Ч. 10 (11.264). Львів, субота 14. січня 1928. Pocztowa opłata uiszczona ryczałtem. Рік XLVI

ДІЛО

ВИХОДИТЬ ЩОДЕННО ПЕРЕДПОЛУДНЕМ

РЕДАКЦІЯ І АДМІНІСТРАЦІЯ: Львів, Ринок ч. 10, II. пов.
Конто почт. щадн. 143.322.
Адреса для телеграм: „Діло", Львів.
Гол. Редактор приймає від 11—12 год. передполуднем
Рукописів не звертається.

ПЕРЕДПЛАТА: Місячно: в краю 4·50 зол.
За границею: В Америці 1 долар, Франції, Голяндії, Бельгії 20 фр. фр., Італії 7·50 зл., Німеччині 7·50 зл., Швайцарії 5 шв. фр., Чехословаччині 30 ч. к., Румунії 150 лей, Болгарії 7·50 зл., Австрії 7·50 зл. — Зміна адреси 1 зол.

Телеф. Редакції: 29-41.
" Друкарні: 29-25.
В СПРАВІ ОГОЛОШЕНЬ ЗВЕРТАТИСЯ ДО АДМІНІСТРАЦІЇ.
ЦІНА ОДНОГО ПРИМІРНИКА 1 зол.

ЮВИЛЕЙНЕ ЧИСЛО.

Число має 32 сторінки й ілюстрований додаток на 4 сторінки.

ЗМІСТ:

Львів, 14. січня 1928.

Сьогодні лишає „Діло" за собою довгий шлях сороклітньої, щоденної та незвичайно важкої, громадсько-політичної і національно-культурної праці. Кидати оком поза себе, входити в її аналізу та оцінку на цьому місці не доводиться. Про місію і працю „Діла" свідчать ті численні статті з іменами наших визначних громадян, що виповнюють ціле число.

Сьогодні щоденник „Діло" переступає поріг сорок першого року. Перспективи його майбутнього істнування сповиті в теперішніх обставинах серпанком невідомого. Одначе, коли приняти його дальше нормальне істнування, то приходиться святочно ствердити, що в такому випадку ідейне його обличчя виразне, ясне, відкрите і для будуччини. „Діло" все буде тим, чим було досі, а саме висловником і репрезентантом чистої, благородної, національної думки, виразником національно-політичного і національно-культурного самостійництва, борцем за долю всього Українського Народу, сторожем чистоти й непорочности найвищих національних ідеалів і оборонцем природних і набутих прав Українського Народу до своєї Землі-Батьківщини.

Добро Української Нації понад усе! Ось цей величавий заповіт, який переняло „Діло" в спадщині від попередньої історії Народу Українського, ось ця основна програма буденної і щоденної праці, якій вірно служило „Діло" від початку і якій остане вірним по всі часи.

Маючи перед собою виразні перспективи боротьби за найприродніше право народу до власного життя, до всебічного вияву свого „я", йде „Діло" далі своїм обраним, тернистим шляхом у мандрівку нових десятиліть з вірою в перемогу правди, добра, краси і справедливости.

Д-Р СТАНИСЛАВ ДНІСТРЯНСЬКИЙ.

Боротьба народу за право.

В сімдесятих роках минулого століття (1872) поставив Ієрінґ теорію боротьби за право. Вона обійшла весь цивілізований світ та знана загально в широких кругах суспільности. Сам Ієрінґ зупинився одначе головно на боротьбі людини за своє індивідуальне право. Кожний чоловік, каже він, повинен домагатися свого права, та не сміє над порушеннями хоч як мінімальних прав приходити до порядку дня: справжній характер людини проясняється якраз у тому, що вона виступає рішучо проти всіх порушень правної сфери й бореться за своє право всякими можливими способами, не оглядаючися на те, чи боротьба принесе їй матеріяльні користи, чи ні. У Шекспірівській драмі („Купець з Венеції") мав Шайльок, на думку Ієрінґа, повне право домагатися від Антонія фунта мяса із його тіла, та коли суд не признав йому цього права, було це тільки вислідом тієї середньовічної системи, яка ставляла жидів поза правом. Боротьбу людини за особисте право вважає Ієрінґ не тільки обовязком її супроти себе самої, але й обовязком супроти суспільства; вона виплинає з етичного постуляту самовдержання та із суспільної співпраці до здійснення ідеї права.

Але боротьба за право не може обмежуватися на саму людину, та вже Ієрінґ знає й боротьбу народу за право. Щоправда він не призадумується ближче над цією проблемою, але вже ті гадки, які він принагідно висловлює про те, мають велике значіння для самої проблеми. Нарід, каже він, повинен вести боротьбу за право проти безправства. Право, — це діло, це невпинна праця цілого народу. Все правне життя доконується у безконечному змаганні, боротьбі та творчости. Сам нарід веде боротьбу за своє право, та нема вищої сили, яка звільнилаб його від цього обовязку. Сила народнього змагання мусить спиратися на почуванні — розум не може одначе заступити почування. Правдивий характер народу показується в боротьбі за народне право.

Ці загальні сентенції без сумніву правдиві, але не дають іще самостійної наук. конструкції боротьби народу за право. Навпаки, читаючи розвідку Ієрінґа, мається враження, що й боротьбу народу він зводить до спільного знаменника з боротьбою людини за право, і що вважає народню боротьбу сумою змагань усіх членів народу до збереження їхніх індивідуальних прав. Не публичне, але приватне право, каже він, є справжньою школою політичного розвитку народу, та тільки з того, як члени народу берегтимуть свої права в приватному житті, можна вносити, наскільки весь нарід буде здатний боронити народніх прав. Але, як нарід не є простою сумою одиниць, тільки спільнотою вищого ступня, так і право народу не є сумою індивідуальних прав своїх членів. Боротьба за право народу — це не боротьба за індивідуальні права одиниць. Тому, чи годимося на погляди Ієрінґа про ролю Шайльока в Шекспірівській драмі, чи ні, мусимо його ідею боротьби за право прикласти й до народу, при чому не можемо одначе виходити від індивідуального права одиниць, але від колективного права нації.

Історія культури виказує, що творення й здійснювання права доконувалося та й доконується сьогодні з метою мира й ладу, та що цього правного мира й ладу досягалося звичайно тільки шляхом довшої чи коротшої боротьби, довшого чи коротшого змагання проти себе стоячих сил або інтересів. На парляментарній арені модерної законотворчої власти борються зі собою, вельми ріжнородні напрямки й інтереси, та тільки компроміси завершують правне діло. В змаганні поборюючих себе сторін кристалізується в процесі судейський правний присуд. Але хоч у всему тому внутрішня, творча сила народу грає визначну ролю, не можна ще сказати, що тут сам нарід бореться за своє право — він тільки творить право звичайно в боротьбі між сферою одиниці та сферою суспільних звязків, з подружжя й родини почнаючи та на державі кінчаючи. Аж тоді, коли нарід, як такий, стане свідомим своєї органічної спільноти, самостійним суспільним звязком, коли він — значить — не тільки обмежиться на свою стихійну силу, щоб захищати потреби та інтереси своїх членів, але навпаки заставить цих останніх до зберігання самостійних інтересів народньої спільноти, — аж тоді нарід стане до боротьби за своє право, до боротьби за свої суспільні інтереси, за своє істнування, за своє майбутній розвиток, за плекання та поглиблювання своїх народніх цінностей.

Такої боротьби не бачимо одначе у народів вже в початках культури, тільки аж у модерній добі. Боротьбу народу за своє право стрічаємо в історії культури досить пізно, а саме на передодні війни Північної Америки за свою незалежність, та в Европі на передодні французької революції. В Америці зводить нарід боротьбу за незалежність від держави (Англії), у Франції за самостійність у державі. Обі боротьби мають характер рівночасно політичний і культурний. Північна Америка оснувала культурну, економічну та політичну волю громадян та здобула в боротьбі не тільки признання тих прав державою, але й визволилася від старої держави, щоб оснувати свою власну, вольну, народню державу. Подібно й Франція звела в 18. столітті боротьбу за особисті та громадянські права людини, але й здобула народові політичну самостійність та суверенність у державі. Ясно стануть в обох боротьбах нарід як самостійний суспільний чинник не тільки обік держави, але й супроти держави, і якраз у тому відношенні народу до держави, що визначує народові не тільки самостійне правне становище в державі, але й самостійні права супроти держави, з якою він в дійсности вяже свою долю, лежить основний зміст того права, яке в модерній добі прислугує народові.

На протязі 19. й 20. століття ведеться дальше боротьба народу за своє право, та національна ідея здобуває собі щораз нові ділянки культурного, економічного і політичного життя. Боротьба обіймає змагання до національної школи, до національних економічних організацій, до національних курій у соймі чи парляменті, до територіяльної чи позатериторіяльної національної автономії і т. д. Але вона не обмежується тільки до здобуття щораз більшої самостійности в державі, вона посягає й на саму державу, домагається злуки розпорошених народніх елементів в одній державі (німці, італійці і т. д.), або безпосередньо самостійної державної організації для поневолених народів (балканські народи і т. д.) — та цим чином вона стає одним із найважливіших чинників міжнародньої політики модерної доби. Тому й не можна сумніватися, що всесвітня війна не була ніким іншим, як боротьбою народів за своє право.

В цій війні боровся й український нарід за своє право, та не тільки йому, але й іншим народам не повелося закінчити цю боротьбу, яка в історії культури не діждалася ще остаточного вирішення. Тому боротьба народу за право належить ще й сьогодні до найважніших проблемів сучасности.

Коли ж на основі історії придивимося суті тієї боротьби, мусимо відріжнити дві головні її форми, а саме: боротьбу народу за **свої права** — та боротьбу народу за своє право. Обі ті форми боротьби вяжуться дуже тісно зі собою, але треба їх тому поставити біля себе, бо вони репрезентують два головні напрямки боротьби: щоби здобути in abstracto нові права, та, щоби здобувши їх перевести **in concreto** в дійсність.

Американська війна за незалежність і французька революція домагалися признання нових прав: прав людини й права народу на суверенність. З моментом побіди тих ідей здобув нарід уже нові права, та дальша боротьба над здійсненням уже признаних тез була вже боротьбою за право, так як те, що усталили північно-американські держави в боротьбі з Англією, і те, що проклямувала французька революція, стало **набутим правом** народу, як такого. Боротьба народу за своє право ведеться за справжнє здійснення того, що здобула французька революція для грядучих поколінь. Та все, що не відповідає тим „народнім правам“, все, що розходиться з правдивою ідеєю національної самостійности по думці побідної боротьби американського й французького народу з кінця 18. віку, порушає й право народу в розумінні модерного суспільного життя. Але що в ході 19. віку не вдалося народам досягнути повного здійснення того народнього права, то мусіли вони вести боротьбу за своє право, а саме за повне переведення його в діло. Ця боротьба не скінчилася одначе в 19. ст. Вона ведеться ще й сьогодні. Але 19. в. не вдоволився тільки змаганням до здійснення вже признаного народ. права; історія 19. віку вказала ще новий шлях до нових народніх прав; вона поставила нові народні права на прапорі своєї боротьби. Повстала ідея права народу на свою **самостійну** державу. Всесвітня війна переняла цей клич та закінчилася побідою ідеї „самовизначення народів“ по думці теорії Вільсона. Що перед всесвітньою війною була боротьба за нові **права** народу, стало після війни боротьбою народів за загально признане та в боротьбі здобуте **право** народу.

Таким чином боротьба за право народу обіймає не тільки повне здійснення особистих і громадянських прав людини та права народу на суверенність у державі в розумінні французької революції, але й боротьбу за „народне самовизначення“ в розумінні воєнної теорії Вільсона. Цього права не може нарід виречися: історія культури витворила боротьбу за це право, так вона й належить до найбільших культурних змагань сучасної доби. Кожний член народу обовязаний боротися за народне право всякими культурними способами: що Ієрінг вимагає від боротьби осібняка за індивідуальне право, це по суті торкається обовязку членів народу супроти народнього права.

Дуже важкий це обовязок, що тяжить на кожному члені українського народу: кожний повинен, що і як може, вложити на жертвенник боротьби за народнє право: культурні робітники повинні працювати над збереженням та піднесенням народньої культури, політичні над досягненням нових політичних прав українського народу. Культурно — це в нас боротьба за повні права нашої національної культури, зосібна боротьба за рідну школу; політично — це з одного боку боротьба за здійснення ідеї volonté générale українського народу в державному житті, з другого боку боротьба до самовизначення українського народу. При тому мусить боротьба за культуру вестися своїм питомим шляхом, та помилявся би той, хто думав би, що культуральні та економічні домагання можна осягнути тільки політичним шляхом боротьби або навпаки. Культура мусить помагати політиці, політика культурі. Боротьбу за найвище право культурної нації, тобто право на вище шкільництво в рідній мові, не можна переносити на політику, але з другого боку не може політика переходити над цими питанням до порядку дня. Без українського високого шкільництва не може український нарід у культурному концерті цивілізованих народів заняти того становища, яке належиться кожній модерній нації. Тому пора відновити давну боротьбу українського народу за заложення університету та інших високих шкіл!

Так бачимо, що боротьба за головні ідеали українського народу — це боротьба за право. В цій боротьбі припадає нашому політичному органові „Ділу“ дуже визначне становище. Святкуючи 40-літній ювилей його заложення, святкуємо довголітню боротьбу українського народу за своє право.

Д-Р КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ.

Видавництво „Діла“.

(Важніші історичні дати.)

Приводом до заснування видавництва „Діла“ було те, що народня партія галицьких українців відчула в році 1879. конечну потребу виступити самостійно на політичну арену та в тій цілі **поставити свою політичну пресу і організацію.**

Отся думка стала тоді актуальною з тої причини, що в тім році виділ „Общества „Русская Рада“ во Львові“ рішив був не приймити в члени цего політичного товариства кількадесяти народовців, що зголосились були в члени, супроти чого стало необхідним приступати до заснування своєї політичної організації. **Професор Юліян Романчук** зачав вже від 1. жовтня 1879 р. видавати політичний тижневик для народу п. назвою **„Батьківщина“.** А Володимир Барвінський (адвокатський кандидат і редактор місячника **„Правда“**) був батьком тої думки, що треба негайно **поставити свій політичний орган**, що виходив би бодай два рази в тиждень і який висказував би живі, щирі і позитивні думки українців і будив політично як інтелігенцію так і масу народу та служив для обговорення наших справ, для виміни думок, для їх поглиблювання, розяснювання і кристалізування.

Заходами Володимира Барвінського і Дамяна Гладиловича, професора академічної гімназії у Львові скликано в місяці грудні 1879 р. нараду передових українців зі Львова і з краю в справі заснування політичного часопису. Нарада відбулася **в салі „Руської Бесіди“ у Львові, в домі на розі вулиць Вірменської і Краківської (над реставрацією Віксля), при участи 36 людей під проводом професора Юліяна Романчука.**

Нарада була строго довірочна, так що кожний з присутних обовязався задержати тайну, поданням руки провідникови наради Юліянови Романчукови. В дискусії всі узнавали потребу газети, тільки частина учасників уважала її за передчасну і дораджувала лішше

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ.

Жертва народів.

I.

О, рідна Земле, від керви багрова,
Мій ти Сіоне, мій Єрусалиме,
В річницю сорокліттю твого слова
Шлю тобі слово духом одержиме:

Борці твої розвіялись по світу,
Твій Бог в зневазі, а жерці в нарузі;
Ріллю твоя спустошена без цвіту,
Храми в руїні, а народ в притузі,
Борці твої розвіялись по світу...

Розвіялись по світу наче піря,
Запродані в неволю Вавилоном,
Розкидані Ассуром поміж звіря,
Де суджено пропасти під затоном!

А я зажег вам „Сонце на руїні“
І в очи Сфінксом кинув вам загадку —
Та моє слово різане в кремінні
Ти злегковажив як безумну гадку,
А я зажег вам Сонце на руїні:

Що всі ми родимось як прокажені;
Праведність в нас поваляна одежа;
Засієм вітер — гріхом навіжені
Огонь уродим — храм зжере пожежа!

На чини всіх нас пав тягар прокляття,
Спокутуєм усі за гріх розвалля —
Гартуємо в пониженню завзяття,
Не стрівши між народами спожалля!
На чини всіх нас пав тягар прокляття.

Гартуйтеся! — бо йде труба Господня:
Земля розсядеться за злочин горя,
Земля розступиться як преісподня,
Земля труситись буде до дна моря!

II.

Ой не для глуму ні гри слів та мова,
Мій ти, Сіоне, мій Єрусалиме,
Кохана Земле, від керви багрова
Шлю тобі знамя духом одержиме:

Як ти добудеш правду зо дна моря,
Народе мій, без цілі, без завіту,
Без віри в свого Бога в пеклі горя —
Що став тепер як папороть без цвіту.
Як ти добудеш правду зо дна моря?

Караєшся за гріх свій первородний,
Що свого Бога зрадив ти Ваалу —
І брат на брата вив як вовк голодний
І звав чужих на храм свій до розвалу.

І знов чужі на себе нас розжерли:
Для ідола ми різали брат брата —
І знов чужі між себе нас роздерли,
Аж кат стиснув над нами руку ката.
І знов чужі на себе нас розжерли...

Тимто чужим народ впав на поругу,
Аби в землі батьків став чужениця —
І скинув з духа свого осоругу
Та сціпився у націю як криця.

Відігнаний від власного порога,
Аби зложив завіт лицарських родів —
Найшов у ясних зорях свого Бога
І виріс в молот стоптаних народів
Відігнаний від власного порога!

Зєднайтеся! — бо йде труба Господня:
Земля розсядеться за злочин горя,
Земля розступиться як преісподня,
Земля труситись буде до дна моря!

III.

Та не для слави ні гри слів та мова
Мій ти Сіоне, мій Єрусалиме,
Кохана Земле від століть багрова,
Шлю тобі серце духом одержиме —
Від тих, що впали, лине моя мова:

Сповиджу шестокрильцями з засвіту
Їх душі тьмою зір з очима в крилах —
Крізь очі їх я бачу жертву світу:
Наш рідний край з хрестами на могилах...

Благословіть упавших за терпіння,
За труд, за жах, за жовч, за кров пролиту,
Я прославив їх в пісню покоління
На вічну память у кремені риту...
Благословіть упавших за терпіння,

Що відкупили кровю нам спасення:
Де впали жертви — виросте ідея;
Де є могили — прийде воскресення —
Мазепа встане з костей Кочубея!

Не нам судити надкосмічну Волю,
Чому роздерто нас на суді мира —

відготовити цю справу, щоби навсолоці не скомпромітувалися. Тоді Володимир Барвінський заявив, що він є готов редагувати газету через рік безплатно, як цего буде потрібно. По цім постановили зібрані видавати політичну газету „Діло“ **від 1. ст. ст. січня 1880 р.**

Від 1880 року виходило „Діло“ двічі в тижні до кінця 1882 року; від 1883 року до кінця 1887 року виходило тричі тижнево, а від 1888 року почало виходити щодня. Та нікуди правди діти, що тоді треба було зложити кавцію за газету „Діло“, а таких грошей не було між основателями. Тому з конечности продумано еротичний вчинок: зарушити на кавцію „Діла“ залізний фонд „Просвіти“ та до цього треба було приєднати праведного голову „Просвіти“ проф. д-ра Омеляна Огоновського, а все перевести так, щоби ніхто не знав, бо інакше була би справа дуже прикра, хоча фонду „Просвіти“ в дійсности не надужито, бо по знесенні кавційного примусу звернено „Просвіті“ всі визичені гроші з прибутком.

В половині 1881 року виєднало було „Діло“ **дебіт до Росії.** Дуже значного числа передплатників там не було, з причини етимольогічного правопису і замазування або й вирізування цензурою уступів або й цілих статтей. Всеж таки богато українських патріотів передплачувало „Діло“. Дебіт до Росії віднято „Ділу“ в січні 1886 року наслідом доносів російських агентів, котрим не на руку були ревеляції „Діла“ в справі скрахованого русофільського банку: Общого рольничо-кредитного Заведенія у Львові.

Від заснування „Діла“ аж до р. 1887 було воно власністю „основателів“, котрі своїми уділами (з разу по 50 зол. ав.) допомогли до його повстання, та опісля в разі потреби доплачували більше. Меценатом „Діла“ був **о. посол Стефан Качала**, котрий в перших роках давав на підтримку часопису значніші грошеві суми.

Першим редактором „Діла“ був його основатель **Володимир Барвінський** до своєї смерти (2. лютого 1883 р). Як видавець і редактор підписував „Діло“ в 1880 році **Михайло Коссак**, що був фірмантом, політично немаркованим. В 1881 р. якийсь час підписував „Діло“ Володимир Барвінський як „одвічальний редактор“, а від шестого числа 1882 р. підписувався „як властитель і редактор“.

З цеї причини при смерти Володимира Барвінського прийшло було до непорозуміння з родиною покійного Володимира Барвінського, яке вдалося залагодити голові основателів проф. Юліянові Романчукові.

Тоді основателі „Діла“ установили редактором **Антона Горбачевського**, адвокатського кандидата, котрий підписував „Діло“, а Іван Белей, перший співробітник вів редакцію та від 1884 р. почав підписувати „Діло“ як видавець і редактор.

Під редакцією **Івана Белея** оставало „Діло“ аж до 1902 р., коли наслідком тяжкої недуги уділено йому довшу відпустку. Він поклав незвичайні заслуги для утримання і розвитку видавництва „Діла“ в найтяжчих часах та з надмірної праці попав у тяжку недугу.

Зараз в другім році видання „Діла“ почала виходити „**Бібліотека найзнаменитших повістей**“ як додаток до „Діла“. Вона сповнила дуже важне завдання, бо дала українським домам почістеву лектуру в рідній мові і виперла лектуру польську.

Щоби устійнити **правний характер власника видавництва** „Діла“ уложив я в 1887 р. договір спілки „Діла“ („Контракт Спілки“), котрий починався: „Ми підписані спільники, набувши від основателів і попередних властителів видавництво політичної часописи „Діло“ разом з цілим інвентарем тогож видавництва і всіми правами в рівних частях на виключну і необмежену власність — заключаємо між собою контракт спілки“... За права свої до „Діла“ спільники зобовязалися до беззворотних вплат на видавництво „Діла“...

Як імена: Володимира Барвінського й Івана Белея, як редакторів, заслужено і славно вяжуться з історією „Діла“, так само годиться згадати імя **Дамяна Гладиловича**, довголітного адміністратора „Діла“, що вложив багато щирої праці і був ініціятором переміни „Діла“ на щоденну газету в 1888 р. По нім вели адміністрацію „Діла“: **Кость Паньківський і Олекса Ярема**, а в 1893 р. став адміністратором **Іван Зарицький**, який довгі літа трудився з посвятою на цім становищі. Опісля по кількох провізоричних адміністраторах став постійним адміністратором „Діла“ діяльний і щиро відданий видавництву **о. Дамян Лопатинський.**

„Діло“ з „Бібліотекою найзнаменитших повістей“ друкувалося від 1880 року до кінця 1896 року **в друкарні Товариства імени Шевченка** та звідтам мусіло уступитися, щоби товариство не стратило друкування шкільних книжок. Товариству закидувала президія Ради Шкільної Краєвої, що доходу з друку шкільних книжок уживає на підтримку опозиційного політичного органу. Тому „Діло“ перейшло до друкарні Ставропигійського Інституту, а звідси, наслідком усяких недогід перенеслося в 1904 р. до друкарні Манецьких.

З цих причин роблено заходи, щоби виєднати концесію на свою друкарню, але влада не хотіла на це згодитися. Тоді п. **Вячеслав Будзиновський** вказав на особу **Івана Айхельбергера**, незвичайно чесного чоловіка, який мав малу друкарню і шукав спільника на поширення інтересу. Отсю думку підняв директор **Микола Заячківський** і довів її до зреалізування, так, що наші установи: „Діло“, „Свобода“ і „Народний Комітет“ з п. Миколою Заячківським набули більшу половину уділів тої друкарні та дійшли таким чином до поширеної друкарні Айхельбергера і Спілки в 1908 році, котра пізніше (в останніх роках) перейшла в цілости на власність **Видавничої Спілки „Діло“**.

Коли „Діло“ перемінилося на щоденну газету в 1888 році, то недобори зачали зростати, з кожним роком більше, головно наслідком „посліплат“ передплатників, так, що залегла передплата виносила кількадесять тисяч золотих. Не вистарчали підвищені уділи спільників ані дворазові допомоги з України, — „Діло“ находилося в **тяжкій фінансовій кризі.** В тому часі був я головою Спілки „Діло“ та піддав думку, щоби скасувати „посліплатників“ і висилати „Діло“ тільки передплатникам — по чім від 1897 року почав стан фінансовий поправлятися з року на рік.

За минулий час видавництва „Діла“ грозила йому нераз політична небезпека.

Перша була в часі політичного процесу проти руссофілів **Ольги Грабар** і товаришів у 1882 р., — але Володимир Барвінський вийшов побідно і „Діло“ придбало політичний капітал — розумним поборюванням руссофільства. Друга небезпека була в 1885 році, коли митрополит Сильвестер Сембратович заснував при помочі польських політиків — газету „Мир“ з виразною тенденцією, щоби вбити „Діло“ і довести до розбиття народньої партії, — але „Діло“ стояло вже на твердих основах, так, що підпольна політика не була в силі його повалити.

Третя небезпека і найгрізніша зайшла по так званій „**новій ері**“ з 1890 року, коли прийшло два курси української політики: опозиційний **Юліяна Романчука** і угодовий **Олександра Барвінського.** Редакція „Діла“ повертала́ся більше на бік опозиційної політики, з чого не були вдоволені прихильники політики Ол. Барвінського, а там знова почали нас побивати руссофіли. Спілка „Діла“ хотіла наладнати ці конфлікти і вирішила була в 1894 році, щоби редакція „не вязалася з жадною хвилевою політичною тактикою“, але це було неможливе до переведення, бо політичний орган мусить мати ясну політичну думку в кожній справі, хочби „тактичній“. В наслідок того доходило до поважної кризи між спільниками, а на зборах спілки „Діла“ з лютого 1895 року вирішено більшістю голосів, що „Діло“ має заступати **опозиційну політику.** Тут заважила знова: характерна особа **редактора Івана Белея,** котрого ми всі високо поважали і йому помагали.

На загал „Діло“ заступало ідеольогію: давньої народньої партії; опісля від 1886 року політичного товариства „Народна Рада“; та від 1899 року національно-демократичної партії. Та що інше було: відношення редакції „Діла“ до **кожночасного проводу партії** і його напрямних. Було воно тісніше або або свобідніше, про що в давніших роках вирішували щороку загальні збори Спілки „Діла“.

Співробітниками „Діла“ були від початку, чергою: Іляріон Грабович, Іван Франко, Володимир Масляк, Кирило Кахникевич, Володим. Коцовський, Анатоль Вахнянин, Евген Олесницький, Михайло Струсевич, Корнило Устіянович, Юліян Романчук, Павло Кудрик, Павло Кирчів, Антін Березинський, Осип Маковей і д-р Василь Щурат, кількома наворотами, починаючи від 1895 р.

З бувших членів редакції особливші заслуги положили були для „Діла“: неоцінений робітник і товариш, редакційний директор **Олександер Борковський, Вячеслав Будзиновський, Льонгин Цегельський і Олекса Кузьма,** та опісля дуже спритний журналіст **Ярослав Весоловський.**

По Івані Белею обняв був редакцію „Діла“ в 1902 році д-р **Володимир Охримович.** Він то впровадив виключне уживання фонетичного правопису в „Ділі“. На його місце покликала Спілка в місяці вересні 1902 р. д-ра **Евгена Левицького** на редактора „Діла“. Д-р Евген Левицький, як фактичний редактор вів „Діло“ до 1906 р., по нім знова прийшов на редактора „Діла“ д-р Володимир Охримович, щоби наладнати відносини з нашим соймо-

---

Коли ростем в неволі серед болю
І носим знак святий Володимира!...
Не нам судити надкосмічну Волю...

Ростем апокаліпсою у світі:
Мир чи війна? Безпека чи трівога?!
Як небо вище від землі в зеніті,
Так вища людських є дорога Бога.

Ростем по днях, по ночам, по годинам.
Ворота Золоті на верхогірях
Показують дорогу нашим чинам —
Бо ціль життя нам суджена в сузірях...
Ростем по днях, по ночам, по годинам...

Без нас не стане новий космос мира
З лицем до Бога правди і любови —
Народ, що носить знак Володимира
Розкриє світови завіт обнови...

Лаштуйтеся! — бо йде труба Господня.
Земля розсядеться за злочин горя,
Земля розступиться як преісподня,
Земля трусится буде до дна моря,
Аж правду видасть з хаосу безодня!

IV.

Ой не для шуму ні гри слів та мови,
Мій ти Сіоне, мій Єрусалиме,
Кохана Земле від віків багрова
Шлю тобі зерна духом одержимі:

Для вас, борці розвіяні по світу,
Що винесли з огню подерті стяги,
Будьте жерці визвольного завіту,
Що родиться із нашої зневаги...
Звістіть усім розвіяні по світу:

Народ, що носить знак Володимира,
Розкриє світови завіт обнови —
Сотворить космос людів без вампіра
З лицем до Бога правди і любови.

На те Господь по світу вас розвіяв,
Аби сповнили ціль Його завіту;
Аби народ зерно боже сіяв:
Любов і правду всім народам світу!
На те Господь по світу вас розвіяв.

Зненависть з серця вибіліть терпінням,
Очистіть зерно духа від полови;
Розсипані зєднайтеся стремлінням
У царство Бога правди і любови!

І будете як перші християни
Нести гельотам слово боже всюди —
І благовістю дум ломіть кайдани...
А вдарять труби — встануть нові люди!
І будете як перші християни...

Метуштеся! — бо йде труба Господня:
Земля розсядеться за злочин горя,
Земля розступиться як преісподня,
Земля трусится буде до дна моря!

V.

О мій Сіоне, мій Єрусалиме,
Багрова Земле рідна і єдина,
Шлю тобі гасло духом одержиме,
Як треба жертви —, вишлю тобі сина!

Явились зміж народів хижі звірі —
Христос питає: люди, чи шакалі?
Двигніть знак свого Бога повні віри:
Любов і правда всім — Його скрижалі.
Явились з між народів хижі звірі...

Тож не знадійтесь ви Ассуром стерті
На чорноробів для його гордині —
На вавилонські стяги розпостерті
Щербити меч на нашій пожарині!

І не знадійтесь ви на меч Ассура,
Що мучитесь в неволі Вавилону —
Бо він розплавле вас в печі Тімура
На жужелицю для свойого трону.
Тож не знадійтесь і на меч Ассура...

Знадійтеся на себе і на Бога,
Гартуйте меч в горнилі ясних духів, —
Аби як вдарить голос Його рога,
Ви зважились на чини очайдухів!

Не буде мертвим сорому, а слава! —
Так хоче Бог! — хай буде ваше гасло;

А з віри чином виросте держава
І блисне світло, що над вами згасло...
Не буде мертвим сорому, а слава!

А Бог збере вас вічним заповітом
Всіх в рідну землю під свою державу —
Граль Київа засяє соцвітом
Усім народам Господу на славу

вим посольським клюбом, по чім прийшов на його місце д-р Льонгин Цегельський.

В 1907 році наладжено відносини в редакції „Діла" в той спосіб, що на редактора покликала Спілка Василя Панейка, котрого заступав в разі потреби Михайло Лозинський.

В тім часі приступлено до переміни Спілки видавництва „Діла" на реєстровану кооперативу, котрої статут уложив д-р Володимир Охримович. Судове зареєстровання Видавничої Спілки „Діло" переведено в 1910 році.

В часі наступу російських військ на Галичину в 1914 році вийшло останне число „Діла" (ч. 194) дня 5. вересня 1914 р. в окупованім Львові під редакцією д-ра Ізидора Свєнціцького. В дні 7. вересня 1914 року явилися в редакції „Діла" російські воєнні власти, оголосили заборону видавання дневника та опечатали льокаль редакції і друкарню.

В дні 10. вересня 1914 р. приїхали члени редакції „Діла": д-р Василь Панейко і д-р Михайло Лозинський до Відня і тут зорганізували видавництво „Діла", котрого перше число вийшло у Відні в дні 19. вересня 1914 року. Я підписував у Відні „Діло" як видавець а д-р Василь Панейко як начальний редактор.

По відперті російських військ в осені 1915 р. відновлено дальше видавання „Діла" у Львові, куди переїхала редакція під проводом д-ра Василя Панейка.

Остання історія „Діла" у Львові відома нашому громадянству.

Ідея видавництва „Діла" була все ясна і чиста: добувати основи самостійности українського народу та підносити його до рівня нації! Та отсій високій ідейности; матеріяльній безінтересовности членів Спілки „Діла" і щирій та повній пожертвованню праці редакторів і співробітників „Діла" завдячує воно свій авторитет і глибоке значіння в українськім громадянстві.

Ф. ФЕДОРЦІВ.

Два моменти.

1914 : 1918.

Від довгого ряду літ „Діло" вважається репрезентаційним органом українського громадянства — в краю і за кордоном. І зовсім слушно. Засновано його в часі, коли пануючим серед галицької інтелігенції напрямком був напрямок москвофільсько-рутенський, коли народовецька інтелігенція була ще малочисельна і слабка. На протязі довгих літ „Діло" пропагувало кличі національно-культурної самостійности української нації, яка є лише одною стороною медалі політичних змагань народу.

В ході довгого національно-культурного і суспільно-політичного процесу „Діло" було одним з головних співчинників новітнього українства, кристалізаційним осередком, виразником змагань української нації. Не диво, що кожна переломова хвиля, яка важким тягарем лягала на українське громадянство, в рівній мірі досягала „Діло". Наш орган постійно ділив долю і недолю українського громадянства, того громадянства, якого він був виразником, представником, керманичем його змагань, носієм його ідеалів.

З нагоди 40-літнього ювилею хочу описати два епізоди з важкої доби істнування „Діла", з двох переломових хвиль, яких я був свідком, а то і в деякій мірі діевою особою. Маю на думці два моменти: рік 1914 після входу російських військ до Львова і рік 1918 після опанування Львова поляками.

Велика війна зродила в нас великі надії. Це вперше від соток літ український нарід виходив на широку арену глибоких і важезних дій, серед гуку гармат і заграви пожарищ. Не буду пригадувати загально відомих подій: січово-сокільського зриву, що викликав небувалий у нас підйом духа і захоплюючий розмах, виповідження війни, творення власного січового війська, рожевих мрій і впоюючих надій. Наша преса була настроена на високий тон. Очевидно, перед вело „Діло". В статтях М. Лозинського шумливим потоком переливалися бурхливі фрази. Цеж війна з Росією, проти царату, проти тиранії і деспотизму, проти страшного велетня, що в міцні кайдани закував великий народ. Ідемо проти царату — писало „Діло" — йдемо з почуттям страшної кривди, яку завдано народові, йдемо з пісню пімсти на устах за зломання переяславського договору, за Батурин, за Полтаву, за міліони окайданених, за тисячі, що гинули в сибірських снігах, на каторзі, в тюрмах, за Кирило-Методіївських братчиків, за указ 1876 р., за поневіряне слово, за окраденну й невбовану століть націю.

В таку менш-більш мережку укладалися гомінкі, бурхливо-пливкі, розмріяно-бунтарські статті „Діла". А вулицями Львова снувалися стрункі стрілецькі ряди, ще не всі в мундірах, але вже зі зброєю, пронизані дисципліною, напоєні вояцьким духом. І вже тоді зносилася зі сотень юнацьких грудей журлива українська марсилеза:

„Ой, у лузі червона калина
похилилася,
Чогось наша славна Україна
зажурилася,
А ми тую червону калину піднімемо,
А ми нашу славну Україну
розвеселимо".

На велике кріваве свято готовився український нарід. Та небавом на осяйні дні веселкових сподівань, гордих мрій і кипучих настроїв рядном пригноблення і смутку поклалася чорна дійсність. Російська армія перейшла Збруч і нестримною хвилею котилася в напрямі Львова. Австрійські війська були в постійному відвороті. Розуміється, ці невдачі треба було чимсь виправдати. Але чим? Очевидно, „зрадою". „Зрада" — кричали невдарні старшини вавилонської австрійської армії, „зрада" — повторювали національно-ріжношерстні вояки, „зрада" — широким відгомоном відповідали услужні, гіперпатріотичні сини Ізраїля, „зрада" — на радощах затирали руки місцеві адміністратори, „зрада" — писали асиміляторські Мервіни у всяких „поранних" і „вечорних". Не спочивали й наші політичні противники. Хтож є „зрадником"? Очевидно, „русіні". Сх. Галичина, яка все у наших противників була „мішаною" територією, ставши тереном війни, перетворилася у них під впливом „зради" раптом в чисто українську територію. Про її „мішаність" вже не згадувано. З почуттям невимовного безсилля і затисненими до болю устами мусіли ми приглядатися, як вулицями Львова вели десятки і сотні арештованих, скованих, в подертих одягах, почорнілих і окривавлених. А жидівська товпа скаженіла, сатаніла. Ці австрійські надпатріоти били і знущалися над арештованими, плювали на них, обкидували камінням, супроводжали їх лайливо-насмішливими окликами. Я сам був свідком, як на вул. Городецькій під конвоєм вели партію арештованих „зрадників": селян, священиків, інтелігентів. До смерти пригноблююче враження робив вигляд якогось старенького скатованого селянина. Він не міг іти. Тому його „вели". Але як? На ланцюг, яким були сковані два селяни, пов'язано старенького селянина так що його шия спочивала на ланцюгу, а голова звисала поза ланцюг. Його одяг подертий на шматки, сиве волосся позлипалося з мішанки поту і крови, а босі ноги волочилися по гострому камінні, лишаючи за собою червоні сліди крови. І на цього старенького, сиволосого мученика серед ворожих окликів плювала жидівська товпа, показуючи на нього пальцями. Не рідкі були випадки, що жидівські „герої" (храмарі, різники то-що) прискакували до конвойованих арештованих і били їх, куди попало: по голові, по лиці. І тоді вперше я, студент, член Драгоманівської Секції, зовсім природне — фільосеміт, зрозумів деякі моменти жидівської історії, події старого і нового завіта, хресний хід Христа на Голгофту і багато, багато дечого такого, чого я давніше не розумів.

Атмосфера ставала душною, нестерпно важкою, неперевносною. Початкові настрої опадали все нижче. Нічого не помагали ніякі інтервенції, представлення, заяви у цивільних і військових властей. „Зрада" виростала до апокаліптичних розмірів. А до Львова доносилися все виразніше гарматні стріли. Почалася евакуація. Уряди, банки, всякі громадянські установи подавалися на захід. Залізничний дворець був битком набитий, переповнений втікачами. Психоза втечі опанувала чвертьміліонове місто. А воєнні комунікати були оптимістичні, погідні, навіть осяйні, як те серпневе сонце, що снопами проміння золотило місто. Преса постійно заспокоювала. Ситуація з дня на день „поправлялася", а гук гармат був усе ближчий і виразніший.

В останніх днях серпня наступила зловіща тишина. Опустіли шумливі каварні, по вулицях люди плуталися якісь безпомічні, зі збентеженими обличчями, здивовані і зрезигновані.

Дня 31. серпня 1914 в каварні „Sans Souci", яка була в тому часі українською політичною каварнею, не застав я нікого. Пусто і глухо. За хвилю зявився д-р Вол. Старосольський, всміхнувся сумно до мене і вийшов.

Я не збирався опускати Львова. Я хотів „бачити війну", російське військо, — тимбільше, що по всім запевненням вся та історія мала тревати найбільше шість тижнів.

I.

Останнє число „Діла" появилося в середу, 2. вересня 1914. Того дня останні австрійські відділи покинули Львів. Разом з ними опустила наше місто й редакція „Діла", себто головний редактор Василь Панейко і головний політичний співробітник Михайло Лозинський. Інші члени редакції розсіялися. У Львові лишився тільки Степан Чарнецький, що — кинувши в половині серпня театр в Борщеві — став в „Ділі" коректором, а також писав малі фейлетони під написом „З дня".

Цей факт дуже депримуюче вплинув на львівське громадянство, а особливо на мене. Я був того погляду, що редакція „Діла" не повинна була опускати свого становища, тільки лишитися на місці і понести всі консеквенції цього кроку. Таж Галичина була Українським Піємонтом, таж тут кувалася політична думка українського народу, таж ми мали створити традицію боротьби за самостійність, як не вибороти її. І тепер, коли вся могутність російського велетня йде на загладу того Піємонту, ми повинні бути на своїх місцях, щонайменше деякі з керманичів. А тимчасом наступила загальна втеча.

Може бути, що такий мій погляд був наївний, але факт, що він щирий. При цій нагоді мушу додати, що мої відносини до тодішньої редакції „Діла" були щонайменше холодні. На це склалося багато причин. Перш усього „Діло" ставилося неприхильно до видаваної мною на спілку з пок. Вол. Боберським „Новітньої Бібліотеки", а також істнувала велика прірва між головним редактором п. В. Панейком і нашим гуртком, до якого належали: Мих. Яцків, В. Пачовський, В. Бирчак, П. Карманський, пок. М. Євшан й інші молоді з тодішньої студентської молоді. Між Панейком і тодішнім Яцковим, якого ми вважали передовим письменником, прийшло було навіть до дуже прикрого і некультурного інциденту, якого епільог найшовся в суді. Очевидно, ми не признавали слушности Яцкову, але його „розуміли". В справі самого інциденту скликали були навіть студентське віче за підписами: Евг. Коновальця, П. Дідушка, В. Бандрівського, О. Когута, пок. В. Котецького, пок. Юл. Охримовича і моїм, виносячи проти редактора Панейка і редакції „Діла" просто „розторощуючі" резолюції.

Своїм органом наш гурток уважав київську „Українську Хату", редаговану Павлом Богацьким при дуже активній співучасти М. Шаповала (М. Сріблянського). Оба вони були тоді послідовними націоналістами, що вели невблаганну боротьбу з епігонами українофілів.

Але „Діло" все було головним керуючим органом, і ми — хоч і мали багато застережень проти нього (ми були послідовними самостійниками), всетаки в загальному орієнтувалися на нього. Не диво, що уступлення редакторів „Діла" з поля боротьби так пригнічуюче вплинуло на мене. І то тимбільше, що польська преса виходила дальше і ніяка польська редакція не опускала Львова, навіть „Век Нови", тоді орган польського стрілецького руху, в якому вів яскраву протиросійську пропаганду заприсяжений германофіл Владислав Студницький.

Дня 3. і 4. вересня 1914 (в четвер і пятницю) „Діло" не появилося. В середу появилися в місті перші російські стежі, а в четвер від раннього ранку розпочався величавий перехід російських військ через Львів. Йшли дисципліновані, добре випосажені відділи піхоти і кінноти, по камінному помості Львова дудоніли гармати, їхали трени, лунали пісні, часто українські. Особливо прегарне враження робили кубанські козаки. На чолі кожного відділу їхала співоча шіснацятка з дирігентом і широко котилася українська пісня: „Засвистали козаченьки". По всьому Львові лунає українська мова. Навіть поляки, які по українськи „нічого не розуміють", бажаючи порозумітися з військом, як канарки співають по українськи. Видно, не такий чорт страшний, як його малюють. Присмирніли „патріотичні" сини Ізраїля, скінчилась мука останніх тижнів побуту австро-польської влади зі сумними хороводами арештованих.

Лунає українська мова у Львові, бо армія Брусілова в 90 проц. складалася з українців. Одягнені в російську військову форму українці, з добрячими очима, зі здоровими, опаленими обличчями, з вогниками вдоволення в очах, читають „малоросійські" вивіски, питають за українськими книжками, особливо за неоцензурованим „Кобзарем", облягають книгарню Шевченка. А української газети, української трибуни нема. Під книгарнею Шевченка познайомився я з прапорщиком Симоновичем, студентом київської політехніки, який був передплатником „Українського Студента" в Петербурзі, редагованого Олександром Ковалевським. От тут то ми й зійшлися та багато перебалакали про всякі справи. Від нього довідався я, що українська інтелігентська молодь, йдучи в армію, має на меті її згодом розложити. А навіть на випадок побіди Росії, яка мусить піти на уступки, ми будемо разом, вся українська територія буде обєднана. Не можу сказати, щоби така перспектива тоді промовляла мені до серця. Та я радів, що хоч у великій хуртовині дві вітки одного національного пня зійшлися разом.

Загально відчувалася конечність

реституції „Діла“. Це завдання взяв на себе д-р Володимир Охримович, член Управи Видавн. Спілки „Діло“. Стрінувши якого-небудь „письменного“ чоловіка просив його до співпраці в „Ділі“ з огляду на відсутність редакції. Між іншим звернувся він і до мене. Правда, я був уже тоді „редактором“, але в ніякій газеті як постійний робітник іще не працював. Не вважаючи на свої застереження і холодні відносини з редакцією, а навпаки признаючи потребу істнування українського органу в центрі Українського Піемонту, я згодився піти до „Діла“. В суботу (5. вересня) розпочалася наша робота в редакції „Діла“. Зі співробітників „Діла“ був лише Ст. Чарнецький (і то найновіший співробітник). В редакції застав я відомого маляра і літературного критика Івана Труша, д-ра Іляріона Свенціцького і пок. Михайла Павлика. Шефом над нами настановив д-р Охримович пок. М. Павлика. Ми взялися до праці. Д-р Свенціцький сидячи поруч мене, з розмахом писав передовицю „В переломовій хвилі“. Труш перекладав усякі відозви, що появилися зі зміною ситуації у Львові, Чарнецький підбирав новинки, а я описував вхід російського війська до Львова. Хоч не були ми практичними і кваліфокованими журналістами, робота йшла досить складно — тимбільше, що число видавалося лише на дві сторінки, „у форматі, відповідаючім нашим теперішнім потребам“. Пок. Павлик як шеф, нічого не робив. Він тільки ходив від бюрка до бюрка, схиляв над кожним свое добряче, апостольське обличчя і — виправдувався, просив прощення, що він не дае ніяких вказівок, бо він —мовляв — ніколи не працював систематично в щоденнику, тільки в тижневику, отже техніки щоденника не знае. Ми потакували старенькому публіцистові і хоч самі були новиками за редакційними столиками потішали його, як могли. Пополудні появилося „Діло“, але без передовиці „В переломовій хвилі“, бо виявився надмір матеріялу. На вступ пішов мій опис „Вступлене російських військ до Львова“ з відповідними підтитулами. Ось так тоді, коли довкола горіла земля, я перейшов свій принагідний огненний хрест у журналістиці навіть не допускаючи думки про те, що це початок моеї журналістичної праці та що колись в тому самому „Ділі“ доведеться працювати день в день роками цілими.

З почуттям сповненого обовязку опустили ми редакційні „хороми“. Львівська українська громада з радістю зустріла появу „Діла“, хоч і дуже скупого, після дводенної перерви.

В понеділок, (7. вересня) ми знову в компleті явилися до праці. В редакції наступила деяка зміна. Місце шефа замісць пок. Павлика по наказу Спілки заняв д-р Свенціцький. Але пок. Павлик дальше проходжувався по редакції і на ставлені питання давав свої вияснення. Його присутність, апостольський вигляд, погода духа і моральний капітал цього Драгоманівського евангелиста опромінювали нашу скромну працю в переломових хвилях життя нації. Д-р Свенціцький ще раз, користуючись неділею, перебив свою передовицю „В переломовій хвилі“, і вона помандрувала на друкарський станок.

Я дальше описував побут російських військ у Львові, не забуваючи і про облогу книгарні Шевченка. В редакції повеселішало. Вона знову почала перетворюватися в первісний центр. Хоч ми були відрізані від цілого світа і стільки саме знали, що й інші львовяни, всетаки нас відвідували деякі громадяни, щоби довідатися „що чувати нового“.

Саме в розгарі праці, коли кінчалося заповнювання числа, в дверях редакційної салі зявилося двох російських старшин: один високий, стрункий, менш-більш 30-літній, у звичайній російській військовій формі, — другий старший, може 40-літній у черкесці. Оба незвичайно чепурно одягнені. Не знимаючи шапок, вони бистро водили очима по салі. Запанувала мовчанка. Ніхто не знав, що це за „гості“ і чого вони собі бажають. Але добра ми не сподівались. Глуха напружена мовчанка тревала може зо дві хвилини. Раптом перервав її пок. Павлик, що вийшов із сумежної кімнати.

— А ви, добродію, може хочете книжок? То не тут, то на долині в книгарні.

Пок. Павлик сказав „добродію“, бо не доглянув другого „добродія“, що в черкезці ховався за спиною першого.

Ми притаїли в собі віддих.

— Что? — заревів запитаний.

— Ви може книжок хочете? — повторив наш евангелист.

Запитаний сердито мотнув головою і в свою чергу почав питати твердо, шорстко, цідячи кожне слово крізь зуби:

— Здесь редакція „Дело“?

Ми всі мовчали.

— Здесь лі редакція „Дело“? — спрашіваю я вас.

Чарнецький потвердив.

Тоді старшина почав твердим, крикливим тоном:

— Вашей редакції больше нет, вашей газети больше нет і єйо вовсе не будет. Етакіе ізменнікі, мазепінци...

І в ту мережку пішло дальше. Після того відвернувся і вийшов зі своїм товаришем. На ходу кидав іще всякі погрозливі слова.

З „Діла“ подався він до „Просвіти“, де застав пок. Юл. Балицького. Наговоривши відповідну пайку епітетів на адресу „ізменніков і мазепінцев“, наказав негайно вивісити на „Просвіті“ „русскій флаг“, інакше він зявиться ще раз, але вже з гарматами і камінь на камені не лишиться з цього „гнізда мазепинства“.

Готова вже ґазета не вийшла, стаття д-ра Свенціцького „В переломовій хвилі“, хоч була вже переломана в друкарні, таки не побачила денного світла. Сумні розійшлися ми, не сподіваючись вже стрінутися в редакції.

Минув один день чи два. Я зажив свободи. Були гарні, соняшні дні. Панувала тишина. Це йшли підготування до бою над Верешицею. Я забрив на вул. Піскову до помешкання знайомого (який, виїзджаючи зі Львова, віддав мені його в опіку, а сам я мешкав при вул. Сапіги) і там снував думки, вигідно лежачи на отомані. Раптом слухаю: хтось стукае. Відчиняю двері, а то д-р Охримович. Показуе мені папір, адресований до редакції „Діла“. Президент міста д-р Рутовський (після виїзду Наймана) запрошуе всі редакції щоденників на конференцію до віцеґубернатора Фатіянова.

Годиться зазначити, що крикливим російським старшиною, який видав смертний присуд на „Діло“ був саме военний віцеґубернатор Львова підполк. Фатіянов (губернатором був полк. гр. Шереметев), а його товаришем у черкезці підполк. Яцевич. Цей останній був вже відомий у Львові. Мабуть підчас балканської війни аґенти австрійської влади схопили його як військового шпигуна на території Галичини. Він був суджений у Львові і засуджений після знаменитої оборони д-ра Старосольського лише на три роки вязниці. Та всієї кари він не відсидів. По якімсь часі його амнестіовано і вернув у своясн, а з вибухом війни зявився у Львові з першими російськими військами, як добре обзнайомлений з тереном.

Відчитавши мені зміст запрошення, просив мене д-р Охримович, щоби я пішов на ту конференцію від „Діла“. Великих надій на можливість відновити „Діло“ д-р Охр. не мав, але — на його думку — не треба поминати ніякої нагоди. Може будуть ставити якісь умови, вимоги або застереження. На всякий випадок добре знати, чого вони хочуть.

Я признав рацію поглядові д-ра Охримовича, бо все обстоював думку, що всюди треба бути, все знати, активно виступати. Але не можу сказати, щоби мені всміхалася ця місія. Признаючи в прінціпі слушність д-рові Охр., я почав доказувати, що я за молодий (я мав уже скінчених 23 роки, але виглядав дуже молодо), що я по суті ніякого відношення до „Діла“ не маю, що мене можуть щось питатись, на що я не зможу дати відповіди і т. і. Але д-р Охримович дальше переконував мене. Тоді я заявив, що слабко знаю російську мову і що далеко краще було би, колиб цю місію взяв на себе д-р Свенціцький, який знаменито володіе російською мовою. На те відповів д-р Охр., що в тому напрямку роблено вже заходи і д-р Свенціцький дуже радо сповнив би цю місію, але боїться, щоби це не пошкодило „Національному Музеєві“, якого він е директором. Тоді я дозволив собі на увагу, що найкраще було би, колиб на конференцію пішов таки сам д-р Охримович, який двома наворотами був уже гол. редактором „Діла“.

— Видите — говорив д-р Охримович — я пішов би, як би не мав обовязків, жінки, дітей. А то всяко може бути. можуть арештувати, вивезти, мені й здоровля не служить. Я кажу щиро й відкрито. А ви чоловік молодий, жінки, ні дітей не маете, вам усе одно.

„Все одно“ мені це не було. Але я бачив, що не личило відмовлятися. Я рішився піти, стаючи „героем з примусу“. Пополудні ступав я сходами будинку філії австро-угорського банку (тепер Банку Польського) до приватного помешкання (мабуть дир. Вайса), де урядував віцеґуб. Фатіянов. Краплистий піт обливав мое обличчя. Перед дверми помешкання якийсь грубий львівський „обиватель“ з рушницею стояв на сторожі. Коли я заявив, що приходжу на пресову конференцію, він здивовано поглянув на мене.

В кімнаті почали збиратися представники львівської преси: „Слова Польск.“, „Ґазети Поранної і Вечорної“, „Веку Нового“, „Дзенніка Львовского (не цього „санаційного“, а того „колтунського“), ну — і „Ґазети Цодзенної“. Рей водив між польськими редакторами Василевський, ред. „Слова Польского“, яке з приходом російських військ відкрило заслону фальшивого пророка і перейшло на російську позицію, витаючи із запалом відозву вел. кн. Миколи Миколаевича до поляків. Польські редактори були це люди старші, я зовсім до них не підходив. До тогож я був самітний. Ніяково почувався я серед того товариства — тимбільше, що мої принагідні товариші постійно кидали на мене допитливі погляди, —мовляв— чого я тут шукаю. Між собою питалися вони півголосом, що я за один. Минали довгі-предовгі хвилі томливого вижидання. Раптом десь в дальших кімнатах почувся дзенькіт острог. Це знак, що до нас виходить Фатіянов. Ми уставилися в той спосіб, що по одному боці в ряді стали всі польські редактори. а по другому боці я сам, одинокий.

Вкінці вийшов підп. Фатіянов в товаристві ще якогось старшини з якимись записками в руці. Зпочатку він мене не помітив і почав від „гаспада“ промову до польських редакторів в чемному, але рішучому тоні — так, як говорять побідники. Мовляв ситуація змінилася, російська армія йде нестримно вперед. Цю зміну мусять вони мати на увазі і відповідно до неї приноровитися. Викручуючись кокетливо на одній нозі і подзвонюючи острогами, він півоборотом повернувся в бік і побачив мене. Він теж здивовано глянув на мене, урвав на половині речення і спитав різко:

— Ви кто такой?

— Я представник редакції „Діла“ — відповів я.

— Что? — запитав він іще різкіше.

— Я являюсь здесь, как представітель редакції „Діло“ — повторив я по російськи.

— Вашей газети больше нет! — процідив він крізь зуби.

Я показав запрошення, адресоване до „Діла“. Як виявилось, була це помилка. Фатіянов звернувся до през. Рутовського, щоби він запросив на конференцію львівську пресу. Цей, не знаючи, що „Діло“ вже закрите в „явочнім порядку“ тимже Фатіяновим, казав вислати запрошення й „Ділові“.

— Я у вас бил — продовжував Фатіянов, — я вам гаваріл, что вашей газети больше нет і єйо вовсе не будет. Знаете, все еті „Дела“, „Векі Нови“ і другіе „германскіе“ газети нам не нужни. Ми не нуждаемся в етакіх газетах. Нам нужни савсем другіе газети. Єслі хатіте знать, то настоящая, харошая газета ето „Слово Польске“.

В безконечність лилися пеани в честь „Слова Польского“, але я їх не слухав. Я продумував над тим, якби стратеґічно перевести план мого відступу і покласти кінець мому „примусовому геройству“. На всякий випадок я непомітно поступав усе ближче дверей. Я чув іще, як ред. Василевський, принявши похвалу, несміливо брав в оборону „Век Нови“. Фатіянов, звертаючись до мене, повторив відгомін своїх слів:

— Да, да, вашей ґазети больше нет, вашей редакції больше нет...

В тому моменті вважав я за відповідне склонитися і чим боржій вийти. На сходах я відітхнув. Прожогом збіг я на долину. Там ждав мене д-р Охримович з громадкою українців.

— Ну, що, як? — посипалися питання. Я переповів усю історію з усіми нюансами. „Діло“ було запечатане. Кілька місяців пізніше ранною весною 1915 р. я чув, що якийсь член державної думи пропонував відновити „Діло“, розуміється, змінивши його напрям. Але наші громадяни відмовилися. Та ближче я цеї справи не знаю. Додам хіба ще те, що д-р Охримович, який з обережности не хотів іти на конференцію, всетаки мусів покинути обовязки, жінку і дітей і мандрувати в далеку Сибір. А я, що в списках, зладжених москвофілами, теж стояв на одному з перших місць з додатком „чиновнік банка і редактор“ і був призначений до тюрми, якось зберігся. Довго шукали за мною безвислідно. Одного разу прийшла була російська політична жандармерія до мене до хати, але на запит про мене, я в живі очі виперся, маючи інші папери. Я заявив, що на моїм помешканні жив такий тип, але він „удрал у Вену“.

II.

Від того часу я вже ввійшов у ближчий звязок з пресою. В р. 1915, в червні, на другий день після відступу російських військ я приступив до видавання „Нового Слова“, переміненого згодом на „Українське Слово“. З днем 15. вересня 1915 я уступив з „Українського Слова“, коли по нього витягнули руки колишні власники „Нового Слова“, а в листопаді при видатній допомозі Українських Січових Стрільців я приступив до видавання журналу „Шляхи“, що не дуже періодично (з матеріяльних причин) появлялися аж до перевороту 1918 р. З весною 1918 р. став я кореспондентом київського „Відродження“ (під псевдонімом Д. Долинський).

Після листопадового перевороту 1918 р. я знову з конечности ввійшов у ближчі відносини до „Діла“. В редакції „Діла“ поруч Панейка і Лозинського був тоді ще д-р Назарук і Осип Кліш. У Львові стало дуже горячо. Д-р Назарук вибирався до Києва прохати у гетьмана допомоги. Прохав мене, щоби я на кілька днів заступив його в „Ділі“. Редакція опустіла, бо Панейко і Лозинський постійно відбували політичні конференції. І тоді я не оваж-

ся до „Діла", бо я був дуже огірчений на наших офіціяльних політиків за їх австрійський автономізм, який тріумфував ще лише в дні 19. жовтня 1918 на Національному Конгресі у Львові, але це й описав. Та мене переконав д-р Назарук, що в такі хвилі всі мусять стати на своїх становищах. І я став там, де була потреба і де я надавався. Я пішов працювати до „Діла". Редакція „Діла" складалася тоді з проф. Михайла Возняка, з мене й Осипа Кліша. Від часу до часу звлявся на короткий час у редакції також д-р М. Лозинський, написав коротенький вступ і біг на засідання Національної Ради. Не буду говорити, яке значіння було тоді „Діла" для всієї країни, що переходила крізь горнило нових подій. Фактично весь тягар „Діла" спочивав на проф. Возняку і на мені. Кліш помагав нам, але він крім того мав іще й „Свободу". Статті, звіти з провінції, всі відомости, що можна було сходити з радіостації в Наусн обробляв і виправляв проф. Возняк, сидячи в редакції днями і ночами. Я теж писав деякі статті, але головним моїм рефератом були звіти з Нац. Ради, де я й спав на долівці. Д-р Панейко зовсім не показувався в редакції, особливо від хвилі, як обняв портфель державного секретаря закордонних справ. Ще перед відступом українських військ покинув він Львів.

Так працювали ми до дня відвороту українських військ, що розпочався в ночі 21. листопада 1918 р. Про відворот довідався я в 11. год. в ночі, але я був такий сповсіряний втомлений роботою та неможливістю виспатися, що я хотів тільки спати. І більш нічого. В год. 1-шій вночі вибрався я до хати, арештований на Сикстуській вулиці українською стежею. Понад годину тревала моя дорога серед стрілянини. На другий день мене ще докладно ограблено.

Кілька днів пізніше мене знову покликано до „Діла". Проф. Возняк не явився. Редакцію обняв д-р М. Лозинський. Крім того в редакції був ще О. Кліш і я. Будинок „Просвіти" представляв тоді собою дивний вид. В Краєвому Союзі Кредитовому (тепер: Центробанку) таборувала польська стежа чи варта. Коли ми сиділи в редакції при праці, до нас частенько заглядав п. сержант і походжав собі по кімнаті, покурюючи папіроску. Нікому він не представлявся і з нікин не вдавався в розмову. Від часу до часу нахилявся над столиком, придивлявся почеркові, часом пробував навіть читати, особливо коректи, але врештою тримався індиферентно. Часами любив він пробути в редакції і кілька годин. Яка була його місія, ніхто не знав. Початково нам було ніяково, але згодом ми привикли до цеї „опіки". Так видали ми число 27. і 28. листопада 1918 (з датою 28 і 29). Дня 29. листопада 1918 наступила зміна і то радикальна. Найбільш актуальною справою були тоді жидівські погроми у Львові. „Діло" взяло, розуміється, в оборону жидів. Також зпоза редакції деякі діячі кидали світло на ці трагічні події. Так напр. проф. К. Студинський приніс ліричну статтейку „Культура гуляла", яка була поміщена в ч. 271 з 29. листопада 1918. Але це було й останнє число того і наступного року.

Дня 29. листопада 1918 р. біля 11 години ранку двосторінкове число „Діла", приноровлене у створеній ситуації виключно до львівських льокальних умов (в огляду на відрізання Львова), було скінчене. Д-р Лозинський забирався читати коректу своєї статті, але що мав небавом засідання, прохав, щоби я його виручив. В редакції сидів я з О. Клішем, переглядаючи коректу, коли раптом в передсінку счинився великий рух. З лоскотом відчинилися двері і до кімнати ввалився більший відділ польської військової жандармерії, тримаючи багнети до атаки. Було до 15 озброєних вояків різного походження і вигляду. Тоді в редакції сидів і пок. Юл. Січинський, тодішній голова Управи Вид. Спілки „Діло".

— Rece do góry! — заревіли всі враз, видаючи якби воєнний оклик.

Ми послушно підносли руки в гору. Почалися безладні занити, допити, особисті ревізії. Якийсь бородач, з вигляду чвертьінтелігент, якого можна було вважати провідником відділу, почав допитуватися за Панейком і Лозинським. Ми заявили, що їх нема. Особливо цікаві вони були на Лозинського, який належав до комісії, що з рамени Нац. Ради вела переговори з поляками і який досить різко поводився підчас переговорів. Деякі з наших неждани „гостей" були поінформовані і про його німецькі брошури. Кількох жандармів метнулося за ним до дому, але там його вже не застали. Повідомлений про „несподіванку", він успів заховатися в жидівській дільниці!

Одночасно один з „гостей" почав нам тицяти під ніс наказ генер. Розвадовського, який змінив ген. Рою (що в комунікаті опрокинув нікчемні наклепи польської преси про те, немовто українці катують, розстрілюють і вішають поляків). В наказі стояло чорне на білому: „Діло" закрити, редакторів арештувати аж до дальшого його зарядження, друкарські машини розмонтувати, а черенки забрати „na rzecz Wojsk Polskich". Показуючи нам цей наказ, доказував нам один з жандармів, як то правно в них усе робиться. Опісля випущено з редакції всіх принагідних відвідувачів (між ними одну незнайому пані) й адміністраційний персонал, а мене й Кліша посаджено на канапу. З одного боку сидів один жандарм, з противного другий, а Кліш і я в середині. Окремо біля дверей став третій жандарм. Розуміється, всі вони зі зброєю. Особливо бравурно поводився жандарм біля дверей з інтелігентним обличчям. Він постійно маніпулював коло свого кріса і ніби то ненароком спрямовував його своїм дулом проти нас.

—Бігме, що стрілить, побачите — каже мені на ухо Кліш.

— Не бійтеся, тільки не звертайте на нього уваги. Дивіться в інший бік — потішав я свого товариша недолі.

І справді, коли ми почали не звертати уваги, жандарм біля дверей припинив свої „настроєві" експерименти.

Тимчасом інші жандарми перлюстрували цілу редакцію, добувалися до бюрок. Один з них з бюрка гол. редактора зніс цілу пачку ріжнородних фотографій і допитувався, котрий з них Лозинський, bo „ja tego s... syna muszę znaleść".

Пополудні інші „гості" відійшли. Лишилися тільки наші три сторожі. Несміло почали ми з ними вступати в розмову. Вечером ми одержали дозвіл післати по якусь їду, бо ми цілий день нічого не їли. Після того режім полегчав. В год. 8 вечером остало при нас уже лише двох жандармів, а одним з них був той з інтелігентним обличчям, що з такою премедитацією націлювався своїм крісом. Поволі ми розбалакалися. Я почав говорити, що українці боряться за свою волю, як і поляки, як всі поневолені народи та що в тому нема нічого злочинного. Він признав мені рацію і почав говорити про польські легіони і Українських Січових Стрільців, кажучи, що це добрі вояки. Опісля ще більше спустив з тону. Говорив про мармарош-сиготський процес, про свою втечу, про те, як він ховався в Бориславі як робітник та як опісля мусів піти на поклик, бо він „легун", бо „гонор" так наказував і т. і.

В ночі прийшла зміна. Ми одержали двох нових жандармів, з яких один був дійсним австрійським жандармським фельдфебелем. Коли другий заснув, він признався нам, що є українцем, що його захопили поляки і поставили альтернативу: або служити у них жандармом і берегти порядку, або йти до табору. Маючи жінку і діти, він згодився робити службу. Порадив нам написати письмо до польської команди і представити, що ми не є ніякими редакторами, тільки помічним технічним персоналом в редакції. Ми послухали його. Біля 5-ої години ранку я зладив таке письмо по українськи, долаючи до нього польський переклад. Наш дорадник негайно переслав його через другого жандарма до команди. Біля 9-ої год. ранку явився у нас польський авдітор (поручник), який казав нам іти зі собою. На дворі запитався, де ми живемо й інтернував нас в наших помешканнях, бо — мовляв — „te bandy znęcają się nad polakami musimy mieć zakładników".

Те інтернування, як епільоґ другого моменту воєнного існування „Діла", протягнулося довший час. Зпочатку приходила польська контроля частіше, потім рідше, а опісля й припинилася ті відвідини. Команда польської військової жандармерії вірсте змінила своє приміщення. Той же уважав я відповідним до самочинного звільнення себе з інтернування!

„Діло", закрите таким нагальним способом в дні 29. листопада 1918, довго не могло воскреснути. Всі заходи, роблені в 1919 р. в справі відновлення „Діла" були безуспішні. Аж в 1920 р. дозволено на появу нашого органу, але під іншою назвою. Сам титул „Діло" лякав польських керманичів влади, в ньому вони добачували щось опозиційне, бунтарське, просто революційне. Бо „Діло" все було репрезентативним, загально-національним органом, що все висловлював змагання всього народу, що їх підсичував, що побуджував до праці і творчости, до діла. І таким, маймо надію, воно буде й на далі.

І. КЕДРИН.

Наша преса і наше громадянство.

Тема, здається, стара й оклепана. Порушувано її вже чимало разів, — що найменьше при нагоді кожної „фінансової кризи" кожної нашої ґазети, а явище таких неприємних „кріз" чейже на денному порядку! Виходить, що требаб лякатися ще одної на цьому місці моралізуючої проповіди чи ще одного акту самобичування. Нічого лякатися! Напевне ніхто після прочитання кількадесяти поніжчих рядків не буде „навернений" і ніхто собі теж голови попілом не посипле. І не це є завданням оцих рядків. Не пересуджуючи, наскільки вони гіркі, їх метою є: несміливa спроба громадської самоаналізи, во імя прастарого „пізнай себе", — без ніякого наприкінці „морального сенсу". І ще одна потіха: наші уваги будуть однаково обєктивно торкатись нашої *преси*, що й нашого *громадянства*.

Преса, кажуть, є відзеркаленням життя. Мале застереження: преса, як така, є поняттям загальним і неприв'язаним ані до мови, в якій появляється, ані до місця появи: преса є інтернаціональна і в своїй *основі* має інтернаціональні завдання. Адже джерелом преси була потреба *інформації* про всі події, які лише могли би комунебудь бути цікавими. Тому в тому розумінні, у якому ми звикли вживати термін „преса" — на всьому світі говориться тільки про „ґазети" себто *щоденники*. Тижневик не є ґазетою — це є періодик, який ні в якому разі не в силі відповісти згаданому основному *інформаційному* завданню преси. І тому серед культурних народів світа тижневик, підшитий під характер ґазети-щоденника, є явищем дуже рідким. Колиж зважимо, що українська преса під Польщею це переважно тижневики, а єдиний щоденник виходить у такому мікроскопійному виді, що він не має фізичної можливости відповісти своїй першій, інформаційній місії, мусимо осідомити собі дві правди: 1) наша преса не є ані трохи відзеркаленням життя, як поняття, що обіймає вселенну поняття ширшого від усяких ґеоґрафічних і етноґрафічних рямців; і 2) наша преса є зате справді чудовим відзеркаленням *нашого*, західно-українського анемічного й біднашного життя.

Однаково стан (вигляд) нашої преси як загальні погляди на пресу нашого громадянства, це найяскравіші найбільш характеристичні, продукти цілої західно-української громадянської *ментальности*. Ніщо так яскраво не характеризує ґаличан, як *провінціялів* у повному того слова розумінні, і Галичини, як далекої *провінції*, як саме: відношення галицького громадянства до преси й сам отієї преси вигляд.

З розвитком денникарства (його ґенеальоґію виводять історики від двох римських „часописів" за часів Юлія Цезаря, 48—44 рр. пер. Хр.*) за першою місією інформаційною мусів послідувати постулят *актуальности* змісту. Життя мусить бути відзеркалене у пресі: найточніше й негайно. Іншими словами, преса мусить бути якнайбільше всестороння (найбільше ріжнородний матеріял) і якнайбільше актуальна. Преса мусить іти з часом, — тоді йде з часом ціле громадянство, — себто той широкий круг читачів, для яких дана преса призначена. Тимчасом у нас діються дивні речі. Вічні грошеві турботи, політично-адміністраційні перепони та технічні труднощі (все воно тісно взаїмно звязане) дуже утруднюють, а то — буває — цілком унеможливлюють єдиному нашому щоденникові бути справді негайним відзеркаленням дня. Громадянство реаґує на це ось як: або шукає за актуальністю новин у *польських* ґазетах або — зовсім її відсутности не відчуває. Щодо всесторонности змісту ґазети — то цієї потреби українські громадяни немовби цілком не почували: на то, що кожний має свій спеціяльний смак і любить якийсь *один* відділ у ґазеті, але просто нехтує інші та ремствує, коли їх бачить (стара історія зі спробами заводити у „Ділі" постійні відділи: літературний, економічний, спортовий). Наслідок того природний і простий: усе західно-українське громадянство йде *позаду* життя, тягнеться у хвості часу, а ціла т. зв. ґазетна освіта, яка є рішаючою для інтелектуального рівня широких верств кожного новочасного культурного громадянства, стоїть у нас на *найнижчому* ступні.

Наша преса і наше громадянство крутяться-вертяться вічно в тому самому завороженому колі: преса не стоїть на належній висоті, бо не має ані матеріяльної ані моральної підмоги з боку громадянства, а громадянство відвертається від преси тому, бо вона не має атракційної сили. Історія подібна до нашої „театральної проблеми". Кожна ґазета є підприємством, якого зрівноважений буджет є conditio sine qua non. Відомо, що істнують часописи характеру чисто *зарібкового* підприємства. Наша преса зарібковою не є, тому можна при ній говорити лише про фінансову самовистачальність (самовиплачування). І коли висувається проти нашої преси цілу масу закидів, то вони не сміють закрити одної прикмети нашої преси: підставою нашої преси є огляди *моральної* натури. Матеріяльний зиск не грає у нашій пресі *жадної* ролі, та *всі* цілі нашої преси є цілями *ідейними*. Дороговказом діяльности нашої преси є служба національним і соціяльним ідеям, ширення су-

---

*) *Jan Chełmiński: „Jej Królewska Mość Prasa"*, zwięzły zarys teorji prasy i dziennikarstwa 1920. — Там теж є вказівки до досить уже численної чужомовної літератури про пресу.

спільницьких течій, пропаґанда політичних програм, словом: наша преса стоїть цілком на службі публичного, громадського життя. Наша преса — кажучи мовою пресових теоретиків — є par excellence *громадянською функцією*. І виходить, що наша преса є тілом-душею власністю громадянства, а громадянство *своєю власною* пресою зовсім не цікавиться.

Признаємо, що вічне оперування словом „громадянство“ може часто довести до непорозумінни, — це термін справді з дефініцією дуже широкою і розпливчатою. Признаємо, що ввійшло вже у погану нашу звичку вічно покликуватися на громадянство й постійно мати до нього різні претенсії. Те саме може статися з претенсіями до громадянства у справі легковаження рідної преси. Гадаю, що є річю неправильною, коли обвинувачується у даному випадку наше громадянство у *непатріотизмі*. Не можна нікого примусити читати з патріотизму кепську ґазету (так само, як з патріотизму ходити до театру), тому лише, що ця ґазета писана (песа грана) рідною мовою, хочби навіть на сторінках тої ґазети (на дошках сцени) писалося й казалося про високопатріотичні справи. Ґазета (театральна песа) мусить *бути цікава* — обійти цього ніяк не можна. Цікава ґазета розцікавлює читача й спонукує його до зацікавлення усіма проявами того життя, яке вона відзеркалює. І навпаки — ось маємо знову заворожене коло. Тому громадянство, посаджене на лавку обвинувачених, має легку оборону. Та не зовсім. Бо тут найбільше лихо не в тому, що наше громадянство ставиться неохоче до нашої (себто власної) преси, а в тому, що воно *взагалі не має зрозуміння ваги преси*. Тут можна вже термін „громадянство“ заступити більш конкретною адресою. Коли ми ствердили, що кожна ґазета є підприємством, отже мусить спіратися на купецькій калькуляції, мусимо бути послідовні й завдання особливо цікавитися пресовими підприємствами приписати *капіталові*. Однак ми ствердили дальше, що наша преса всетаки є ідейною інституцією загальної громадської користности. Значить, в іствуванні й розвитку нашої преси повинні бути заінтересовані в першій мірі наші загально-громадські *установи*, а дальше *заможні одиниці в амбіцією громадських діячів*. Ось-де торкнулись ми найсумнішої сторінки нашого життя. Наші установи ані *не вміють* користуватися розумно щоденною пресою для власних цілей, ані не мають належної свідомости спільноти *всіх* громадських інтересів, яких трибуною і спільним виразником є преса. Наші установи в своїй орґанізаційній роботі здебільша минають пресу, засклеплюються у собі, і — не диво — знаємо приклади, що деякі поважні установи стоять гейби збоку життя. Ще гірше мається справа з одиницями. На цілому світі до вимків належать люди богаті, які не мають жадних амбіцій, на жадному ширшому полі, а разом з тим — не є зовсім зацікавлені в якомусь ближчому звязку з пресою. У нас цілком навпаки. Саме *якнайбільш обдертим в усяких громадських амбіцій* елементом є верства людей багатших, нечисленний ще гурт людей, який проте іствує! Хто знає галицькі відносини, той може на пальцях порахувати людей, які мають справді зрозуміння ваги преси, хотіли би мати вплив на пресу, мріють про „свою ґазету“. Загал — це ті „патріоти“ в знаках [illegible]ння, вічні критики, люди здебільша дуже зарозумілі у відношенні до друкованого слова, які проте ніколи не виходять зі стадії *пасивности* до нього: що найвище виливаються в гуртку знайомих, на „Бесіді“, або — пришлють до ґазети допис! Ідея активного заанґажування себе в пресовому підприємстві нікому ніколи й не майне, а коли й заблисне, то в цю мить загасить її арґумент: це „нерентовне“ підприємство! Люди, які розпоряджають у нас сяким-таким капіталом, або мають всім не мають громадських амбіцій, або й маючи їх — не хотять зрозуміти, що стати громадянським діячем є не тільки обовязок але й честь і тому — і з обовязку і задля добуття чести — треба жертвувати гроші. Нема зрозуміння навіть такої примітивної правди, як та, що передумовою персонального значіння і впливів є можність розпоряджати пресовою трибуною. Нема жадного зацікавлення найцікавішою працею, яка іствує у світі: мати *вплив на оформлювання публичної опінії*. Коли у всіх культурних народів світа іде вічна боротьба за володіння орґанами преси й кожна країна є просто пересичена часописами — у нас на цьому полі панує якесь дивовижне отупіння. З тієї ідилії користають лише... сусіди, східний і західний, і лише завдяки їм появляються різні „орґани“, які — сповнивши свою місію — відходять на вічний спочинок. Залишається один щоденник — такий, яким був у 80. рр., чи так — скромніший і бідніший.

Реметвуючи на той щоденник наш громадянин — як ми вже згадували — шукає кращого серед польської преси. І вибірає найгірші часописи, саме *зарібкового* характеру, і — очевидно — інтелект читача такої ґазети не тільки нічого не зискує, але згодом нагинається до рівня сензаційних побрехеньок і кримінальних брудів. Оті польські галицькі „кресові“ ґазетки не можуть викликати ні зацікавлення зовнішнім світом ні причинитися до перетравлювання кинених ідей. Лектура таких ґазет виробляє взагалі нехіть до *поважної* ґазети. Один приклад: „Ділові“ роблено нераз закиди, що занадто богато місця присвячує закордонній політиці. Статті на ці теми — мовляв — нудять пересічного нашого читача. Але мало є мабуть одиниць, які призадумалися над глибшими причинами наших „успіхів“ на міжнародньому полі: підчас версайської конференції на паризькому ґрунті, чи потім із часів Директатури. Коли наш загал „[illegible]“ статтями на теми з міжнародньої політики, то не диво, що при зустрічі з кулісами міжнародньої політики наші аматори-дипльомати вражують зворушливо незнання міжнародніх відносин, фактів, настроїв...

Ще кілька слів варто би згадати про відношення нашого громадянства до публіцистів. Коли до друкованого слова відношення є легковажне, то не дивниця, що на робітників пера пересічний наш громадянин глядить звисока, іронічно-протекційним прижмуренням очей. Шопенгауер і Ваґнер дневникарів ненавиділи, Наполеон їх переслідував, нижчі верстви звичайно їх лякаються. Весь культурний світ — шанує. Наші інтеліґенти їх — легковажать. Правда, причинилося до того знову таки явище надмірних тижневиків, конкуруючих з єдиним щоденником: затирається ріжниця поміж професіоналами й аматорами, а спеціяльно характер деяких наших тижневиків каже громадянству забувати про той інтелектуальний, моральний і фаховий штаж, який *мусить* мати кожний дневникар.

Проблема преси й громадянства така широка, що найдовша стаття могла би бути хіба вступом до книжки на цю тему. Книжка про нашу пресу й наше громадянство віяла би смутком. Справді, краще зайнятись чимось веселішим!...

В. ПАНЕЙКО.

Lasciate ogni speranza.

O czem tu dumać na paryskim bruku...
А. Міцкевич.

I.

Від років живете в Парижі і, буває, звертаються до вас земляки, зі Львова або з іншої галицької провінції, з листами: в кого є син, у кого дочка в шкільному віці, батькам хотілосьби запевнити їм будуччину, „кращу“ будуччину, вони готові „з останнього“ стягнутися, і так далі — дайте їм пораду, чи і до котрої французької школи, середної чи висшої, післати їх дитину? які кошти? які вигляди?

Буває теж, стрічаєте в цьому місті одного або другого молодого земляка. Він тут студіює, або вже покінчив студії і розпочинає думати, що саме йому з його студіями й дипльомами діяти в рідній країні. Буває й таке, що подибуєте тут молодих земляків, дипльомованих у німецьких або австрійських, чеських або бельґійських університетах і політехніках — перед поворотом у рідну Галичину вони ще сюди заглянули, щоб „трохи й Парижа пізнати“, користуючись нагодою, бо потім — святі знають, чи потім ще вможуть вирватись за границі Річипосполитої: паспорти, бачите, фантастично дорогі, залізниці тесаме, тай зрештою молодість кінчиться, батьківські фінанси знесилені, і треба запрягтися до праці на насущний.

Відповідаєте на листи, балакаєте з молодими студентами, докторами й інжинірами, силкуєтеся розгадати їх духову формацію, прощаєтеся з ними і, буває, що думаєте про них...

II.

Невеселі думки думаєте. Що саме, яка будучність жде в рідній країні ці сотні, ці тисячки молодих людей?

Жде їх у Галичині будучність безнадійно бідна, можна сказати — ніяка „будучність“. Бо невже будучністю можна назвати животіння злеклясованого інтеліґентського пролетаріяту, на яке вони засуджені?

Свого часу перед війною один з англійських алґебраїв, натякаючи на німецько-англійське суперництво в прилюдній промові оці важкі змістом і досяглістю слова,

— У хвилі, коли німецька фльота буде на дні моря, не буде ні одного англійця, який не станеться богатшим від самого цього факту!

Брутальніше ніхто ні передтим ні потім не дав вислову твердій і невмолимій правді: про нерозривний звязок між щастям і гараздом людської одиниці й родини тай долею й недолею батьківщини.

Від Казимира Великого і Яґайлонців підлягає земля наша законови переможця. З факту цього виплили наглядні й доймаючі наслідки для щоденного життя-буття безчисленних міліонів наших дідів і батьків, котрі своїм потом, в пониженні і безнадійности зрошували цю нашу-несвою землю і котрі своїми трупами підняли її родючість. Звироднїла й окарлючіла, змаліла й змізерніла фізична раса наша. І далі вона біольоґічно знесилюється: бо який капітал життевої енерґії можемо мати ми, яких батьки, діди й прадіди живилися пісною бульбою й капустою, бо молоко й тучну худобу пожирали податки й данини — в користь переможців! У жилах споконвічних „зі[illegible] [illegible]“, британців, бється густа кров, носителька енерґії; картоплянка і пісна юшка сопливо пливе в наших жилах. Ми томимося швидко, ми до трівкої напруги, фізичної чи духової орґанічно нездатні. Ми анемічні, кожний з нас зокрема, а анемія ця жалісно забарвлює всю нашу духову продукцію, наші політичні концепції, нашу національну ідеольоґію.

III.

Хоч би син ваш і уродився з завдатками на ґеніяльну людину, і хоч би ви дали йому найкращі заграничні студії, то що з того? Чим здібніший він з роду і чим тоншу, глибшу й вищу духову формацію він одержав, тим сумніша його жде доля в рідній країні. Може ваш син або брат бути ґеніяльним вояком — вище „сержанта“ у війську не виросте. В нього ґеніяльний торговельний чи фінансовий хист? Він Богом благословлений інжинір? Нема для нього ні кольоній, ні капіталів, нема виходу на світ божий, і він, зірвігіляй, буде записати перейка горілкою в нашому львівському „[illegible]“ а по й в якійсь забутій дірі. Він — уроджений і вишколений правник чи дипломат? Думи, чи й на судову практику в яких Вовчих Долах його зволять прийняти, а до творчої діяльности в міністерствах, в амбасадах, конзулятах — нема йому доступу!

І так у безконечність. Ласкавий читач сам собі легко вдесятеро помножить ці приклади — іншими, з інших ділянок життя. Lasciate ogni speranza.

Відносини ці є составини не приходкові і не проминаючі, залежні від хвилевої кризи, господарської, соціяльної чи іншої, яка скорше чи пізніше може і мусить природно й певно розвязатися, наладитися? Ні, це стан — трівкий стан основний і підставовий і при даному укладі європейської карти — незрушимий.

Болюче й пригноблююче враження — нетільки враження, а свідомість — страшенної нужди, сірої бідности, заялозеної „бриндзі“ (вибачте вульґарне слово!) і, передовсім, чорної безнадійности вивозить з нашої Батьківщини всякий, хто після довшої відсутности знов туди був заїхав. Було таке, правда, у великій мірі вже й перед світовою війною, та анслід війни ще й припечатав наш засуд на видіння в пауперизмі.

IV.

Ніколи не забуду своєї першої подорожі поза Збруч, у царську Росію, в російську Україну. Після боснійської кризи післав мене туди гурток наших ідеалістів-самостійників, щоби розвідатися, як „поставилася“ „Україна“ до „визвольних“ плянів австрійсько-габсбурських. Наївно, пренаївно возив я ці запити по Києві і Харкові... Може колись опишу оповідання про цю подорож, про стрічи з українськими діячами, про відповіди, які вони давали на австрійські примани. Нині згадаю тільки одно враження: зверхнє, від людей і річей — з одного і другого боку граничної річки.

Брудна, засмарована стація Підволочиська: бідолашній буфет, „преслі“, мухами засіяні; худорляві, дрібні, від поколінь заголоджувані, наші селяни, заголюкані перед ц. к. комісарем-поляком, що зарозуміло похожав по пероні...

„Убогії села, заплакані иви, убогий, обдрапаний люд...“

І босий, худий, обдертий хлопчик яких 6-літ, що бігає від одного вікна до другого і жебрає-торгує:

— Zimna woda za centa! Zimna woda za centa!...

Кілька хвиль пізніше — Волочиська. І широко розплющив очі наївненький співробітник „Діла“ — таке відмінне побачив там від того, чого сподівався, начитавшись відповідної „літератури“ про відносини в ненависному царстві.

Чиста, привітна, чепурна стація: ніколи в Галичині невидана обильність і дешевість харчів у буфеті. І передовсім: добре віджиблені, рослі, гордо похожаючі українські селяни пузаті баби, веселі діти; з глечиками молока й масла, з шматами сала і ковбаси, з пухкими подушками, поперло все те до поїзду і свобідно розтаборилося по вагоні.

Що воно таке? Інша раса? Ні, це ті самі, кров з крови і кість з кости, ті самі подоляки, що по тому боці Збруча. Тільки там у великій аграрній країні достаток і обильність усього дали їм інший вигляд. Там вони не знали такого економічного гнету як їх рідні брати по цей бік Збруча.

З сумом побачив я їх знов, вертаючись. У Підволочиськах знов привітали мене бліді і покірні обличча, тай — той немилуючий символ даного режіму політичного, соціяльного і економічного: голодний і босий дітвак зі своєю химерпією:

— Zimna woda za centa!

V

Пємо-ж ми цю „зімну воду", пємо, аж захлипуємося. Ще, буває, і смак у ній знаходимо самі, нахиляючись над „свічадо плеса". Юшкою пливе вона в жилах наших і ми тратимо, буває, навіть здатність гнівного віддуху, здатність копнути ногою одного або другого Каїнового нащадка, який сміє підшітувати нам, наче ідеольогію національну — то й „націоналістичну"! — ідеольогію desinteressement і всього, що з нею йде! Sapienti sat?...

Корінно польська земля — одна з найбідніших в Европі. Вона бідна підземними добрами, малородюча своєю поверхнею глинка, пісок, нудьга. Натомість польське жіноцтво — плодовите, а польські сини голодні. Вони мусять іти на нас і взагалі на Схід — не ізза якоїсь особливої злоби чи виїмкового лакомства, а з органічної, біольоґічної, зоольоґічної потреби. Тільки на Сході вони можуть і найдатися до сита, і одягатися по панськи, і в нац. славі розростатися. А бодай — просто тільки жити. Польський імперіялізм — не плід злоби або не фантастичного самодурства, а природна, ґеографічна, ґеополітична, харчева, зоольоґічна потреба й неминучість. Перед війною кожного року Королівство висилало 600.000 дітей своїх на Схід — на поселення, на заробітки у Росію, у Сибір. Куди нині і куди завтра тим масам людности дітися? Чим живитися?

Ось ключ до розуміння наших теперішних гараздів і наших виглядів на будучність. Ось і мірило для оцінки підшітуваних Варшавою ідеольоґій desinteres-sement-у і „самостійности" під біло-червоною протекцією.

VI.

Primum vivere, deinde philosophare. Обовязком,начальним і підставовим обовязком польських провідників є шукати такої політичної концепції, яка дала би польському племени змогу життя, себто дала би кришу над голови бездомних, хліб у рот голодних, всякі можливі зарібки безробітнім синам. Одні (Дмовський) думали, що це буде можливе в Росії, другі числять на Україну. Одні і другі кріпкоприссалися до Східної Галичини.

Це їх, поляків, річ. А наша річ, нас синів нашого галицького селянина мученика, наш собачий обовязок, шукати шляху і способу, як вести наших батьків, братів і синів до людського істнування. Primum vivere. Національні й політичні ідеольоґії — не романтичні вітхання до blaue Blume. І не ідолопоклонство перед словами, хоч би „найкращими". Ідеольоґії — знаряд і програма кращого життя, більших достатків, заможнішого істнування.

Іншого мірила правдивости ідеольоґій нема — й тільки мірило прагматизму.

Національна політика — не література, а передовсім питання хліба й масла, землі і хати, харчів і зарібків, служби і посад, кольонізація й еміграція — і боротьба за все те — в джунглі племен і народів.

В усьому, що-б ми і не робили в політичній ділянці, в наших непримиримостях і заваттях, у наших компромісах і опортунізмах, не вільно нам ні на мент забувати начального, біольоґічного вимогу нашої виснажуваної селянської маси і нашої анемічної інтелігенції. Самоохоронний інстинкт нашої раси диктує нам приказ як сконцентрувати в одну формулу наші думки й змагання, як в одну формулу загрожений в своєму істнуванні! Рим сконцентрував був свій життєвий заповіт даної епохи: Delenda est Carthago!

Це одна річ — річ начального заповіту й питання одної формули. А друга: тверезе розуміння потреби черґування політичних цілей і ідеалів. Як у економіці (пригадайте теорію вартости т. зв. австрійської школи), так у політиці є ступені вартостей й етапи цілей. І тільки божевільний або ... останні свої засоби на блескучу папагу, коли брат його в голоді і холоді загибає і жлати не може. Primum vivere.

*

Шановна Спілка і Редакція „Діла" пошанували мене запрошенням дати статтю до ювилейного числа нашого старого, єдиного, одинокого „Діла" — того „Діла", яке іноді, буває, і сердить нас, та до якого ми все таки вірно привязані, наче до частини себе самого, до своєї молодости, до найкращих наших років життя. Після розваги рішився я спробувати шукати формули основного змислу нашої ґазети — змислу її 50 років життя. Скромний результат — маєте вище. Судіть самі, а коли помиляюсь, то не затаюйте, а скажіть!

З усім добром — на другу половину століття!

Париж, у навечеря Різдва 1927/8.

Д-Р ІВАН КУРОВЕЦЬ.

До початків „Діла".

80-ті роки минулого століття були знаменні в політичнім житті Західної України. В ці часи загостив професор київського університету, Михайло Драгоманів, до Львова. Він зійшовся з передовою академічною молоддю, згуртованою в русофільськім академічнім кружку і з передовими людьми старшого українського громадянства. За його впливом почалося духове життя в мертвім досі „Академическім Кружку", яке перейшло і на старше громадянство, згуртоване в „Руській Бесіді". Серед мертвеччини повіяв подув европейської демократії, що ніс із собою поважну працю для народу.

Наслідком цього руху став з днем 1. жовтня 1874 р. виходити популярний, політично-освітний часопис для народу „Батьківщина", якого видавцем і редактором від самого початку був гімн. професор Юліян Романчук. Цей часопис був, як на ці часи, редагований зразково та інтересно, — популярно і в народній мові. Він відразу промовив до душі народних мас і став популярний, поширений серед селянства; він відограв у цій добі велику освітньо-політичну освідомлюючу місію.

„Батьківщина" була предтечею „Діла", яке як економічно-політичний орган для інтелігенції почало виходити три місяці пізніше, а саме 13. січня 1880 р. Поява „Діла" в ці часи була надзвичайною політичною юподією. „Діло" було конкуренційним політичним часописом русофільського „Слова", яке під умілою редакцією Богдана Дідицького, а при помочі „святоюрських" верхів було тоді всевладним політичним органом і захопило за собою всю інтеліґенцію. Після Дідицького обняв редакцію „Слова" Венедикт Площанський, який ані інтеліґенцією, ані розумом, ані публіцистичним талантом не дорівнював Дідицькому. За його проводу „Слово" стало чисто партійним, політичним русофільським органом під впливом заграниці. Русофільська партія, маючи свій політичний орган за собою і такий визначний талант як Івана Л. Наумовича, суспільного діяча, першорядного популярного письменника, і високу духовну єрархію, була тоді всевладною політичною партією Західної України. Перші кроки поборювання цієї могутньої сили зробив між іншими Іван Франко, написавши свої вдатні сатиричні політичні поеми п. з. „Дума про Наума Безумовича" і „Дума про Венедикта Плосколоба", які висмівали обох русофільських діячів. Ці сатиричні поеми поширювали гімназисти і студенти університету у Львові і в краю.

Потребу політичного народнього органу для інтеліґенції відчувала вся тодішня українофільська інтеліґентна суспільність. Як перший редактор і видавець підписував „Діло" цілий рік Михайло Коссак, якого крім втаємничених людей ніхто не знав у Львові. Був це редактор про людське око; дійсним редактором, душею видавництва „Діла", за яким стояли визначні тоді народовецькі діячі як Романчук, д-р К. Сушкевич, Дамян Гладилович, Н. Вахнянин, д-р Целевич і інші, був Володимир Барвінський, який приєднав до видавництва такі визначні тоді сили як Степан Качала, Володимир Навроцький і інші.

У часі першої появи „Діла" ще як часопису, що виходив двічі в тиждень, був я учеником 7-ої кляси гімн. у Львові. Між гімназійними учениками у Львові під той час було багато молодих ідейних хлопців, захоплених чаром Шевченка та української літератури, новим подувом, що йшов від Акад. Кружка. Уся молодь вичікувала з нетерпеливістю появи „Діла". Те, що ми, ґімназисти, могли в той час робити, то робили: помагали по нашим силам у вільних годинах від шкільної науки в адміністрації „Діла". Писали безплатно годинами адреси, ліпили марки, помагали в експедиції „Діла" та причинялись агітацією до його поширювання.

„Діло", хоч зразу писане народньою мовою, було переповнене макаронізмами та церковщиною, словами як „сіменище", „собитіє", „впечатлініе" і це нас разило. В р. 1881 підписував уже „Діло" як редактор і видавець Володимир Барвінський. „Діло" ставало з кожним місяцем цікавіше щодо змісту, частих дописів з краю і з чужини і краще щодо чистоти мови.

Переломовим роком для „Діла" був рік 1882. У цьому році від 12-го червня до кінця (28-го) червня відбувався у суді при вулиці Баторія славний процес Ольги Грабар і товаришів, переважно русофілів, обвинувачних за злочин державної зради. Цей процес був тенденційний, замовлений вгори через адміністрацію краю — так само як процес проти Франка, Павлика, Сельського і товаришів, кілька років раніше — і в обох процесах тодішні політичні верховоди хотіли доказати перед головними державними чинниками у Відні, що в Галичині між українцями одні є зрадниками, а другі, себто молодь — бунтарями, революціонерами. Процес скінчився фіяском для аранжерів процесу. Головних обвинувачених звільнили присяжні судді, поляки, одноголосно від злочину державної зради, а засудили на драконські кари „за забурення публичного супокою". І так напр. засудили Івана Наумовича на 8 місяців вязниці з постом що два тижні.

Після процесу написав у „Ділі" Володимир Барвінський низку статтей, де обговорював річево цілий процес, мотиви і причини русофільства в Галичині. Статті в пяти числах „Діла" були написані гідно та чесно, не провокуючи в нічім русофілів, а критикуючи тодішні обставини й урядові кола польської адміністрації в краю. Сам процес, річеві звіти з нього і статті після нього зєднали часописові загальну симпатію в усьому краю, ба, навіть, приєднали самих русофілів для народовців і для видавництва „Діла".

Великий вплив на поширення „Діла" та його популярність мали саме ті обставини: вміле редагування, річеві статті таких передових людей як Стефан Качала і Володимир Навроцький, а далі літературний додаток до „Діла", бібліотека найзнаменитших повістей, які появились у другім річнику „Діла" в році 1881. На сам початок появився переклад Раймунда „В обороні чести". У часі голоду на українську книжку, ця бібліотека зробила свою службу, мала великий вплив на українську суспільність.

3-го лютого 1883 р. помер після короткої, тяжкої недуги Володимир Барвінський, перший справжній редактор „Діла". Смерть В. Барвінського як редактора та молодого суспільного діяча, людини з характером, зробила велике враження в краю, серед своїх і чужих, політичних противників, у поляків і русофілів, чого доказом був його величавий похорон і численні заяви тодішніх суспільних діячів. Як приклад наведу телеграму, яку прислав з приводу смерти до редакції „Діла" Ів. Наумович із Скалата: „Приміть сердечний, глибокий жаль, котрим переняті серця наші по втраті великого іскреннего неутомимого діятеля-патріота, память его от рода в род". Подібні заяви прислали Богдан Дідицький і редакція „Нового Пролому".

Я був тоді студентом III. року медицини у Відні, як прийшла до нас жалібна звістка про смерть Володимира Барвінського як редактора „Діла". Духовим батьком тодішньої „Січи", в якій гуртувалась уся українська академічна молодь у Відні, був Остап Терлецький, чоловік високо освічений, правдивий европейський інтеліґент, з переконання соціяліст. Хоч він у дечім і не погоджувався з ідеями покійного Вол. Барвінського, висказав свою гадку, що „Січ" у Відні повинна вшанувати память померщого редактора „Діла" і суспільного діяча і з того приводу тов. „Січ" враз із О. Терлецьким явилось корпоративно на заупокійнім богослуженні в церкві св. Варвари, а відтак віддало пошану на студентських сходинах цьому народньому діячеві.

Після смерти В. Барвінського обняв редакцію „Діла" д-р Антін Горбачевський, як третій із черги редактор, який повів видавництво „Діло" в цьому самому дусі та багато причинився до його поширення. В три роки „Діло" стало першим українським щоденником, і в історії нашого народнього, політичного, економічного життя без огляду на ріжні переслідування, нещастя світової війни, перешкоди і колоди від своїх і чужих, сповнювало чесно службу для свого народу і всупереч усім перепонам святкує сьогодні 40-літній ювилей як щоденник.

ВАСИЛЬ ЛУКИЧ.

Перший редактор „Діла“

Володимир Барвінський.

Скінчивши гімназію в Бережанах, прибув я в жовтні 1875 р. на львівський університет і записався на юридичний виділ; саме тоді наспіли до Львова Іван Франко з дрогобицької і Іван Белей зі станиславівської гімназії і вписалися — перший на фільософічний, а другий на правничий виділ. У Львові застали ми доволі численну українську академічну громаду, на якої чолі стояли Антін Горбачевський, Антін Дольницький і Леонід Заклинський.

В кілька місяців відтак в р. 1876 вступив я як член до касинового товариства „Руська Бесіда“ і до „Просвіти“, котрі то товариства і ремісниче товариство „Побратим“ містилися в старій камениці при вулиці Підвалля ч. 7., на місці якої тепер стоїть нововибудований триповерховий гарний дім товариства взаїмних обезпечень „Дністер“.

В „Руській Бесіді“ сходилася старша українська ґенерація а також її члени спосміж академічної молоді і проводили там вільні від занять і праці хвилі на розмовах, читанні часописів а дехто із старших на грі в карти. Старші громадяни, між якими були університетські професори, ґімназійні вчителі, радники і взагалі урядники суду, скарбової дирекції і фіскуса, катехити і т. п. відносилися до нас молодиків незвичайно привітно і приязно та трактували нас немов собі рівних. До тих, що тішилися особливою симпатією старших наших громадян, належав і я, особливо від часу, коли „народовці“-студенти на весну 1876 р. перебрали в свої руки москвофільське „Общество Академическій Кружокъ“, причім до тих, що кермували цею акцією належали Антін Дольницький, Іван Франко, Михайло Павлик і я. Доказом сеї симпатії до моєї особи були між іншим мій вибір до виділу „Руської Бесіди“ і поручення мені обовязку секретаря, та й ся обставина, що старші громадяни, як Володимир Барвінський, Володимир Ганкевич, Андрій Січинський і інші удостоювали мене щоденно довшими розмовами тай вступали у приязні відносини зі мною. Особливо сердечно відносився до мене Володимир Барвінський, що вже тоді вибивався в нашій українській громаді своєю інтеліґенцією, серіозністю праці, вимовою і поведенням. Виходячи вечорами з „Руської Бесіди“ просив мене товаришити йому і часто запрошував мене до себе.

Він був тоді кандидатом адвокатури і як такий занятий у адвоката д-ра Теобальда Семільського, що мав велику канцелярію на розі площі Марійської і вулиці Коперника. Сам В. Б-ий мешкав при вулиці Галицькій (тепер вв. Баторого) ч. 44.

Запрошуваний В. Б-им, я, само собою, не відмовлявся і радо перебував в товаристві сеї вельми інтеліґентної людини, що користно впливала на поглублення мого світогляду й освіти, даючи поради на що в правничих студіях головно звертати увагу, які взагалі твори наукові чи з красного письменства читати і т. п. Згодом відносини поміж нами так уложилися, що ми стрічалися з собою майже що днини і я приходив до нього вечорами і або у нього пробував з годину чи дві, або ми виходили на прохід і вступали правильно до цукорні Ґроса і Штруса при Гетьманській вулиці на чайок та на перегляд ілюстрованих і гумористичних часописів і забавлялися розмовами. Часами він заглядав до мого помешкання при вулиці Стрийській ч. 23.

Вже в тих часах вибивався В. Б-ий на передового діяча. На музикально-декляматорських вечорах, уряджуваних в роковини смерти Т. Шевченка львівськими „народовцями“ в ратушевій салі, виголошував він (в рр. 1875, 1876 і 1878) вельми замітні щодо змісту і форми промови, які відтак появлялися окремими відбитками, долучуваними до „Правди“. Крім сего вийшли коштом „Просвіти“, котрої він був членом виділу, його популярні брошури, а саме „Вексель і лихва наша біда“ і „Трийцять літ тверезости“.

Визначався вельми веселою вдачею і дотепом. По цілоденній праці любив вечорами розважувати себе співом, акомпаніюючи собі притім на ґітарі. Улюбленими його піснями були:

„Чи ти, милий, пилом припав, чи метелицею,
Чом не ходиш ти до мене цією вулицею?“

або

„Чи я в лузі не калиною цвіла,
Чи я в батька не коханою була?
Взяли мене повінчали тай з нелюбом світ звязали,
Така доля моя, гірка доля моя!“

Голос у нього був теноровий, чистий.

В р. 1876-ім став він редактором тодішнього органу українців „Правда“, що виходила у Львові спершу 2 рази на місяць, а відтак що місяця. Цей часопис редаґував він від ч. 13-го — до своєї смерти і заповняв її плодами свого талановитого пера. Він вляв у неї живого духа і зробив її інтересним часописом. Щоби притягнути до неї як найбільше читачів, написав для неї під прибраним іменем Василь Барвінок і помістив в ній дві повісти („Виімки з галицького життя“), а саме „Скошений цвіт“ в р. 1877, що відтак вийшла окремим виданням з присвятою, як надруковано на всіх примірниках: Ользі*** (властиво Ользі Гузарівні, що було уміщено вповні тільки на пятьох (5) примірниках), — і „Сонні марà молодого питомця“ в р. 1879-ім. Ці твори малюючи вірно побут наших священичих родин (сам автор, як відомо, був поповичем) вельми подобалися нашій публиці і діждалися другого видання. Перша повість вийшла вже по смерти автора в р. 1884-ім в Кракові в польськім перекладі під заг. Skoszony kwiat, wyjątek z galicyjskich obrazków, napisał Wasyl Barwinok — powieść tłómaczona przez W. H. — п[illegible] в Przegląd-і Polsk-im“ у випуску за падолист і грудень з переднім словом універс. професора Станіслава Тарнавського.

Пишучи ці повісти, відчитував мені автор деякі уступи з них.

Пригадую собі, як відчитував мені дуже пластично написаний уступ про гру ферфля в гостині у священика (Початок II-ого розділу повісти „Скошений цвіт“). Знаючи, що автор не вмів грати в карти (і взагалі не любив сеї гри) питаю його, як він міг сю сцену так живо і вірно описати.

— Та де я її сам писав, — відповідав. — Її на мою просьбу виготовив Омелян Партицький.

А відомо, що проф. Омелян Партицький, вельми заслужений редактор „Ґазети школьної“, „Зорі“ та видавець ріжних наукових і белетристичних творів, скінчив свого часу теольоґію, тож був у львівській семинарії в тім часі, коли такий спорт, як гра у ферфля, був там дуже в моді.

Повість „Скошений цвіт“, як мені відомо з оповідання автора, є взята з життя і має особистий підклад, бо героїня повісти Маланя не була байдужа серцю автора ще з часу, заки вийшла замуж. Автор виявив переді мною дійсні імена героїв повісти, місце події тощо.

В рр. 1877 і 1878 я помагав В. Б-ому при видаванні „Правди“: робив коректу і вів бібліографії.

—.—

Майже до самого кінця 1870-их рр. галицькі „народовці“ вели виключно культурно-освітну роботу і до політичних справ практично не мішалися. Політикою займалися виключно так звані „тверді“ (з виїмкою двох людей українських переконань — Стефана Качали і Юліяна Лаврівського), котрі ділилися на два відломи: „Рутенців“ і — „Русских“, з яких останні стояли на основі Наумовичівської програми з р. 1866. Та вже в другій половині 1870-их рр. передові уми галицьких народовців, котрі зосереджувалися коло „Правди“, приходили до пересвідчення, що вже час вийти з резерви і не лишати політики виключно в руках „Рутено-русскихъ“. В 1879 р. відбувалися при участи д-ра Корнила Сушкевича, д-ра Олександра Огоновського, проф. Юліяна Романчука, Натала Вахнянина і Дамяна Гладиловича та Володимира Барвінського наради в повищій справі, а як їх вислід почала 1. жовтня 1879 р. виходити два рази на місяць „Батьківщина“ під редакцією Юліяна Романчука.

Я, скінчивши правничий виділ в липні 1879 р., перебував на селі у моїх родичів і приготовлявся до третього правничого іспиту, коли в жовтні зовсім несподівано одержав мій батько почтою „Батьківщину“. Поява цего політичного двотижневика, призначеного для сільського народу, редаґованого вміло, цікаво і приступно, зробила загалом в цілій околиці дуже добре враження, котре і при дальших числах, видаваних незвичайно точно і старанно, ще більшало. Це був справдішний перелім, якого дальшим вислодом була оповістка при кінці грудня, що з новим 1880-им р. старого стилю почне появлятися два рази на тиждень український політичний часопис „Дѣло. Пригадую собі добре, як одержавши цю оповістку під заголовком „Запросины до предплаты на руску политичну часопись „Дѣло“— з підписом: Отъ выдавництва часописи „Дѣло“. Отвѣчаючій редакторъ: Михаилъ Коссакъ“ — ми обидва з покійним моїм батьком та наші околичні сусіди ждали нетерпеливо на появу Дѣла“. Вкінці діждалися.

Справа видавання нового, і то українського часопису, котрий мав конкурувати з москвофільським „Словом“ і виперти його в переважній части з рук дотеперішних його передплатників та придбати їх для себе, не була зовсім легка. Треба було братися до сего дуже вміло й обережно. Як довго і тяжко недужому чоловікови не може добрий лікар подавати відразу надто драстичні хоч і цілющі середники і у великих давках, а мусить призвичаювати до них орґанізм хорого лагіднішими середниками і малими їх давками, так і редакція часопису, що мав віттягнути [illegible]

АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ.

Як то було при народинах „Діла“.

(Спомин зперед сорок восьми літ.)

Я був тоді урядовцем Т-ва „Просвіти“ з платою 15 злр. місячно за три години щоденної роботи.

Тоді Т-во „Просвіта“, „Руська Бесіда“, акад. Т-во „Дружний Лихвар“ містилися при вулиці Краківській ч. 14. на І. поверсі.

Працюючи в адміністрації „Просвіти“ я мав нагоду сходитися з старшою братією тодішніх „українофілів“ або „народовців“, а як студент університету (тоді мене вибрали головою Дружного Лихваря) я був лучником поміж старшими народовцями і гуртком університетських студентів. Народовці стояли тоді на політичному полі дуже слабо. Український народ в Галичині репрезентували „старорусини“. В їхніх руках були засібні інституції „Народный Домъ“, „Ставропігія“, „Русская Матица“, і „Общое кредитовое заведеніе“, вульґо Крилошанскій банк (котрий вскорі скрахував) „Общество Мих. Качковского“ — „Русское Касино“ і добре підпомагане студентське Т-во „Академическій Кружокъ“. Органом старорусинів було „Слово“, що виходило двічи в тиждень під редакцією Венедикта Площанського, популярна „Наука“ редаґована о. Іваном Наумовичем, та „Русская Рада“, що виходила в Коломиї під редакцією Теодора Біловуса.

До старорусинів, котрі на політичнім полі гуртувалися в політичнім Т-ві „Русская Рада“ належали капітульні крилошани від св. Юра, і всі настоятелі українських церков у Львові.

Народовці гуртувалися в „Руській Бесіді“, „Просвіті“, Т-ві ім. Т. Шевченка, а молодь в Дружнім Лихварі. Ми мали політичний орґан „Правда“, що виходив двічи в місяць, писаний фонетикою і популярну ґазету, писану етимольоґією „Батьківщина“ вид. проф. Юліяном Романчуком.

До боротьби з могутним „кацапством“, яке грало першу скрипку, було у нас за мало сили.

Я чув нераз як старші народовці говорили між собою: „доки ми не спроможемося на наш орґан такого розміру як „Слово“, не вдіємо нічого“. Та багато людей наших вважало таку річ за музику будучини, про що й думати годі. Але таких, що вважали це можливим, було більше, а до таких мрійників належали Володимир Барвінський, кандидат адвокатури, Олександер Барвінський професор учительської семинарії в Тернополі, Дамян Гладилович проф. ґімназії, о. Степан Качала, о. Олександер Стефанович, о. Заячківський. Інших назвиск я не памятаю, але було їх досить на провінції та у Львові.

Володимир Барвінський, тодішний редактор „Правди“, ще молодий чоловік, ентузіяст, чиста душа мов хрусталь, талановитий, гарний промовець, поет і письменник-публіцист, щирий, витрівалий, невтомимої залізної енерґії. Аж дивуватись приходить, що стільки енерґії могло зміститися в його кволому, уломному тілі.

Між тодішними юристами українцями Володимир Барвінський попри д-рові Олександрові Огоновському мав вищі наукові аспірації.

Дамян Гладилович людина спокійна, витрівала, працьовита, енерґійна. Усею душею відданий народній справі, байдужий на розголос і славу і... на наживу. Працював в товариствах за дармо, приймав таку працю, за яку нікому не хотілося брати. Він був другом обидвох Барвінських.

Про Олександра Барвінського скажу тільки, що про [illegible] того тоді говорили: Барвінський зробив [illegible] чий Тернопіль руським Тернополем.

Мені здається, що думка заснувати свій політичний орган бодай такого розміру як „Слово“ зродилась з першу у головах тієї трійці.

На Різдво р. 1879 виїхав я за відпусткою з Просвіти на село. Сюда написав мені Дамян Гладилович, що гурток народовців вирішив видавати з новим роком 1880 політичний часопис двічі в тижні, який назвали в противенстві до „Слова“ — „Дѣломъ“. Писав мені про трудноші кого поставити начальним редактором. Фактичним редактором буде Володимир Барвінський, але номінальним він не може бути, бо того імення лякалися „плосколоби“ страх. Він же редаґував анафтемську „куцохвосту“ (без йорів) „Правду“, а цього було досить, щоб його зненавидіти. А найважнішим було приєднання заблудшої братії, яка побачивши на орґані зненавиджене імення, певно не прочитає ні одного числа*). Гладилович закликав мене чим швидше вертатися до Львова, бо буде мене треба.

Перше число „Дѣла“ мало вийти на наш новий рік (14. січня н. ст.)

*) Я знав таких „староруських“ хлопців, котри [illegible]

кути прихильників і передплатників від органу, до якого та до основ і кличів ним голошених вони літами привикли, так що ці основи і кличі увійшли, як то кажуть у їх кість і кров, не може поступати надто радикально, а тільки етапами.

Найважнішою і найпильнішою річю було найти талановитого і до вище згаданої мети відповідного редактора. Цього дійсно дуже тяжкого обовязку підняяся один з ініціяторів нарад — Володимир Барвінський, котрий заявив, що перші місяці обовязується вести редакцію навіть безплатно, якщо адміністрація часопису не буде мати чим винагороджувати його праці. Це була справдішна жертва з боку молодого і вельми талановитого юриста, який завдяки свому талантові і вимові міг небавом стати першорядним адвокатом, міжтим як приймаючи на себе обовязки редактора, мусів резиґнувати зі своєї правничої карієри.

На тім одначе трудноці не вичерпувалися. Треба було ще найти якусь безбарвну людину, щоби підписувала новий політичний часопис як видавець і відповідальний редактор, бо підписування його фактичним редактором, що був загально відомий як горячий і безкомпромісовий українець, могло убити цілу справу в самім зароді. На це становище покликано Михайла Коссака, відомого тоді видавця доволі інтересного, як на ті давні часи, календаря „Львовянин".

Крім сего треба було новий часопис видавати не чисто українською літературною мовою і фонетичним правописом, але так званою галицькою мовою з домішкою „язичія", тоді загально вживаного в мові і письмі головно священиками, котрих в першому ряді треба було приєднати. — і етимольоґічним, як тоді називали „уґодовим" (навіть не шкільним) правописом.

Надто належало встерігатися маркування українства і драстичних виступів проти „рутено-русских", яких тільки помало і обережно можна було відтягати від москвофільства та рутенства і звільна прихилювати до сего, що досі було для них як не осоружне, то принайменше дразливе.

Такого, дійсно дуже тяжкого, завдання піднявся Володимир Барвінський. Це було вже не так сповнення національного обовязку, як радше, як то вище зазначено, патріотична жертва з боку чоловіка, що досі стояв між провідниками української ідеї в Галичині. А зробив він сю жертву власне для поширення української ідеї в якнайширші круги. Наші люди, головно в краю, що не були втаємничені в цілий план, не могли цього зрозуміти і висловлювалися з докорами супроти цього далекозорого патріота, підозріваючи його навіть, що він зрадив своїм дотеперішним ідеалам. Це оповідав мені сам В. Б-ий. Та такі підозріння не спинило його перед його постановою і поступованням, що мало дотеперішних культурників вивести на широкий політичний шлях. А для цеї мети не боявся він втратити на разі у деяких наших людей популярність.

Перше число „Дѣла" появилося на новий рік, се є вівторок дня 1. (13) січня 1880. За цілий рік вийшло 100 чисел. Своїм укладом не ріжнився новий часопис від інших тодішних політичних періодиків, а між ними і від „Слова", се значить: на першому місци була вступна стаття, далі другорядні статті, дописи, політичний перегляд, новинки, фейлетон і оповістки. Наслідуючи москвофільське „Слово", подавало „Дѣло" в окремій рубриці „Вісти епархіяльні". У фейлетоні першого і другого річника „Дѣла" поміщено між іншими також „Безталанне сватання", повість (в ориґіналі: „Образок з галицького життя") Василя Барвінка. Статті й дописи були без підпису авторів. За цілий рік стрічаємо під статтями підписи Стефана Качали, Іполита Дзеровича, Стефана Коцюби і Данила Лепкого, — псевдоніми: Подолянин (Олександер Барвінський) і Стефан Тихий (Володимир Гузар), — та початкові букви кореспондентів. Це свідчить з одного боку про обережність редакції, а з другого боку про те, що загал авторів, загально знаних патріотів українців, які писали в новім часописі, не мали відваги прилюдно виступати з отвертим лицем, щоби не шкодити „Дѣло-ві". В цім році піддав думку і перевів її в діло Володимир Барвінський, при помочі спільного комітету, зложеного з народовців і „твердих", обхід памяти цісаря Йосифа II. дня 29. падолиста і перше „Народне віче Русинів" — 30 падолиста. На обході мав Володимир Барвінський відчит: „О значеню Йосифа II для Русинів", а на вічу — велику бесіду при умотивуванні другої резолюції в економічних справах. Тими своїми виступами стався В. Б-ий популярним між тою частиною нашого інтеліґентного громадянства, яке дотепер стояло вправді оподалік галицького народовства, але і з резервою поводилося супроти „русских".

Мова в статтях першого річника „Дѣла" не доконче чиста. Приходять там такі квітки, як: обстоятельства, ошацоване, дотичаща устава, духовне сіменище, мнінія, стосунки, впечатліне, — або такі вислови „як: канонічну інституцію получили, презенту получив, „Дѣло" виходить во Львові і т. п.

Другий річник „Дѣла" обіймає вправді також 100 чисел, одначе при часописі виходить 15-ого і останнього дня кожного місяця літературний додаток „Бібліотека найзнаменитших повістей", котрий містить повість Г. Раймунда в 3 частях під заг. „В оборові чести". Мова в „Дѣл-і" в порівнанні з першим річником чистіша, зміст цікавіший, напрям український трохи виразніший. З дотичних статтей належить відмітити обширні звіти про загальні збори „Просвіти", „Народного Дому", „Общества Качковського", про вечер в память роковин смерти Шевченка (в новинках і в окремім фейлетоні), статті Стефана Качали: Чи примирене партій у нас можливе? Яка може бути згода межи Русинами? Хто має перевести згоду межи Русинами?, — та дві дописі з Кіїва, а між ними — другу з підписом Олександра Кониського. Крім сего фактичний редактор вже зважується признатися до сего і при кінці „Дѣла" бачимо надруковане: „За редакцію ôтповѣдае Володимиръ Барвѣньскій".

В р. 1882-гім виходить „Дѣло" (разом з „Бібліотекою найзнаменитших повістей") так само, як в двох попередних роках два рази на тиждень і обіймає 100 чисел. Від ч. 6. підписує часопис Володимир Барвінський вже яко: „Видавець і отвічальний редактор". Нова сензаційна подія, як процес Ольги Грабар і товаришів за злочин головної зради, що розпочався 12. червня і трівав до 28. липня 1882 р., з котрого „Дѣло" подавало незвичайно докладний і дійсно вичерпуючий зміст, приневолила його, як то кажуть, ще більше пустити українську фарбу, що виявилося особливо у довших статтях самого редактора під заг. „По процесі за головну зраду. I—V. Крім сего у фейлетоні містить редакція довші розвідки на нові закордонні українські видання, обширну розвідку (в 5-ти числах) під заг. Уманський сотник Іван Ґонта, ескиз Мирона*** Івана Франка Цигани, довгі звіти про святкування роковин Шевченкової смерти у Львові і Відні, звіт із зборів Общества Качковського та зі зборів віденської Січи, — далі допис з Харкова, промову Омеляна Огоновського на загальних зборах „Просвіти", передну статтю: „Розрита могила" Т. Шевченка. Мова в переважній части поміщуваних статтей, як на той час — доволі чиста, хоч все таки попадаються такі слова, як: содержане, злочинство, мнінія, увіряемо, королевский і т. п. Що до правопису, то редакція не тільки не поступає вперед, але що більше при кінці річника, а саме в ч. 93 в справі „розголошування ложныхъ вѣстей, будьто би „Дѣло" въ новым рокомъ мало выдавати ся фонетикою" — відповідає ось як:

„... Мы були перші, що усунули на бôкъ всякі языкові и правописні спо ы, а звернули увагу на жизненні справы интересы народа. Въ нашôй етимольоґічнôй правописи бачимо единый способъ сполучити всѣхъ щирыхъ Русинôвъ австрійской Руси для згодливой працѣ около добра народу, а понехати безплодні й шкодливі споры формальні. Се була, есть и буде наша програма, и тôлько консеквентнымъ переведенемъ сеи програмы подвигнулась на передъ наша справа народна якъ и на дальше буде подвигатись. Розсѣванє высше зганаяныхъ ложныхъ вѣстей показуе, шо у насъ еще не зовсѣмъ затихли люде злои волѣ, що якъ давнѣйше такъ и теперъ раді бы пхнути нашу Русь въ безвыходну пропасть безплодныхъ спорôвъ, партійныхъ страстей и сварôвъ, що довго роздирали нашѣ силы на радôсть нашихъ ворогôвъ Якъ доси такъ и на будуще зъумѣемо непохитно остоятись противъ тыхъ мерзкихъ интригъ и неустрашимо будемо служити нашôй, всѣмъ дорогôй справѣ руско-народнôй. Нинѣ згадуемо о тыхъ людяхъ злои волѣ не зô взгляду на нашу часопись, а зô взгляду на добро загалу нашои Руси..."

Четвертий річник має 146 чисел, бо „Дѣло враз з „Бібліотекою найзнам. повістей" в 1883 р. виходило тричі на тиждень, а саме що вівтірка, четверга і суботи. Підписував його В. Б-ий „яко видавець і одвічальний редактор" та не довго, бо тільки перших вісім чисел. Дня 3-ого лютого 1883 р. наступила катастрофа, а саме — смерть Володимира Барвінського. Не була вона так зовсім несподівана. Покійний почувався вже в половині 1882 р. не конче здоровим і за порадою лікарів удався для ратовання здоровля до Карлових варів, де пробував від 16. серпня до 18 вересня, так що в часі його неприсутности заступав його Антін Горбачевський. По повороті з Карлових варів стало йому трохи краще, він віднискав гумор і енерґію до праці. Та це не трівало довго. По Різдві 1883 р. стан його здоровля погіршився і мимо заходів славного в тім часі львівського лікаря д-ра Кжечуновича та старанного догляду з боку брата Олександра, не вдалося уратувати йому життя. Умер в 33-ім році життя.

Перед смертю зробив завіщання, котрим записав видавництво „Дѣла" Антонови Горбачевському на влас-

---

1880. Як я вернув до Львова застав тут важні приготовання. Треба було як так наладнати редакційний апарат, адміністрацію, ділові книжки, роздобути адреси, бо адреси, які мала „Правда" не вистарчали. Уся та праця спиралася на головах двох людей: Володимира Барвінського і Дамяна Гладиловича. Перший обняв редакцію, другий адміністрацію. Все інше ставало в ряди принагідних помічників. Відповідальним редактором поставлено старого Михайла Коссака, колишнього редактора „Правди" з перших років. Він був львівським міщанином і власником каманиці при вулиці Театинській недалеко Високого Замку.

Володимир Барвінський виступив з адвокатської канцелярії і посвятився редакторській праці. Йому, а опісля його помічникові Іванові Белееві мусіли видавці забезпечити іствування у Львові. Гладилович піднявся вести адміністрацію даром. Адміністрація, як відомо, вимагає немалої праці й уваги. Треба було вести касову книжку, список передплатників, рахунок anoнсів. До адміністрації належала і експедиція часопису, до якої два рази в тижні треба було приладити адресові картки, почтові опаски і т. п.

Після тодішного закону ґазету, що виходила двічи в тижні, треба було видати на оштемпльованому папері, а за ґазету зложити кавцію, щось чи не 3000 зр.

Ту кавцію зложив потай перед владою виділ „Просвіти" з грошей, подарованих їй Володиславом Федоровичем з Вікна.

Надходив день нового року, в якім мало вийти 1 ч. „Дѣла".

Дня 12. I. сказав мені Гладилович, що він заступить мене в канцелярії „Просвіти", а я маю від рана ходити з Барвінським по митарствам для полагоди видавничих формальностей. На другий день рано я прийшов в 8. годині до редакційного льокалю, котрий містився зараз через сіни від канцелярії „Просвіти". Наняли дві кімнати: в передній містилася адміністрація і експедиція, в другій мешкав Володимир Барвінський і тут була редакція.

Прийшовши сюди я помітив, що Барвінський дуже знесилений. Був блідий, очи йому світилися як людині в горячці і руки дрижали.

—Ви щось нездужаєте, кажу я. Він всміхнувся болізно.

— Я знесилися, бо не спав слиже цю ніч, роботи було багато. В сьогоднішне число я вклав багато труду, бо від того багато залежить, яке вийде перше оказове число.

Зараз підійшов Гладилович і каже до мене:

— Добре, що прийшли на час — виняв з кишені якісь цінні папери і передав Барвінському. Це була кавція. Придивився до Барвінського і теж помітив, що він нездужає.

Як ми виходили, Гладилович шепнув мені непомітно до вуха:

— Вважайте на нього, щоб де не зімлів на вулиці.

Гладилович пішов до школи, а ми оба за ділом.

— Поперед усього треба зложити в уряді депозитовім кавцію, каже, не хочеться мені з чужими грішми ходити по місті.

Першу формальність поладнали в депозитовім уряді і взяли квіт.

— Тепер треба нам йти до намісництва до бюра X. опісля на поліцію до пресового комісаря Заячківського...

Та лиш ми вийшли на вулицю Барвінський зблід ще дужче, з чепився моєї руки і пристанув. Я помітив, що з ним не добре. Дрижав усім тілом. Я піддержав його. Він сердешний похитав головою і каже:

— Зі мною щось не добре. Я мушу йти в хату, а ви йдіть самі. Тільки, вів твел Бога, поладнайте все, що вам Заячківський скаже, бо вся наша праця пропала і вийде для нас великий скандал, поліція забере весь наклад — ну, поспішайте.

Передає мені кілька писем. Бачу, що йому дрижать руки.

— Не турбуйтесь, я все зроблю, але перш за все проведу вас у хату. Ми пішли пішки, бо фякра не було під рукою, хоч Барвінський напирав на мене, щоб його лишити і поспішати.

Провів я його аж під двері, а відтак переськакуючи по три східці в долину помчав я до намісництва. Мені здавалося, що за яких дві годиии буду з усім готовий. Та мені лиш так здавалося. В намісництві прийшлось підождати на свою чергу, а коли прийшов перед лице його світлости, і поклав перед ним депозитового квіта, то він знайшов зараз якусь неформальність і післав мене справити її в депозитовім уряді.

Звідсіль знову до намісництва, відтак до поліційного бюра пресового, знову до намісництва, знову до поліції, а всюди треба було вижидати своєї черги. На прикінці сказав мені комісар Заячківський, що треба ще якоїсь заяви відповідального редактора.

Біжу до редакції, бо не знаю, де мешкає Михайло Коссак. Застаю Барвінського на ліжку, лежить мов

**) „Правда" [illegible] тебі пригадьте. [illegible]

ністю. Це діялося, крім свідків завіщення, також в присутности кількох близьких йому людий, між котрими були автори цих стрічок.

Похорон його відбувся 6. лютого під проводом епископа д-ра Сильвестра Сембратовича при великім здвизі народа. На похоронах промовляли — при винесенню домовини проф. Наталь Вахнянин, а над гробом на личаківському кладовищі о. д-р Йосиф Левицький, катихит покійного, — бурмістр місточка Розділ Філер, унів. проф. д-р Олександер Огоновський, студент фільософії Іларіон Грабович і редактор „Strażnic-a" і „Sztandar-у Polsk-ого" Ян з Олексова Гневош. В короткому часі збудовано на його могилі зі складок галицьких українців гарний памятник, скомпонований артистом Р. Левандовським.

Д-Р КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ.

Соціяльно-політичні змагання наших народовців з кінцем минулого століття.

Народовцями називалась перша група галицьких українців (русинів), що організувалася в окрему партію проти галицьких руссофілів. Коли галицькі руссофіли щораз більше наближувалися до единства „русского" (російського) народу, то наші народовці (українофіли) підіймали щораз виразніше ідеольогію **самостійности українського народу**. Та отся національна ідеольогія народовців мала також свій підклад соціяльний, — бо вони обстоювали засади **рівности усіх суспільних кляс і вольности для всіх.** Тому народовців прозивано: **хлопоманами.**

А до того треба знати, яке було руссофільство галицьких старорусинів. Воно було не тільки політичне, але й національне. Чехи були руссофілами політичними, — добачуючи в Росії охорону всіх народів славянських, але кожний чех був проте чеським патріотом і ніколи не вирікався своєї чеської народности в користь російської. Натомісць галицькі руссофіли вирікалися української народности і її ненавиділи, а визнавали себе „русскими", значить приналежними до народу російського. Вони бачили в царській Росії свою будуччину і безглядно **осуджували всякі визвольні змагання.**

Діяметрально противне становище займали наші народовці, бо вони, визнаючи себе українцями, вважали Росію ворогом українського народу, та поборювали російський імперіялізм. Отсим поясняеться становище галицьких поляків до наших народовців в сімдесятих роках минулого століття. По програних повстаннях — поляки були найзавзятішими ворогами Росії, що не допускала до відновлення польської держави, і тому вони склонювалися на бік наших народовців, щоби мати союзника проти Росії, — сподіючись, що українці поможуть їм відбудувати Польщу. З цеї причини і рації галицькі поляки були тоді завзятими ворогами руссофілів.

Підхоплюючи ті обставини галицькі руссофіли вели пропаганду проти наших народовців, пятнуючи їх **ляхоманами.**

У відношенні наших братів з Великої України до галицьких народовців знаменним е „Одкритий лист з Украіни", висланий в р. 1873 до редакції „Правди" у Львові, в котрім між іншим сказано було: „Хто хоть би і признавав федералізм країв і рівноправність народностей, але при тому не держиться у питаннях політичних і соціяльних: основ свободи і народоправства, а у питаннях культурних — свободи розуму, той хай не поклнкуеться на народ і народовців на Україні". Автором цього листа був професор Михайло Драгоманів, — представник нового українофільства: радикального.

До зясування соціяльно-політичного становища галицьких народовців прийшло аж в р. 1892. Тоді приймили вони в народній програмі політичного товариства „Народна Рада" у Львові такі постанови:

„Ми Русини галицькі, часть **народу русько-українського**, придержуючися державно-політичних заявлень програмових „Ради Народної Руської", з року 1848, перших загальних зборів „Народної Ради", з року 1888, руських народних послів соймових з року 1890 і руських послів ради державної з року 1891, хочемо всесторонного і свобідного розвою нашої руської народности як **самостійної народности словянської**, а свідомі **своєї індивідуальности національної** і культурної, бажаемо успішного розвою руської суспільности в напрямах: просвітнім, економічнім, культурнім і політичнім"... та „хочемо освідомляти наш руський нарід зі всіми здобутками здорового поступу і науки, — стоячи на основі поступово-демократичній".

Та вже в р. 1899. дійшло до поширення народної програми на основі **національно-демократичній.** В цій програмі сказано між іншим: „Змагаемо до того, щоби загал нашого народу в Австрії здобув собі як найбільший вплив на законодавство і адміністрацію в державі, краю, повіті і громаді, а се дорогою повного здемократизовання законодатних і репрезентаційних інституцій"... та в справах економічних „Змагаемо до того, щоби наш нарід дістав в свої руки средства продукції, передовсім землю та розвинув у себе свій власний промисл, торговлю і кредит і в продукції, кредиті та торгові визволився від зависимости і визиску із сторони інших народів і країв".

Вкінці, в політичну платформу принято тоді: „щоби цілий українсько-руський нарід здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та зеднався з часом в однопілий національний організм, в якім би загал народу в свою загальну користь орудував всіми своїми справами: культурними, економічними і політичними".

Але тоді вже галицькі поляки не схилювалися на бік наших народовців, значить галицьких українців, бо бачили виразно їх самостійницькі змагання, а нова всепольська партія кинула клич до Росії і стала кокетувати з галицькими руссофілами.

Ось так група народовців, що зорганізувалась була в партію народну та опісля поширилась в партію національно-демократичну, **поклала національні і соціяльно-політичні основи українства на галицькій землі.**

В тих часах було наше „Діло" провідним, політичним органом галицьких українців та на цім становищі воно видержало до цього дня, і цьому видавництву завдячуемо в дуже великій мірі створення основ української нації — в нашому громадянстві.

Д-Р АНТІН ГОРБАЧЕВСЬКИЙ.

Ретроспективні рефлексії.

Русофільська пропаґанда серед українців Галичини, що почалася з того часу, як проф. Погодін в 50 роках м. ст. навязав зносини з деякими визначними галичанами задля проведення в життя словянської взаїмности, йшла безперервно цілі десятки літ без якогось сильнішого відпору з боку людей, що представляли українську національну ідею. Після поражки австрійських військ під Садовою в липні 1866 р. москвофільська пропаґанда, якої кристалізаційною точкою стало львівське „Слово", прибрала різкіші форми та йшла під кличем етнічної едности українського народу з московським. Один з редакторів „Слова" видав навіть брошуру, в якій силувався доказати, що „малорос" може вивчити великоруську мову протягом одної години. Велика частина галицької інтеліґенції, що була постійними читачами „Слова" та подібних йому публікацій, підпала під непереможний вплив редакторів цього часопису та дала в себе вмовити, що галицькі українці нічим не ріжняться від москалів. З впертістю фанатиків відкидали вони всяку критику їх становища, бо для них рішаючим і непохитним був авторитет часопису, якому вони безумовно вірили.

В 60 роках 19 віку згуртувалися елементи, що стояли на становищі самостійности українського народу, та відрубности його мови від мови польської і російської в партію народовців, які і виступали в своїх орґанах, як „Мета" — „Правда" проти москвофільської пропаґанди. Одначе дискусія в тих часописах не могла мати великого впливу на формування публичної думки. Часописи народовців не виказували передовсім значного тіражу, а відтак як друковані фонетичним правописом, були людьми з табору „Слова" просто бойкотовані. Поза тим пресові орґани народовців появлялися в довших відступах часу і не могли обняти всіх біжучих питань життя, та реаґувати на кожне явище, яке приносила хвиля. За притоку до неґативного становища людей, підпавших під вплив москвофільської пропаґанди, служило й те, що в часописах та книжках, видаваних народовцями, введено перенятї з українського літературного словника менше вживані в Галичині слова. Словом всяке писання, яке появлялося друком фонетичним правописом, було для сфанатизованих галицьких москвофілів не тільки не до принятя, але й не до знесення.

Тому, хто хотів при допомозі друку впливати на загал галицької су-

мертвий, блідий з перевязаною головою, покріпляє себе чорною кавою. При ньому стоїть Гладилович.

— А що? — питають оба.

— Чорт знае що. Ще якоїсь декларації жадають на поліції.

—От, бачите, я забув її взяти — там на столі лежить, каже слабим голосом Барвінський.

Узяв я папір і помандрував на вулицю Театинську під вказане число. Йду вулицею під гору аж задихався. Мені було спішно, бо комісар Заячківський, котрого я знав з студентських зборів, заявив мені з дуже чемною усмішкою (знаете, як поліційні комісарі чемненько вміють усміхатися), що як до шестої години не будуть всі формальности поладнані і не принесу йому дозволу з намісництва, то він з болем серця буде мусіти забрати нам увесь наклад.

Хоч вже було геть з полудня, то про обід я й думати не міг. А я був рано по студентськім сніданні: чайок з молоком за два крайцарі і кусок пісного хліба. Я почував голод здорової молодої людини, що від рана набігалася доволі. Я задурював голод папіросами.

Добіг я до Коссака і вийшов сходами на поверх. Була дуже гарна днина і сонце хоч світило косо, таки добре нагрівало.

Коссака побачив я перший раз. Чоловік вище пятьдесятки та „в тілі". Така сама його дружина. Я застав їх при обіді, перепросив, що діло пильне і сказав про що річ йде.

Попросив мене сідати, зняв серветку з під доволі значного підбородка і пішов у прибічну кімнату за пишучим приладдям. Я мимо волі поглянув на стіл, звідкіля доходили до мойого носа умилительні пахощі вепрової печені і примащеної капусти. Уявіть собі, усі голодні люди, мої почування від цих пахощів, котрі не були якимсь міражом голодної людини. бо на двох полумисках я бачив тілесними очима вепрову печеню і добре примащену капусту. Мені вмент прийшло на думку, що з того вийшлоб, якби я так присів до стола, заспівав: „де згода в семействі"... і взявся враз з ними споживати дари божі.

Я, розуміеться, цього не зробив, але мене взяла люта досада на тих всіх, що можуть їсти вепрову печеню з капустою. Мені здається, що апостоли соціялізму перед написанням одної пролетарської статі поперед усього добре зголоднілі і дивились, як буржуї їдять такий обідець. Бо мені тоді здавалося, що Коссак страшно погана людина і він мені в тій хвилі не злюбився. Але нагадав я мій обовязок, забрав підписаний папір і втік перед спокусою. Знову поступив до намісництва і по довгім вижиданні на референта, добув посвідку.

Пішов я з тим до пресового бюра і поклав перед всемогучим комісарем посвідку. Він її переглянув, знайшов усе в порядку, подав мені руку і сказав врочисто:

— Щасть Боже!

Вискочив я з поліції мов Давидовий камінець з пращі. Вже вечоріло. Світилися та шипіли газові ліхтарні по вулицях. Я відотхнув повною грудю, але почув болючий голод і втомлення. Хоч як мені хотілося побігти до моїх посилателів з доброю новиною, то я перш за все поступив до найближчої молочарні і випив аж два горнятка теплого молока, та зїв аж дві булки. Як празник, то празник.

Я переконався, що в такім стані найкращим ліком е тепле молоко. Відразу кудись утома поділася і я повеселішав. Я сповнив як слід поручене мені діло та йшов до редакції вдоволений. Там застав я Барвінського, що вже встав з ліжка, і Гладиловича. Вони дожидали мене нетерпеливо. Коли я звістив, що все гаразд полагоджене оба дуже зраділи і стискали мені руку.

— Слава Богу, а ми боялися, що лиха доля вистроїть нам якого фіґля.

— А чи ви їли сьогодня? питав Гладилович.

— Не було часу. Я бігав од Анни до Каяфи і так день зійшов. Тепер випив молока, тай буде з мене.

Дивлюся, а перед Гладиловичем на столі лежать посортовані купочки адрес. Післали зараз служачого до друкарні за накладом першого оказового числа „Діла" з датою 1 (14) січня 1880.

— Завтра будемо експедіювати, каже Гладилович. Я казав Теодорові розварити арабської гуми, та не знаю, як до того братися...

Я був змалку аматором переплетником і знався на клею добре. Пішов зараз до міста, купив пів кіля крохмалю, кілька квачів і горнят. Розробив крохмаль водою і поніс до Теодора зварити. За той час приніс Теодор під одною пахою увесь наклад.

Я став складати в четверо і наліплювати картки з адресами так, як це я бачив на газетах, що приходили з почти. Гладилович посортував числа стемпльовані від нестемпльованих.

Тому, хто цього не знав, скажу, що „во время оно" треба було носити папір призначений на друк газети, яка виходила щотижня [illegible]

спільности, мав перед собою проблему як до цеї суспільности говорити. Така проблема стояла перед Володимиром Барвінським і гуртком його товаришів, які зважилися на видавання політичного часопису, що мав би впливати на загал галицької суспільности і зорганізувати її для суспільного вирішення політичних питань. Основник „Діла“ мав перед очима всі трудноші, звязані з виданням часопису, який відповідав би національному напрямкови, а появлявся в формі, яка після дотеперішного досвіду давала притоку до бойкотування. Кермуючися цими взглядами В. Барвінський рішився видавати „Діло“ т. зв. етимольоґічним правописом. Появилося перше оказове число часопису принято на загал прихильно. Бо хоч дехто з осіб, яким його післано, звернув число редакції, то переважали ті, що часопис задержали і післали передплату. Богато споміж читачів „Слова“, що передплачували його тому, що не мали ніякого іншого часопису, стали постійними передплатниками і прихильниками „Діла“. Деякі з тих, що вважалися досі сторонниками москвофільського напрямку, погодилися з програмою „Діла“ і виявляли в листах писаних до редакції, своє зацікавлення справами трактованими на його сторінках, а навіть посилали дописи або намічували теми, які по їх думці належало обговорити в часописі. Зацікавлення до часопису виявив між іншими проживаючий на Мазурщині директор ґімназії Теодор Біловус, що присилав статті до поміщення в „Ділі“ та підносив ріжні актуальні питання. Таксамо цікавився „Ділом“ знаний тоді о. Лука Цибик, який проживав у Варшаві, а який зберігав повні комплєти річників видавництва і як що не дійшло його яке число ґазети, він домагався негайно його висилки, щоби мати в комплєті цілий річник ґазети.

Коли згодом навязалися нитки симпатії між видавництвом і його читачами, стала редакція вводити реформи, переміняючи етимольоґічний правопис Мих. Осадци, яким писані були перші річники ґазети, на т. зв. шкільний правопис, а вкінці наступило цей останній фонетикою. Разом з тим поступало також виправлювання мови: усунено перестарілі і неправильні слова і звороти, так що „Діло“ вбралося в одежу, в якій воно тепер на зверх виступає. Читачі „Діла“ приймали і засвоювали собі його ідеольоґію і якщо галицька область виказує нині поважний гурт національно свідомих громадян українців, що леліють і бережуть найвищий ідеал нації та дорожать всяким обявом збірного національного життя, то велика в тому заслуга часопису „Діло“, яке почавши пропаганду української національної ідеї на терені Галичини серед дуже невідрадних відносин, своєю працею створило громадян, які гордяться тим, що є українцями.

ЯРОСЛАВ ОКУНЕВСЬКИЙ.

Стара Русь на Галицькій Землі.

Західні народи Европи, приняввши християнську віру підпали під вплив римської культури. Латинська мова стала мовою західньо-европейської культури і припоровлена до тогочасного життя мовою урядових актів і розговірною мовою у вищих образованих верствах.

В XVIII. віці спорили ще в Німеччині, чи німецькою мовою можна висловлювати фільософію й інші стислі науки. В Польщі вживали латинської мови в урядуванні та письмі між вищими верствами в 18 віці, а в Угорщині навіть до половини XIX. віку. І на Україну заходив вплив латинської мови та культури. Наприклад Гальшка Острожська писала свої листи з жалобами до німецького імператора латинською мовою.

Русь, приняввши християнство з Візантії, підпала під культурний і політичний вплив Царгороду. Вся вища єрархія була із Еллинів. Як радувалася Русь, коли вел. князь назначив епископа в Києві із Русі. Як тепер на всяких фінансових і політичних дорадників новоповставші держави виписують собі знавців з Анґлії та Америки, напр. Кеммерер і Девей в Польщі, Паркер в Німеччині і т. д., бо раса анґлійсько-американська веде тепер в політиці і фінансових справах перед у світі, так це діялося тоді з Візантією і візантійцями у нас на Русі і навіть на дворі імператорів Карла Великого і Оттонів в Германії.

На Русь приходила візантійська культура в еллинських оригіналах і в старославянській мові, що Русі була близшою та більше зрозумілою.

Пригадаймо собі, що Львівська Ставропигія виписала собі еллина Ласкаріса, що в братській школі був там учителем і видав граматику і словарь еллино-славяно-руський. Старославянська мова стала на Русі книжною мовою. Мелетій Смотрицький із Галицької Землі уложив першу граматику старо-славянської мови, якої віками вживали як підручника у Московщині і тепер ще вживають у Сорбії.

Під впливом життя держави Рюриковичів і литовсько-руської утворилася згодом із старославянської, української та білоруської мови актова мова або вищий „слог“, якого в письмі і бесіді уживали всі культурні верстви давної Русі.

Горді були в почутті своєї культурної вищости ті старі Русі оборонці благочестія. Кріпко стояв князь Острожський в своїм культурнім осередку в Острозі. Гордо несли свій благочестивий і національний стяг братчики Ставропигії у Львові, братство у Вильні і Могилянська Академія в Києві. Панове шляхта з Волинської Землі, почувши себе обидженими в своїм національнім почуванні, ухвалили на соймі і домагалися, щоби в канцелярії його величности короля в Кракові письма висилалися до них в руській мові і руським письмом. Славяно-руської мови уживали загально в актах і в бесіді на всіх землях української території. Петро Великий писав в тій мові листи до Мазепи, уживали її на українських землях під Польщею і на Закарпатті під Угорщиною і навіть у Господарстві молдавськім була вона офіційною мовою.

Згодом пішли на Україну впливи західньо-европейської культури в латинською мовою, а в польській державі і польською мовою. В Могилянській Академії в Києві і в львівській Ставропигії заведено науку латинської мови. Оборонці благочестія писали проти закидів єзуїтів скарги і Гозіюса по латині і по польськи. Богдан Хмельницький писав свої універсали по польськи. Але вся Русь, всі ті оборонці благочестія, що в той час було єдиним висловом національного почування находили в славяно-руській мові опору своєї національности і вважали ту мову символом своєї руськости.

На історичну сцену вийшла нова верства з української нації козацтво. Козацтво перейняло в свої руки захист і оборону благочестія і нації. На українській народній мові складалися пісні про подвиги козацькі в думах. На козацькій території появилися й перші спроби введення народної мови в літературу. Котляревський, Гулак-Артемовський, Квітка-Основяненко, Шевченко уроженці Придніпрянщини. Придніпрянщина зробила перший крок і дала почин, а звідтіля поширився той напрямок на всі землі заселені українцями. Те, що Петрарка і Данте-Аліґієрі зробили в Італії у XIII. і XIV. віках, покинувши латинську мову і приняввши народну мужицьку мову як признаку окремої нації, те почалося у нас на Україні з кінцем XVIII. століття. Перемога народнього напрямку не приходила легко.

На західних окраїнах в Галичині і на Закарпатті, там де українці вели і ведуть затяжну боротьбу за своє національне обличчя і за віру свою батьківську, там стара тверда Русь не піддавалася. Консервативна стара Русь, уважаючи символом своєї нації славяно-руську мову, не була здібна приняти в свою душу таких новаторств як нар. мужицький український язик. Тих, що стали на українській народній платформі, уважала стара Русь за відступників. Лядьскою інтригою уважалося все українство. Кулішівка „Христос святий при нас“, була видумкою сатани і проектом на знищение Руси.

Кулішів переклад святого письма на українську мову вважали святотатством і богохульством. „Хай дуфає Сруль на пана“ (да уповает Ізраіль на Господа) підіймали представники старої твердої Русі на глум українську народню мову у святім письмі.

„Язиком пастухов і свинопасов“ назвав Денис Зубрицький українську мову. Найконсервативніший елемент в кожній нації, який представляє всюди священство, у нас в Галичині званий від осідку найвищої єрархії Св. Юр не дав дозволу на друкування „Русалки Дністрової“ у Львові, та мусіла вона появитися аж у Будапешті. Св. Юр сконфіскував її, коли прибула до Львова і переслідував священиків Шашкевича і Устияновича, авторів Русалки. Св. Юр уживав на Галицькій землі найдовше вищого „слога“ в своїх офіціяльних письмах аж до часів митрополита Сильвестра Сембратовича.

„Язиком свинопасів“ називали твердї оборонці латинської культури поезії Данта і Петрарки. „Язиком свинопасов“ називали старосерби „Песма србског народа“ Вука Караджича. І італійська мужича мова і сербська стали мовою культури і життя італійської і сербської нації. Українська мова свинопасів здобувала все ширші й ширші круги в українськім суспільстві. Боротьба між вищим „слогом“ і українською народньою мовою скінчилася в XIX. віці цілковитою побідою народнього українського напрямку. На Закарпатті ведеться та боротьба ще далі і в XX. віці.

У свойому хлопячому і молодечому віці переживав я ту завзяту боротьбу між Старою і Молодою Русю дуже болючо. З любовю і щирим поважанням горнувся я до старої Русі, якої твердими заступниками були мій дідо Іван Кобринський і його брат Йосафат Кобринський, що всю Гуцульщину і Покуття зїздив, збираючи жертви на „Народний Дім“ у Львові і в Коломиї. Стоять перед моїми душевними очима і в памяти моїй поважні постаті з Бурачинського і Криворівні, де так часто гостював Яків Головацький, Острожинський з Ясенова, Зварич з Соколівки і о. декан Лісевич з Кутів.

Пригадую собі як раз на ферії до Яворова приїхали мої вуйки Никола і Теофіль Кобринські по матурі в чернівецькій ґімназії. Оба прегарні молодці приїхали в козацькому убранні, з широчезних шараварах з червоними поясами і в смушевих шапках. Вони козакофіли, легенькі українці (!), в яких Стара-Русь вбачала польську інтригу і називала їх відступниками.

Якось вечером читав вуйко Теофіль Шевченка „Гайдамаки“. Нам хлопцям

чи на тиждень до уряду цлового і там вибивали машинкою на однім ріжку аркуша печатку „Цайтунґсштемпель“ і за кождий аркуш платилося по одному крайцару. Був ще такий „Календерштемпель“ по 6 кр. від примірника календаря, котрий треба було прибити перед розпродажею.

Гладилович був ощадний чоловік і давав одну частину чисел друкувати без стемпля. Ті примірники клав окремо, відщипував кінчик ґазети, де прибивано стемпель і такі числа роздавав своїм пренумераторам, що брали собі число в редакції.

Того дня ще довго в ніч ми „фальцували“ „Дѣло“, і наліпляли адреси.

Про цей день я не міг би сказати за тим мудрим римлянином: Diem perdidi, amici!

II.

На другий день випадав наш Новий рік. Від самісенького ранку я експедіював „Дѣло“ з Гладиловичем. Не то, що не міг піти до церкви, але навіть прочитати оказове число, хоч як мене кортіло. Барвінський уже підвівся і приходив до нас від часу до часу та придивлявся до нашої роботи.

Щойно по 12 годині пішов я на мій абонований обід за три шістки, вернувся зараз, і знову до роботи. За часок вернувся і Гладилович з обіду. Дивлюся, а він витягає з кишені якийсь пакетик.

— Господи! — думаю собі. — Гадав, що вже всі картки ось-ось виліплю, а тут знову нова пачечка.

Але то не були адреси лиш два свіженькі пампушки, які мені приніс з дому.

Та колиб то лиш сама робота без перепон, то можна було раньше упоратись. А то що хвилі приходить хтось з приклонників „Дѣла“, приносить нові адреси, а дехто таки диктує назвиска. Треба не лиш нову картку виписати, але й сконтролювати, чи вже такої адреси не було.

Нарешті вже смеркалося, як ми виладили експедицію і післали на почту.

Та зараз за два дні став нам листонос приносити завернені примірники з ріжними дописками. Ось вони: Adressat unbekant“, „Annahme verweigert“ — „не приймаетъся“ — „нехватаетъ денегъ“ — „соромъ, такую паскудь издавати“ — „до чего доходитъ на нашой св. Руси“! А були ще й такі дописки нецензурні, що годі їх тут повторити. Були і французькі дописи „refusé“ зза кордону з Волочиськ, бо ми вислали кілька примірників на В. Україну. А далі стали приходити і письма від прихильників і ворогів, з гратуляціями, порадами, дописами, а то і з лайкою.

А попри те стали приходити і замовлення, а то і жовтаві перекази з грішми. Я залюбки дивився, як Гладилович з нетерплячкою дивився в руки листоноса, скільки приніс тих жовтавих папірчиків. Від цього залежав його гумор на цілий день.

Та зараз за два дні трапився нам великий клопіт. Приходить рано до канцелярії „Просвіти“ Гладилович сумний як хмара.

— Нещастя, каже, все возьме в лоб. Уявіть собі: вчора вже пізно в ніч приходить Влодко (Барвінський) схвильований аж дрижить усім тілом, і каже крізь плач, що дістав депешу про смерть матері, і мусить їхати на похорон. Мені так стало його жаль, що навіть не посмів спитати, що приладив до другого числа... Воно певно не вийде. От взялись ми з мотикою на сонце не обдумавши гаразд такої евентуальности.

Я знав Гладиловича, як великого пессиміста, котрий на все дивився крізь чорні окуляри, і все здавалося йому страшнішим як було справді.

— Якось воно буде, кажу, підемо до редакції, переглянемо, що вже приладжено, цеможливо, щоб Барвінський нічого не приладив, решту хтось допише і число вийде.

— Може би ви, що написали?

Я лиш замахав руками...

— Я до того не берусь, кажу, досі я писав хіба шкільні завдання на подану тему — закиб я сам яку тему видумав, то й час минув би, куди мені до цього братися...

Гладилович пішов між „письменників“ і таки дещо роздобув, і друге число вийшло у свій час.

При тім інциденті завважав я у деяких наших людей, якусь злорадність із нашої невдачі, що на їхньому стало, що нема що братися за таке велике видавництво. Вже й потім дехто з них, коли зайшов до адміністрації, не здержав злобної усмішки і зауваги: Ов! вже вийшло четверте число!

Вернувся Барвінський з похорону матери, згодом зрівноважився і працював. Діловодство уладилося, приходили нові передплатники, знайшлися анонси. „Дѣло“ виходило.

III.

Ми з Гладиловичем переконалися згодом, що ми два не дамо адміністрації і експедиції ради. Між ґустрали у тому ділі новиками і мусіли робити експерименти, практикувати, видумувати, змінювати, що здавалося нам добрим. А не хотілося нам йти шукати поради до по-

серце билося, кулаки стискалися. Читали „Наймичку". Жіноцтво нишком сльози втирало, а дідови і його гостям щось запірало в горлі і сипну тяжко якось процентували. Замісць про підхтуваннятво щось самі від себе зростали повторятися в балачках у нашій родині.

Стара Русь держалася твердо свого культурного надбання — вищого „слога". Держалася своїх символів руськости „ъ" „ѣ" і ы", але серце мала до свого народу, до Гриців — Іванів, що живуть разом з нами на українській землі. Ще у 80. роках, як я був студентом у Відні, пригадую собі о. Залужевського, посла до парляменту, який часто заходив до мого дуйна о. Івана Озаркевича. То був правдивий джентельмен в духовній рясі, а він до нас членів студентського товариства „Січ" не говорив інакше як вищим „слогом" славяно-руським. Посол Озаркевич писав свої мемуари з політичного життя в початку вищим „слогом", а потім народньою мовою, але розуміється, етимольогією.

Стара Русь була по своїм політичним поглядам консервативна, бо головна її часть складалася з духовенства тодішньої одинокої інтелігентної верстви на Галицькій Руси. Памятаючи, що зробила Австрія, перебравши по розділі Польщі Галичину, та ревіндикуючи по тогочасним легітимістичним принципам її як Галицько-Володимирське Князівство, для освобождения народу зі шляхетсько-польської неволі і для піднесення культурного рівня через заложення університету у Львові і Барбареум для молодих клериків у Відні, та стара Русь була австрійськими патріотами „шварц-ґельб" до шпіку костей. Стара Русь була готова боронити габсбурґську династію і австрійську державу до останньої краплі крови.

Перехід російських армій Миколи I. через Галичину на Угорщину, кооперація з нею галицько-руської мілиції, для якої мати Франц-Йосифа архикнягиня Софія принесла в дарі окремий прапор, відвесли самопочуття старої галицької Руси. Русофільства в тім не було. Стара Русь сталася „шварц-ґельб", — „Treue Tiroler des Ostens" як їх звав Франц-Йосиф. Галицько-руське ополчення пішло в заналом боронити Львів, як там зробили поляки повстання. Згодом як центральна австрійська влада почала перехилятися на сторону шляхетсько-польську, а галицько-руський нарід попав цілковито під куратель шляхетсько-польської бюрократії, то на старій Руси зачалося невдоволення, а очі її почали звертатися на північ. „Нас тиснуть і бють, але в нас єсть той могучий дальшо, той великий русский народ під білим царем, що заступиться за нас". То було те саме русофільство, що появилося у чехів, словинців, сербів в Австро-Угорщині, як політичний протест проти гнету. На ту політичним гнетом спричинену і через загальне невдоволення психічно підготовлену почву звернула свою роботу дуже вміло ведена пропаганда царсько-російського уряду, заосмотрена фондами на відповідні „пособія". Та коли у чехів, югославян як націй більше скристалізованих і свідомих та пропаганда доводила до повстання партій з русофільськими напрямами і ті нації оставалися чехами й югославянами далі, то таж пропаганда в Галичині досягала самої основи і коріння життя українців як нації. „Православіє, царославіє — один русский народ" — були кличі тої пропаганди. Молода Русь-Україна демократична, що спиралася на мужицький народ і відчувала болюче те переслідування, якого зазнавало українство в царській Росії, відчахнулася від тої пропаганди і несла високо прапор українства як нації.

Стара Русь консервативна, якої предки воювали за „благочестіє" проти єзуїтської навали, а опісля по унії з Римом заведеної в Польщі з політичних оглядів, сотворили з тої грецько-уніятської церкви заборолу проти денаціоналізації і яка заховала в своїй душі традиції державности і свою національну окремішність супроти Польщі, була психічно податливіша на сиренські голоси російської пропаганди.

Між уніятським священством пішла тоді „обрядовщина" те чищення грецького обряду від увійшовших з латинства всяких звичок, як рожанці, шкаплірн і т. п.

З опозиції проти польсько-єзуїтського гнету, якого вони зазнавали в рідній Галичині, а почасти з атавізму по предках своїх, оборонцях „благочестія", пішли уніятські священики на Підляше і Холмщину відполячувати і навертати до православія на поклик російського царя.

У війні кримській 1854 р. стояла стара Русь за християнами проти магометан, за славян проти турків. А коли Австрія стала по стороні турків, а Франц Йосиф обожаний всею Галицькою Руссю приказав своїм військам вмашерувати в Молдавське Господарство і в Галичині коло Заліщик побудувалися кріпости, то стара Русь в своїм примітивнім, політичнім думанні вважала це за акт „неблагодарности" за услуги, принесені Миколою I. Франц Йосифови в р. 1848.

Галицький намісник Голуховський у своїх вірнопідданчих рапортах до міністерства в Відни доносить про русофільство русинів. На доказ наводить між іншим, що один священик у Тернопільщині взивав вірних до молитов за побіду російського оружия і за здоровля царя московського, що одна попадя сказала ц. к. екзекуторови австрійському, що вона молиться, аби землю галицьку забрав руський цар, а всіх австріяків вигнав, що ученик самбірської гімназії Михайло Товарницький написав вірш „Туга за вітчиною", де представляється козака, що в Криму тужить за своєю рідною Україною, що ученик гімназії в Тернопольі Емілій Савич у своїй задачі описує як жилося на Руси під князями руськими, а тепер прийшли чужі і висисають богату землю.

І так побіч намісника при кожній нагоді, старався підорвати довіря австрійської влади і австрійського цісаря до „treue Tiroler des Ostens" і повалити ту основу, на якій могла ще під Австрією жити і розвиватися Русь*).

На клич „Адінъ народъ од Карпатъ до Камчатки" стара Русь на галицькій землі піддавалася найменше. Хоч „Слово" після погрому Австрії під Садовою проголосило цей клич, а Площанський видав брошуру як „В одінъ часъ научиться русскому языку" — то ні той поклик русофільського „Слова" ні рецепта Площанського не довели до успіху. Від свого коріння відступити стара Галицька Русь не була згідна.

Велика часть старої Руси перейшла в народовецький український табор з русофільського „Слова" до „Діла" Барвінського, який одначе з уваги на святі символи старої Руси „ъ", „ы", „ѣ", видавав газету етимольогією.

Друга часть старої Руси уживала далі аж до кінця XIX. і навіть XX. віку в своїх виданнях „Матиці" і Качковського вищого „слога" славено-руського, або так, в Галичині „язичія", яке Драгоманів охрестив іменем „паламарсько-дяківської тарабарщини".

Народньо-український напрямок заволодівав собі все ширші простори в літературі і в житті українського народу. Те визволення мас народу і самопочуття своєї національної гідности нагнало пострах на плянтаторські душі кожних панів-можновладців. Вони тремтіли, бачучи кругом себе розбурхані филі пробуджаючогося до національного життя українського народу. Придушити, вщипити, до послуху привести тих хамів і холопів — це був їх перший відрух. „Ґвалт! Поліція!"

Плянтатори, в яких міліах уложилася побіч себе трибічна льояльність до Росії, Австрії і Німеччини, звернулися в своїй тривозі, де кому ближче. Писалися доноси до царя на український сепаратизм, на мазепинство, на австрофільство. З окликом „Przy Tobie Panie stoimy" писали Голуховський, Земляковський*) і їм подібні до австрійського цісаря про русофільство, старорусинів, русофілізм, міліціям молодої Русі і про Staatsgefährlichkeit одних і других. Ледоховський в Познани робив свою роботу в кардинальській колегії в Римі.

Намісник Коритовський, візваний у часі війни до Тешина, до головного командування, щоби здати справу про настрої українського населення в Галичині, співав ту саму пісню. А коли архикнязь Альбрехт постійно питався про молоду Русь-Україну, то Коритовський дав відповідь: „Zwischen Altruthenen u. Jungruthenen ist so ein Unterschied, wie zwischen Juden u. Israeliten". Плоди такого посіву зродилися у великій війні дуже обильно.

*) Гляди про ці доноси, які аж капають від вірнопідданчого австр. льоялізму намісника Голуховського в книжці: Die ruthenische Sprachen u. Schriftfrage in Galizien. Lemberg 1851.

*) Гляди спомини Земляковського.

На галузях верб, при дорогах, кудою машерувала австрійсько-угорська армія вітер гойдав вішальців. При відвороті, перед російським наступом, витричи як можна побите військо всюди шпіонажу і зраду, те вішання вдосконалилось. Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est vita. Węgier Polak dwa bratanki. Військовий суддя Загурський списав з обильного свого рушника засуди на смерть, а мадяри виконували катівську роботу.

Гнали без розбору цілими юрбами старців і жінок і дітей, усіх, хто називав себе „русином", або „руснаком". Отож то був ворог а „русин" то зрадник і шпіон. В Перемишлі порубали мадяри в білий день шаблями гімназистів українських і дівчат, що їх вела поліція. В Синевідську повісили перед парохією священика і все братство церковне. З пекла в Талергофі (коло Ґрацу), яке описує проф. Празвин, люди щоденно сотнями гинули на тиф пятнистий. Мені удалося виздобути звідтам чудом Юру Шкрібляка, гуцульського земляка з Явірова, що був тільки Господу душу винен, а попав туда під закидом шпіонства і зради державної.

І стара Русь і молода Русь-Україна без розбору принесла свою кріваву жертву на гіллях вішальників, в Талергофах за голод і тиф пятнистий за русофільство.

Не було між ними тільки тих головачів русофільства, що проповідували „единство русского народа", вони заздалегідь перед війною сховалися під охорону білого царя і русской армії. Вернули вони в галицьку землю з тою армією. Почалися і тут „на ново-возвращенной" земли Червоної Руси оргія вішання за австрофільство і мазепинство. Дорадниками і спецами в українській справі у Бобринського і Евлогія стали наші доморощені іудино-русскі. Як правдиві неофіти і відступники, вони не то що викинули зі своєї душі корінь український, з якого вийшли, але зненавиділи й те своє гніздо українське і зі злістю та погордою відносилися до него.

За їх порадою і вказівками вивозила царська армія всі здобутки української культури, вивезла музеї, заслала з митрополитом Шептицьким на чолі всіх визначних українців в Сибір і інші „не столь отдаленные страны". Запамятаймо собі і передаймо нащадкам імена Дудикевича і Діровського.

Запишім у душі своїй і тих двох гімназистів, що називали себе українцями і опинилися в етапних арештах Московщини і того глухо-німого, що повісив собі на грудях табличку „я українець".

ських газет, а тим більше до „Слова", котре з усею львівською кацапнею дивилося на „Дѣло" вовком.

Аж прийшла нам нараз несподівана поміч.

Раз зайшов до нашої редакції редактор польської опозиційної газети „Strażnica i Sztandar" Ян Непомуцин з Облеґорка Гневош, якого фелетоніст „Dziennika polskiego" пяниця Лям називав: „Jan z Obelgowa Gembosz", а його газету „Stróżycha i Szkandał".

Він ходив в народнім польськім одягу з довгою сивою бородою і дуже щиро і сердечно відносився до народовців.

Отже він перепросивши Гладиловича за вільзливість сказав, що прийшов нам помогти і роздивитись, як ми ведемо адміністрацію. Переглянувши наше діловодство подав нам цінні вказівки і поучення.

Та мимо того нас двох було за мало до того. Особливо не під силу нам була експедиция. Стільки карток нарізати, посортувати! Тоді я став мобілізувати до експедиції університетську молодь. Мені повезло, і трохи людей зголосилося до роботи безплатної в експедиції. Та ні, не безплатної, бо коли по роботі розходилися, то кожний діставав від Гладовича один примірник, розуміється з відмінним ріжком. Дехто приходив постійно, дехто лиш принагідно. Одно, лиш мушу підкреслити, що ніодному паничеві не хотілось калятн пальчиків клеєм і квачем. Приходила сама біднота. Я запамятав кількох, а інших імена „Господи, ти вісн". Постійно приходив бл. п. архимандрит Тит. Тимінський, що тоді служив при артилерії у Львові і ходив на фільософію. Андрій Скородинський, тоді студент фільософії, опісля многозаслужений директор канцелярії „Просвіти". Приходило теж кількох учнів академічної гімназії, між ними памятаю добре Левка Левицького, пізніше начальника суду в Скольому і посла до парляменту.

Такий вечір експедиції, то справді були вечерниці.

Уявіть собі таку картину:

Вечір. Від сволока звисає нафтяна лямпа. Таких лямп ще кілька стоїть на столі. Довкруги довгого стола сидять молоді люди. Праця поділена по фабричному: одні фальцують „Дѣло", другі наклеюють адресові картки, інші сортують по почтам, перевязують пачки, наклеюють назви почтових урядів.

При бічнім столику сидить Гладилович і записує в ріжних книжках, обчислює анонси і приладжує нові. Він в лихім або веселім настрою духа, залежно від того, скільки переказових відрізків записав в приходах. Це підносить або обнижує температуру його душевного настрою.

Хлопці працюють не лиш руками. Балакають, казки говорять, пісню затягнуть. Усе тут перемішується, поезія, пісня фолькльор, бо кожний знає що сказати за свою сторону.

— А-ну, зельена Буковино, скажи щось із зельеної Буковини, звертається дехто до нашого любого одинокого буковинця Титка Тимінського.

І добрий, сердечний Титко має все щось цікавого розказати.

Часом одізветься Гладилович, зайде з „редакційного льокалю" Влодко Барвінський розважитися. Ідуть жарти, дотепи, приказки, щирий сміх української молоді. Заведуть частенько розмови на поважніші теми. Перечаться, але без сварні. Нікому не прийде на думку хопити сусіда за чуба в обороні своїх переконань та принципів. А я серед того усього формайстер, нагляаю за роботою, бо можна дещо поплутати. Нагадую такі вечерниці у нас в селі, де я стільки казок та ріжного страхіття наслухався, та опісля лякався вийти до сіней.

І тепер любо згадую ті наші „вечерниці" в однісінькій кімнаті адміністрація „Дѣла" зперед сорок-вісім літ і на серцю стає відрадніще.

Часом трапився нам поганий інцидент, коли то згаданий вже Зачківський зайшов до нас з агентами забрати сконфісковане „Дѣло".

Та ми зараз мов на команду найменче половину накладу поховали по кишенях.

Наприкінці мушу згадати про нашого служачого Теодора (Косанина). Він служив при Бесіді і „Просвіті", його приняла адміністрації „Дѣла" теж.

Зразу носив він „Дѣло" на почту під пахою, перевязавши пачки мотузком. Був спокійний, терпеливий і слухняний. Не знаю чому, боявся найбільше з усіх „бесідників" проф. д-ра Ол. Огоновського. Що той йому приказав, не було безапеляційне, святе.

Одного разу приходить до Гладиловича і жадає настирливо, щоб йому справити кіш до ношення „Дѣла", з двома ґуртами і цератою до вкривання.

Гладилович відмовляється, виясняє, що нема до чого коша справляти. Ні, тай ні, або дістане кіш, або не буде носити.

Чому?

Бо в нього все сміється той вусатий дурень з експедиції „Слова", що газету приносить в такім коші.

— А я чейже не гірший від того боввана, сини, каже зі злістю.

І тим арґументом переконав адміністрацію, що справила кіш ще кращий, як мало „Слово".

Треба було бачити з якою гордістю і самопевністю ставив Теодор кіш на столі, затягав ґурт на рамена і машерував на почту.

про яких згадує Дмитро Дорошенко у своїх споминах.

Галицько-українська молодь, мимо всяких труднощів, які ставила їм австрійська адміністрація, таки сформувалася в Січових Стрільців з ідеєю в души через Київ до Львова. Одержавши боєвий хрест під Маківкою стали Січові Стрільці ядром Української Армії, яка розвинула й понесла високо прапор державности української нації. У тій давній невідомій державности мала свій первісний корінь і стара Русь.

Данте і Петрарка, працюючи музикальну мову, дали почин до сотворення італіянської нації. Гарібальді сотворив державу італійську. Мусоліні навязує тепер до традиції imperium romanum.

Городенка 21/XII 1927.

Д-р ВОЛОДИМИР ОХРИМОВИЧ.

Моя виборча пригода зперед 20 літ.

Хоч я політики не люблю і не маю до неї ані хисту ані охоти, всеж таки з обовязку совісти та почуття собачої повинности для моєї нації я від раньої молодости займався політикою, а зокрема брав живу участь у всяких виборах до галицького сойму і до віденського парляменту. В роках 1895 і 1897, в часі славетних „Баденівських виборів" був я в Стрию два рази арештований. В 1907 році при перших виборах до австрійського парляменту на основі загального голосування вибрано мене послом в окрузі Борщів — Мельниця — Товсте — Заліщики — Городенка — Снятин, причім зібрав я найбільшу скількість голосів зі всіх послів австрійського парляменту. Опісля, будучи вже парляментарним послом, кандидував я в заліщицькім повіті на посла до галицького сойму при виборах, що відбулися в місяці лютім 1908 року за намісника Андрія гр. Потоцького. При тих соймових виборах я перепав, здобувши 74 голоси, з яких 4 уневажнено, — а послом вийшов блаж. п. Тадей Ценський, тодішній маршалок заліщицького повіту і „презес" польської Ради Народової, здобувши 84 голоси.

Як ті вибори відбулися, варто послухати. Я не буду оповідати про всякі виборчі штучки, надужиття і шахрайства, які ділялися тоді при правиборах в заліщицькім повіті, подібно як і в деяких інших повітах, під егідою гр. Потоцького і „презеса" Ценського. Те все було в своїм часі досить докладно описане в „Ділі" в числах з 28 II., 29 II. і 3. III. 1908 р. (чч. 45, 46 і 48), — а врештою галицькі виборчі практики намісників гр. Баденія і гр. Потоцького є загально відомі.

За те хочу розповісти про один дуже інтересний та досі ніде не опублікований епізод, який зайшов в місяці лютім 1908 року з приводу моєї кандидатури до сойму з заліщицького повіту, а власне в звязку з тою обставиною, що моїм контркандидатом був „презес" польської Ради Народової.

Я мешкав тоді у Львові, та виїздив часто як парляментарний посол до Відня і тому я не займався безпосередньо передвиборчою акцією на місці, що й не було конечне, бо я був перед тим кілька літ в Заліщиках адвокатом і повітовим організатором, уладив був в тім повіті в 1906 і 1907 рр. богато передвиборчих і посольських віч і зборів і був в цілім повіті загально знаний і популярний. За те передвиборчою акцією з української сторони займався дуже солідно й енергічно місцевий повітовий комітет виборчий, на якого чолі стояв покійний д-р Єронім Калитовський, тоді адвокат і повітовий організатор в Заліщиках, а йому помагали його конціпієнти д-р Роман Стефанович і Василь Бараник як також найсвідоміші і найдіяльніші священики й селяне з цілого заліщицького повіту. Вони влаштували цілу масу льокальних передвиборчих зборів по селах, вели агітацію за моєю кандидатурою й пильнували правиборів.

Два тижні перед терміном виборів дістав я від д-ра Є. Калитовського і п. Василя Бараника листи, в яких вони повідомляли мене, що помимо всіх надужить і шахрайств правиборів в заліщицькім повіті вигляди для мене досить корисно і вигляди мойого вибору є добрі, одначе з уваги на урядовий терор і урядову агітацію з противної сторони треба конечно, щоби я явився на місці перед виборцями, бо це піднесе їх настрій і додасть їм духа та ослабить ворожі затії. З тією метою місцевий український виборчий комітет скликав до села Добрівлян під Заліщиками на неділю дня 16. лютого 1908 р. велике повітове віче під голим небом при участи вибраних уже виборців зі всіх громад заліщицького повіту і тому д-р Є. Калитовський і п. Бараник взивали мене в своїх листах, щоби я на це віче конечно приїхав, причім зазначували, що моя участь у тім вічу сильно скріпить мої виборчі шанси.

Повинуючись цему домаганню місцевого повітового комітету, виїхав я в суботу дня 15. лютого 1908 р. поспішним поїздом зі Львова до Черновець, з тим наміром, щоби переночувати у мого шваґра Івана Стернюка (тоді купця в Чернівцях), а на другий день в неділю 16. лютого раненько поїхати залізницею з Черновець до Заліщик і тут взяти участь у великім повітовім передвиборчім вічу, скликанім повітовим комітетом на годину 12. в полудне на неділю 16. лютого до Добрівлян під Заліщиками.

Одначе не так склалося, як ждалося. Бо коли в суботу вечером я приїхав до Черновець і сидів у мойого шваґра Стернюка за вечерою, принесено мені телеграфічну депешу з Заліщик, підписану д-ром Єронімом Калитовським, менше-більше такого змісту: „Вертайте зараз негайно з Черновець назад до Львова і не приїздить до Заліщик на завтрішнє віче, бо д-р Ев. Олесницький телеграфував до мене, щоби Ви негайно приїхали до Львова в дуже важній народній справі і зараз зголосилися до нього до „Народної Гостинниці", а ми вже тут в Заліщиках самі без Вас відбудемо завтрішне віче і Вас перед виборцями оправдаємо". Підпис: д-р Калитовський.

Я був дуже здивований такою депешою і в першій хвилі підозрівав, чи не буде це якась містифікація, якась хитра штука з боку політичних противників. Одначе по довшій надумі і розвазі прийшов я до переконання, що ця депеша є автентична і тому повинуючись подвійному приказови (покійного д-ра Евгена Олесницького і пок. д-ра Єроніма Калитовського) виїхав я негайно ще таки в суботу 15. лютого в год. одинацятій вечером особовим поїздом з Черновець назад до Львова і в неділю 16. лютого в год. 8. рано був я назад у Львові. Просто з залізничого двірця поїхав я до „Народної Гостинниці" і тут дійсно застав д-ра Евгена Олесницького в готелю під нумером, в котрім він тоді мешкав.

По привитанні д-р Е. Олесницький сказав мені менше-більше таке: „Маю Вам сказати важну і пильну справу а притім строго довірочну. Вчера себто 15/2. в суботу рано намісник Потоцький завізвав мене до себе і заявив мені, що Ценський як презес польської Ради Народової мусить вийти послом із Заліщик і тому він (намісник) домагається, щоби Ви і Ваші сторонники занехали виборчу агітацію проти Ценського, занехали висилати телеграфічні й письменні зажалення до Відня на виборчі надужиття в заліщицькім повіті і занехали публікувати в часописях дописи про ті надужиття, — бо коли Ценський при виборах перепаде, тоді він (намісник Потоцький) у відплату за це повалить в інших слабших повітах чотирох українських кандидатів на послів".

Переповівши ці слова намісника, д-р Олесницький заапелював до мойого патріотизму й додав від себе, що я як людина з широким поглядом і з виробленим почуттям національного обовязку не повинен допустити до того, щоби через мій вибір українці стратили чотири інші мандати, бо хоч він мене високо цінить, то всеж таки чотири посли більше значать у соймі ніж один посол. На це відповів я д-ру Олесницькому, що вповні погоджуюся з його поглядом, що чотири посли більше значать ніж один, одначе не вільно мені зрадити моїх виборців і сторонників у заліщицькім повіті, а тимменше наклонювати їх до занехання або ослаблення виборчої акції, а також не можу брати слів намісника Потоцького за добру монету. — Д-р Олесницький признав мені слушність, одначе всеж таки просив мене, щоби я принайменше особисто не брав голосної і явної участи у виборчій акції. На це заявив я, що постараюся по змозі сповнити його бажання, а не буде мені це трудно, бо я вже й так утратив нинішне віче, а нове повітове віче вже трудно скликати з уваги на близький термін виборів. На цім ми розпрацалися. (Мушу додати, що я, як довголітний конціпієнт д-ра Е. Олесницького, був з ним в близьких і добрих відносинах і він був прихильний для мене, а я мав для нього велику пошану).

По тій розмові я полишився дома у Львові, одначе через кілька днів дістав я знов листи від д-ра Є. Калитовського і п. В. Бараника, з повідомленням, що заліщицьке староство „поправляє" правибори на мою некористь та поширює поголоску, немов би я зрікся кандидатури і тому не приїхав на велике повітове віче в неділю 16. лютого. З уваги на це д-р Калитовський і п Бараник візвали мене, щоби я приїхав на кілька днів перед виборами до заліщицького повіту і був в день виборів в Заліщиках, бо мої виборці хочуть мене бачити і це вплине корисно на деяких хитких або малодушних виборців.

Я послухав їх і зараз-же виїхав до заліщицького повіту, де обїхав кілька громад і довірочно бачився з моїми виборцями, а відтак був я в день виборів 25. лютого 1908 р. в Заліщиках. Коли проголошено вислід виборів, що пан Ценський вийшов послом, здобувши при помочи ріжних штучок, надужить і шахрайств шість голосів понад абсолютну більшість, мої виборці були дуже огірчені й прибиті.

По виборчім акті запросив я їх на перекуску і при тій нагоді один з найсвідоміших виборців-селян сказав до мене отсі щирі й отверті слова: „Яким способом Ви, Пане После, можете нам помогти там у Відні в парляменті, коли Ви навіть собі самому не можете помогти ось тут у нашім повіті"...

Нема сумніву, що депеша пок. д-ра Е. Олесницького і спричинена нею моя неприсутність на великім повітовім вічу в неділю 16. лютого 1908 р. під Заліщиками, улекшила п. Ценському його виборчу побіду...

Але причинилася до його побіди ще одна обставина.

При нагоді мойого побуту в Заліщиках в дні соймових виборів 25. лютого д-р Е. Олесницький, д-р Р. Стефанович і В. Бараник висказали переді мною своє здивування, що „Діло" й „Свобода" від довшого часу не друкують дописів із заліщицького повіту про надужиття й шахрайства при соймових правиборах, хоча повітовий комітет ще в першій половині лютого вислав багато таких дописів; ті всі дописи аж до дня виборів полишилися ненадруковані, хоча минуло вже около дві неділі від їх висилання і хоча повітовий комітет листами експрес урґував і просив редакцію якнайскорше їх опублікувати.

Коли я зараз на другий день по виборах повернув до Львова і зайшов до редакції „Діла", покійний директор Олександер Борковський, що тоді сповняв обовязки технічного редактора „Діла", — дуже довірочно і під великим секретом сказав мені, що всі дописи надіслані до „Діла" і „Свободи" з цілого краю в справі виборчих надужить перед їх надруковлнням забирав до перегляду покійний д-р Володимир Бачинський, тодішній секретар „Народнього Комітету" і всі дописи зараз звертав для надрукования їх в „Ділі" і „Свободі", лише дописів з одного заліщицького повіту не хотів звернути, закриваючись тим, що ті дописи не можуть бути скорше надруковані аж по виборах — і дійсно звернув їх дир. Борковському аж у сам день виборів.

Пок. Борковський (щира й праведна душа) оповідаючи мені про це, трясся й плакав з пересердя, та в найблищих днях по виборах видрукував ті заліщицькі дописи в „Ділі" в двох статтях поміщених п. з. „Як підготовлено виборчу побіду п. Ценського в заліщицькім повіті (див. „Діло" з 28. і 29. лютого 1908 р. чч. 45 і 46). Була це — розуміється — муштарда по обіді...

Для мене не було ніякого сумніву, що пок. д-р Евген Олесницький і пок. д-р Володимир Бачинський сповняючи бажання намісника гр. Потоцького, причинилися до повалення моєї кандидатури в заліщицькім повіті та до вибору „презеса" Ради Народової" Т. Ценського соймовим послом з тогож повіту. Але нема ніякого сумніву, що оба вони зробили це виключно з ідейних, патріотичних мотивів, — виключно тому, щоби за ціну мойого мандату забезпечити перед поваленням чотири інші українські мандати до галицького сойму.

Всеж таки ця інтервенція пок. д-ра Е. Олесницького і пок. д-ра В. Бачинського на шкоду моєї кандидатури зглядно на користь кандидатури „презеса" Ради Народової була для мене дуже прикра, тим прикріша, що мене лучили з ними обома звязки приязни та що я був в тім часі членом Українського Парляментарного Клюбу, членом управи Видавничої Спілки „Діла" і заступником голови „Народнього Комітету", а найважніше, що моя кандидатура на соймового посла була затверджена Народнім Комітетом.

Описана тут інтервенція пок. д-ра Е. Олесницького і д-ра В. Бачинського була головною причиною резиґнації зі становища парляментарного посла, внесеної мною дня 5. квітня 1908 р. Правда, були також і інші важні причини тієї резиґнації, виявлені мною в моїм відкритім письмі до моїх виборців, надрукованім в „Ділі" з 20.4. 1908 р., ч. 88, одначе найважнішу причину замовчав я аж досі з уваги на обовязок дискреції і ще більше з уваги на добро народньої справи.

Тепер уже не маю причини дальше держати в тайні те, що я тут вище виявив. Одного лише не можу ще й нині виявити — з тої простої причини, що того сам не знаю — а саме, котрі то чотири посольські мандати пощадив пок. намісник граф Потоцький завдяки моїй поразці зглядно побіді Ценського при соймових виборах 1908 р. Мені здається, що не було ані одного такого мандату, але того напевно не знаю, бо це лишилося тайною покійного намісника гр. Потоцького, котрий рівно в тиждень по моїй резиґнації з парляменту згинув від кулі Мирослава Січинського і забрав цю тайну зі собою до гробу...

Д-р І. Свенціцький

Дещо про науку, літературу і мистецтво Галицької України за останніх 40 літ.

Великий щоденник, якогоб напрямку він не був, є все виразником суспільної думки, особливо у народів незасібних у видання. Галицька Україна належить до незасібних в огнища суспільної думки, хоч вона дуже потребувала і потребує розяснення великої скількости питань свого культурно-національного життя. Перед 40-а літами варилося в ній національне питання: „старорусини" „молодорусини" — „тверді" й „мягкі"; „русофіли" і „українофіли"; „кацапи" і „народовці" — ось зміст цеї каші, що кипіла в галицькому казанові. Сьогодні для обєктивного знавця сих давноминулих днів є ясним, що тільки на сьому шляхові довголітнього спору за національне обличча могла скристалізуватися національна душа Галицької України, бож для всіх є очевидним, що відгомін цего спору в невирішеному ще сьогодні для декого питанні про єдність — тожсамість понять „українець" і „русский" є чисто академічний. Чейже не булоб спору, колиб були тільки одні українці, або тільки одні русскі! Таксамо, як не булоб спору про біле й чорне, про день і ніч, про світло й темряву, хоч льогічно все те зводиться до окреслення протилежних явищ, як вислідів ріжних фізичних причин, що складаються на: „не-біле", „не-день", „не-світло". Зміст поняття „Україна" в національному розумінні є спільний уже для всіх Галичан, навіть із табору непримиримих „общероссів", коли вони переходять і на українську мову і на звуковий правопис.

Життя дало відповідь на болюче питання і вказало шлях дальшому ходови історії Галицької Землі. А на зміст отсього самого життя склалися деякі інші питання, що заключалися в первісному спорові галицьких „твердих кацапів" і „наських мягких народовців". А саме — як визволитися зпід чужовластя на рідній землі. Колишні русофіли-обєдинителі вважали за найближче під покровом великого російського царства, що обєдинило всі три Русі, найти захист для необєднаних ще земель Прикарпаття від чужої займанщини, яка ніколи не може бути солодкою. Вониж тоді й вказували на деякі земельно-економічні пільги від такого обєднання для широких мас корінного хліборобського населення Галичини, що платило би менші податки.

Народовці-українофіли хотіли тогож самого визволення зпід чужовладства, але на всіх просторах української землі від Закарпаття по Кавказ і Дон, хоча може не відразу [illegible]ли про економічно-суспільні вигоди від сього для селянства. Аристократизм і суспільний консерватизм старорусинів — духовенства і урядництва був тоді ще спільною рисою і для широких кол горячих українських патріотів молодорусинів-українців.

Але це вже закон визвольної боротьби підяремних націй, що в них не може бути повноти розуміння завдань, потреб, тактики і мети боротьби, бо інакше вони скинулиб в одну мить ярмо неволі з себе. Тільки переможець, і то після заверщеного факту — екс пост — знає все: що, як, коли, де, для чого робити. До перемоги він ходить у сутінках, коли не в тьмі.

І так ясне виділення суспільно-економічних питань дало змогу Галицькій Україні виявити більше життя у десятиліття щоденника „Діла" в часі виборів 1897. р., а там у 15-літтю заколихати всім економічно-суспільним устроєм Придністрівя в часі рільничого страйку. Була це робота не консервативно-аристократичної частини української громади, тільки лівих, більше поступових демократів, що здебільша гуртувалися довкруги „Діла" і наближалися до радикалів і соціялістів. Світогляд населення Галицької Землі поширився на широкий овид суспільно-економічної організації для боротьби за спільну мету — визволення економічного, а через нього й політичного.

Трицятиліття „Діла" пройшло під знаком будови української державности. І тут виявилася від разу велика прірва у дотеперішньому житті України. Вона була тоді — і з величезними просторами землі, і з безмежними багацтвами, і многолюдна, і дужа, і життерадісна, тільки без добре зорганізованого осередку культурно-творчих сил своїх духових робітників, що почували би свою силу в збірній силі українського народу. Тому 40-ліття сьогодні найстаршого українського щоденникаї доводиться згадувати серед незвичайно тяжких умовин, особливо для всіх частин Західної України.

Хоча за отсих 40 літ замирилися майже непримирнмі колись національні противники на грунті спільних інтересів народу-нації, то сьогодні годі ще сказати це про основи нашого духового життя. Суспільні і економічні питання національного визволення вирішають на свій лад ріжні українські партії, що безберечно скорше чи пізніше створять нову фазу спільної тактики визвольної боротьби, але про єднання духотворчих сил західно-українських робітників науки-літератури-мистецтва немає ніяких вісток. А відомо, що без добре обєднаних гуртків умових працівників не може бути сильної духової культури, не може бути і повноти успіхів матеріяльної культури. Про плоди умової праці українських працівників науки, літератури і мистецтва богато разів писалося на сторінках „Діла", але це були звичайні газетні вістки-звідомлення, іноді осудні огляди без річевих доповнень, та на жаль не без їдкого деколи глузування — тоді, коли належало поглянути за причинами невідрадного в дану хвилину явища.

А між тим майже до кінця XIX. ст. наші галицькі працівники на полі науки і літератури творили за „біг-заплатъ" з почуття свого громадського обовязку, щоби причинитися хоч дрібкою праці до збогачення національної культури. „Скрізь є своя національна наука і література — не бутиж без неї нам" — думали вони.

Громадяни-патріоти, як галицькі письменники — творили по своїм силам і науку, і письменство, а мистці — своє рідне мистецтво. А що, може крім Франка ніодин письменник не зів ні куска хліба за свою письменницьку працю, то всі вони мусіли трудитися перш усього там і на те, що їх кормило — отже як урядовці по своєму фахови. Професіональним письменником рішився був стати один Франко, хоча як не легким був сей хліб для нього. Томуто вся галицька наука і галицьке письменство виявили вже давно, виявляють і сьогодні велику скількість всяких причинків, нарисів, матеріялів по ріжним питанням науки і літератури, але не мають добре продуманих і немов у криці вилитих творів наукових і літературних. Наукова і літературна творчість Франка — ось одиноке найкраще наше добро за останніх 40 літ. Всі інші працювали більше випадково — коли час позволив, без змоги вдуматись і вглубитися чи то в предмет свого досліду, чи в суть свого літературного твору.

Не винні галичани невеликому успіхови своєї праці, бо серед умовин свого життя на більше не були в силі спромогтися. Наука, література, мистецтво нації — се вислід її великої духової сили, яку дає тільки економічна засібність і звязаний з нею культурний розвиток. Незасібні, навіть державні народи, не в силі спромогтися на вищу матеріяльну культуру. В них можуть бути великі можливости і засоби духового життя, але здійснювати сі можливости, виявити їх на зовні і передати через свого національного генія усему людству — можуть тільки дійсно багаті народи, себ-то народи цілко спаяні спільною журою за своє сьогодні і завтра. Для великої продукції потрібні великі уми, що виходять від часу до часу тут або там з великих мас. Чим ширші овиди світогляду отсих мас, чим ближчі вони до державного життя, тим певніше з них може вийти в якийсь час великий творчий ум, що обхопить своїми ідеями життя усього світу — людства і створить одиноке у свойому роді. Історія духового життя людства вчить нас про те на кожному кроці, кожним новим явищем своєї збірної праці.

Миж жили, змагалися, працювали, творили все для себе, для заспокоєння своїх галицьких, чи українських потреб, не думаючи за те, що найкращим твором буде все тільки загально-людський твір. Творимо для себе — отже маємо перед собою ринок, що в силі колись був спожити 300—500 примірників книжки, а сьогодні по 40 літах 500—1000. Такий ринок не може прокормити письменника-професіонала, та не може його зродити. Скрізь є один закон: витвірник (продуцент) родить споживника (консумента) і навпаки. Це замкнений круг, загадки буття, одвічних взаємин матерії і духа, тіла й душі.

Ринку для наукової книжки в нас немає — немає і наукової продукції. Найкраще може сказати про те Книгарня Наукового Товариства ім. Ш-ка у Львові і зміст нечисленних книгозбірень поодиноких любителів поважної науки, які вона обслуговує. Теж саме доводиться сказати й про літературний книжковий ринок Галицької України, що крім творів Франка і старших українських письменників не знає ані стереотипних видань єнтої тисячки накладу, ані масового попиту на літературний твір. Правда, є в нас сьогодні три поважні книгарні, хоча перед сорока роками була тільки одна Ставропігійська, але се без сумніву так мало, що на сьому ринкови не прожити письменникови, як і не прожити постійному українському театрови у Львові. За слаба в нас сьогодні споживність духового добра в виді поважної книжки, літературного твору і художнього слова, щоби породити велику витвірність — наукову, літературну, драматичну.

Про мистецтво й не говорити. Перед 40-а літами було тільки мистецтва, що Корнила Устіяновича, до якого долучився і Теофіль Копистинський. Алеж і гірке було їх мистецьке життя. Одинокими їх клієнтами були церкви. Копистинський мав їх у свойому житті около 60; Устіянович значно менше, бо він був активний громадянин і письменник до того. А близько по 20-и літах праці „Діла" в суспільному житті перша українська мистецька виставка 1905 р. дала нам кілька праць Труша, Сосенка і Кульчицької Олени, щоби сьогодні в 40-ліття гурток діячів українського мистецтва не був в силі обєднати хоч найрухливіших суспільників-мистців Галицької України у творчий коллектив. Правда, споживачами мистецької творчости стали крім церков ще поодинокі столичні фінансові кооперативи і заможніші представники вільних професій, але їх так мало, що без милостині ріжних меценатів мистецтва не проіснував би ні один мистець. Поговоріть тільки з нашими галицькими мистцями сердечно, розсудно, то вас морозом пройме від їх одиноцтва та злиднів. А прецінь є у світі представники великого мистецтва, незалежні і заможні творці навіть деколи шаблоньових творів, яких шанують свої й чужі. Це мистці могутніх і цілких масових організацій — державних, національних, суспільних, що є висловом і джерелом збірного смаку і мистецького ринку.

Рівнож годі сказати, щоби в нас не було сьогодні естетичного смаку, щоби ми обходилися без образів. Ні, смак у нас є, але нема свого мистецького ринку, бо для нас покищо дешевше вдоволятися сурроґатами мистецької продукції міжнародніх видавництв і лихими репродукціями власних накладень, як оригінальними творами власних мистців. Тимто й маємо нині таких мистців, на яких нас стати. Вони — ані менші, ані більші за мистців наших сусідів, з якими звязала нас доля, хіба що без лишнього розголосу.

Очевидно, що огнища нашої наукової і мистецької праці — Наукове Т-во ім. Шевченка і Національний Музей мусять бути вірною відбиткою всього зображеного нами вище життя працівників науки, літератури й мистецтва. Немає в нас творців рідної науки й літератури, тому немає і буйного огнища їх професійної, наукової і письменницької праці в Науковому Т-ві. Але за те є могутній звязок Галицької України з науковим світом через видання сього товариства, численні колись за австрійських часів завдяки державним і краєвим допомогам, до недавна рідші наслідком недостачі видавничого капіталу. І як би скептично ми не гляділи на діяльність наших наукових працівників, ми мусимо признати, що вони порівняно дають дуже богато і не так мало інтересного матеріялу, як се може видаватися на перший погляд.

Не слід нам забувати, що всі отті наукові працівники, як професіонали-вчителі день у день мають дати своїй професії около 8 годин праці, супроти чого на наукову працю для видань НТШ. остає не більше як 3—4 години денно. В наслідок такого стану одна підготовча праця до якоїсь теми може тріватн літами, поки дослідник зможе більше-менше вдоволяючо відповісти на поставлене питання і розгорнути його на якому десяткови сторінок. Колиж перевести на гроші цей факт довголітньої праці, то вийде — що ціна одної години праці галицького наукового робітника рівняється приблизно ціні одної хвилини праці складача. Можливо, що це нормальне явище... але для науки воно прямо убийче.

Наукова праця сама собою є виявом великої індивідуальної посвяти і предметом дійсної роскоші. Наукою займатись може тільки та людина, що вміє спокійно вдумуватися і вдивлятися в глибину і ширину якогось явища, життя, світу. Для цего треба їй було пройти довгу школу підготовки, пильно читати і пізнавати чуже, та по свому схоплювати цілість явища і обгрунтовувати предмет свого інтересу. Науковий працівник мусить громадити і систематизувати матеріял, засновувати терпеливо основу своєї майбутньої праці, щоби на кінець принести нею користь для своєї нації і через неї хочби посередно для людства.

Про сі необхідні економічні умовини духової творчої праці може думати тільки незалежна своїм багацтвом нація. Фінансувати науку може тільки та збірнота, яка вважає видаток на неї не втратою гроша, тільки капіталом, приміщеним на далекий вправді, але дуже певний і постійний дохід. Коли твором літератури і мистецтва можуть користуватися усі, то наукою тільки ті, що вміють глядіти в будуччину, що мають дар комбінації і сміливість передбачування будучих явищ. Сміються деколи з фільольоґів, що збирають букви і перепинки, але без них не булоб ясного вирішення цілої низки питань, що складаються між іншим на національну проблему, не булоб і ідеї всеукраїнського єднання у „скарбниці" думки-слова.

Галичани від найнезамітнішого до найвидатнішого думають про науку як про ремесло, численні з них переконані, що можна на замовлення написати все, що кому сподобається. Вони ніколи не уявлять собі нераз великої муки творчости того, що рад би скинути зі себе ярмо ремесла і всім своїм єством вглибитися у творчу працю наукового досліду по власному виборові і замислові. І на науковий дослід у нас досі ніхто не зложив ані гроша, хоча без вкладу готівки на довголітні досліди старих рукописів в архівах не можна дати наприклад ані одної стрічки наукового досліду про стару літературу. Були в нас стипендії для студентів університету, мистецтва, для докторантів, навіть для кандидатів на університетські катедри, але не було в нас ні одніеї стипендії на дослід якоїнебудь доби культури національного життя, хочби тільки Галицької Землі, не то що всієї України, або людства. Про природничі досліди вже й не говорити. Ось Гуцульщину точить суспільна хороба, чимало нашої дітвори гине від дифтерії і скарлятини, а скільки сухітників є в нас! І чи була хоч одна якась поважна сума дана на дослід цих хоріб? А прецінь — купці і промисловці, звичайні собі доробкевичі, покрили були всі закутини колишньої Росії ріжнородними шпиталями і дослідними установами; є цих установ така сила по всему світу — немає їх тільки в нас, що може їх найбільше потребуємо.

Зате ми вміємо видавати величезні гроші на заспокоєння наших примх, на заховання певного тону і положення (*декорум*) в суспільности, на зовнішній блеск — забуваючи, що найтреваліше блестітиме сьогодні, завтра і повсякчасно криця нашого розуму і порфір нашої праці. Тому не можна жалувати протягом найблищих десяти літ слідуючого півстоліття „Діла“ на приємність наукового досліду. тоді певно найстарше українське Наукове Т-во ім. Шевченка у Львові заблестить основними працями у всіх ділянках науки, що своєю синтезою двигнуть на нові шляхи і науку на Великій Україні і серед праць всесвітніх академій заблестять довготревалою вартістю. Це — не фраза, це — законноприродна можливість творчої сили молодого національного організму.

Вже 23 роки йде особлива праця в Національному Музеєви. Вже вісім літ розвивається його науково-видавнича діяльність, присвячена систематичному обслідови проявів творчого духа нації у давно-минулі часи. Але сьогодні, коли вібране богатство матеріяльної культури Західної України замінило музей у антикварський склад; коли до належного переховання вібраного потрібно булоб хоч три таких доми, як він має, а до ведення належалоб мати хоч пять фаховців, (археольогії, етнографії, давнього мистецтва, новітнього мистецтва, книги) і стількиж їх помічників, музей не має ні768 сотики на нову будову, ані гроша на справжнього фахівця. Про видання і не говорити. Ті, що не розуміють видавничого діла, думають, що треба тільки захотіти — і книжка появиться. Але ті, що ведуть і вестимуть музейні видання — тільки в добре зрозумілому почуванні національної гідности мусять опрятати всю гіркість своєї видавничої нужди. І так буде до часу, поки сама нація силою свойого життя і у власному інтересі не дасть працівникам музею змоги основно підготовити належне завершення початої загальнонаціональної ваги наукової праці. Тоді нація переживе сама творчі муки і створить по власній потребі свій український національний музей, що вже буде видимим обличчям одвічнотворчого духа Землі — Нації, й джерелом грядучих потенцій.

У ті радісні, осяяні сонцем волі і могутньої праці хвилі щезнуть кордони творчої думки і братнього єднання між працівниками культури не тільки України, але й багатьох країн. Не буде тоді ані цензури державної, ані партійної, ані ідейної, тільки одна цензура здорового розуму і щирого почування. Тоді то українська книжка буде мати сотні ротаційних машин; наукові книжки підуть сотнями і тисячами, літературні стотисячами, а мистецькі музейні тисячами. Буде в нас тоді своя українська енциклопедія, свій добрий театр, велика концертова саля десь близче середмістя, Львівська і Київська Академії Наук. Український Національний Музей... та стрічкове, бодай по золотому і всякі інші блага, яких ми собі так дуже бажаємо, та їх зараз не маємо...

У Львові, дня 18. XII 1927.

ГР. МИХАЙЛО ТИШКЕВИЧ.

Величнє в історії України.

Характерною рисою України є величнє.

Це враження я відчував перед маєстатичною лінією її горизонту, коли переїздив залізницею, особливо в ночі, безмежні і пусті її простори. В характері нашого пейсажу не одна ніжність і туга. Передовсім бє в очі — величнє, щось, що на степах і чорних полях, усіяних могилами, пригадує римську кампанію або симфонію „Eroica“. Цей характер України розумів ґеній Бетговена, що стільки разів уживав наших мотивів, а особливо в могутнім, чудовім „Finale“ своєї „Apassionat-“ де звуки козацької пісні мішаються з гуком розгніваного моря.

Це саме траґічне величнє я бачу в нашій минувшині.

Геродот посвячував кожну книгу своєї історії одній з муз. Якби передчуваючи долю земель, про які писав, книги про Скифію-Україну посвятив музі траґедії.

Розкопана саме перед війною могила скифських царів, вісім укоронованих кістяків яких у зброї із золотими булавами в руках поховані були разом із золотом прибраними кіньми, свідчила про величнє тих забутих володарів, як і про їх культуру. Різьблені прикраси були всі з найкращої епохи грецького мистецтва.

Про характер тих забутих предків наших свідчить цей-же сам Геродот, коли каже, як перський цар Дарій побажав, щоби скифський цар Ідатир склав йому чолобитню, то той казав йому відповісти, що знає тільки одного пана — Зевеса, від якого і від богині Вести королі скифів походять*).

Сармати (Роксоляни), якими назвали пізніше скифів, ставлять 50.000 вояків проти Мітрідата, бють Римлян в Дакії. держава їх тягнеться від Висли до Азії**) Птолемей зараховує їх до великих націй.

Держава Володимира і Ярослава велика, найбільша в Европі, а самі вони займають найперше місце між славянськими володарями. Володимир, як знаємо, одружився з сестрою візантійських цісарів, Ярослав зі шведською королівною. Доньки його панують у Франції, Угорщині, Польщі і Данії. Столиця його — золотоверхий Київ, Aeonula Constantinopolitana, з 400 церквами, позолоченими воротами, 8 торговицями і т. д.; богатсвами його одушевляються посли німецького цісаря (вже пізніше після знищення війною) — Генрика IV., одруженого з донькою в. кн. Володимира. Тут гостили у Ярослава біженці, анґлійські королевичі Едвард і Едвін, король Норвеґії св. Олаф зі сином, угорський король Андрій, — як як пізніше у галицьких королів Андріонік і Ляскарис візантійські цісарі. Королівський титул, якого папи відмовляли їх сусідам, з охотою давали, як знаємо, галицьким князям, а ще давніше київському Ізяславу.

Знаємо, що Хоробрий, ідучи в поміч зятеві Святополкові, заволодів Київом, одначе мало хто знає, що Ярослав з таким-же наміром, але з більше позитивним результатом, завоював для свого зятя Казимира Польського — Мазовше і частину Поморя і допоміг йому „відбудувати“ Польщу.***) З занепадом польської держави після Хороброго старається вона опертися то на Чехів, то на Угорщину, то на Україну. Останній Піст Казимир Вел. з цим-же наміром обіцює подільському князеві Константинові Корятовичеві польську корону, якої той не приймає.**) Занепад з Литвою, а на ділі з Литвою-Україною, ратує Польщу від німецької небезпеки і ставляє її на першім місці між славянськими державами.

Наступає новий занепад української державности. Її прапор держить не довго — Свидригайло та руські і литовські вельможі до люблинської унії.

Ця роля нашої аристократії не досить опрацьована і відома. Одначе ми бачимо, що та аристократія наша оборонювала права свого народу, віри і політично-суспільні і свої власні права з енерґією на протязі півтора століття. Між ними бачимо такі величаві типи, як Дмитро Вишневецький (козак Байда), Константин (Іванович) Острожський та інші.

Не можемо промовчати про ролю, може шкідливу, а в кожному випадку велику, могутнього боярства нашого в Галичині, що своїх князів суворо карала, а нових зпоміж себе вибирала. Тих Кормилягів, Детьків, що самі панували, Кердеїв, Бучацьких, Язловецьких, Тептуховичів і інших. В Київщині і на Волині виростають „княжата і панята“ дуже високо.

Ледви чи знайшовся в цілій Европі такий великий пан, як князь Острожський. Останній лишив після своєї смерти 52 міста і 2700 сіл на території такій, як Баварія. Цим великим майном мав завідувати мальтійський орден для оборони краю від бісурменів.

Узагалі польська аристократія не могла рівнятися з українською, а це наступило почасти тільки тоді, як вона перенеслася на богаті наші простори.

Европа мала великих монархів і великі аристократії, але другої такої демократії, як козаччина не мала ніколи.

Козаччина — єдине явище в історії.

Тягне вона свою традицію від предків варягів, що Царгороду добували, має подібні орґанізації на Балкані, але ніяка військова орґанізація не може з нею рівнятися. Від Москви, Криму і Малої Азії до Франції під Верденом — всі знають їх і бояться; Підкова і Хмельницький панують у Румунії, турецькі провінції хозарів козакам піддались, але, на жаль, гетьмани (який малий титул для такої влади!), хоч і орґанізують Білорусь на козацький взірець, не мають змоги не тільки утворити кольосальну державу східно-европейську чи чорноморську, але й свою утримати. Зате козаччина наповняє світ славою свого імени. Польський історик (Шайноха) пише: „Це були люди, перед якими цілий Схід дрожав, як перед найстрашнішим ворогом зпоміж християн, і котрим цілий християнський захід дивувався, як найсміливішим лицарям, яким всяка честь і поміч належалась“.

Німецькі цісарі посилали їм прапори і булави, папа золоті медалі. Рішеліє просив їх помочи, шведський король не знав як їх величати, а польські королі надіялись за їх допомогою вчинити переворот, заохочували до бунту, входили з ними у тайні переговори. На це маємо не тільки свідоцтва істориків про Володислава IV. і Яна Казимира, але теж Собіського (ще приватної особи тоді), що радив перевести елекцію французького кандидата Дюка д Anjou і розігнати сойм при допомозі 12.000 козаків. Не забуваймо, що елекцію Яна Казимира перевели козаки.*) Ратували вони Польщу і за Сагайдачного**) під Смоленськом, Москвою і Хотином, де на 20.000 поляків і литовців було 40.000 козаків, і пізніше під Конотопом за Виговського, і під Віднем, де на 20.000 війська взагалі було 10.000 козаків,*** як і колись предки їх під Ґрунвальдом...

Міщани і селяни, як в початку „княжата і панята“, творили козаччину і тому вона має такий загально національний характер. Міщани виявляють свій героїзм в обороні нищених і руйнованих богатих міст своїх підчас татарських і московських нападів і підчас „великої Руїни“, виявляють свою тверду орґанізацію в релігійній боротьбі, що ми бачимо і в наших краях. Але загалом не бачимо ніде такого люду, як наш, що не стерпів неволі і безперестанно боронився. В цій його гріхній поставі, в тих геройських боях, що тягнулися цілими століттями за свою волю і за свою правду, боїв, яких ми не знаємо в історії не тільки славянських, але й інших народів Европи, — лежить незрівняне величнє.

Але демократія, хоч яка величава і геройська, не могла іступувати в добі „освіченого“ абсолютизму. Наступає історичний момент, в якому гинуть Запорожська і шляхотська републики — момент, в якому ми не бачимо, на жаль, нічого великого.

Але в поневоленому народі жив ще дух великих предків, тліє вогонь, — і нарід цей видає з себе — саме з люду — такого поета як Шевченко, поета, якого ніякий люд, ніяка демократія на світі не видала і який йому пророкує в безмежній його недолі „вільну і велику Україну“ — на початку нової епохи, в якій демократичні ідеали мають перемогу. Відродження України найшло перед собою більші трудноші, як це було з інших поневолених народів. Але болюча боротьба виробила борців. До них, до всіх тих великих працьовників, що стали під національним і демократичним прапором Шевченка, належить наше величнє будуче!

*) Ів оіот IV.
**) Bandkie, Dzieje 10 12.

**) Dr. Krotowski: O B łoslawie Chrobrym. Przegląd Powsz. 1926, str. 113.
) Naruszewicz: Dzieje X. 80

* Kubala, Szkice III. 323.
** Dzieje pan. Zygm. III, 7. III str. 176
***) Jablonowski: Hist. Rusi 291.

В. ЛИПИНСЬКИЙ.

З нагоди ювилею.

(Лист Вячеслава Липинського.)

До Видавничої Спілки і Редакції „Діла“ у Львові.

Високоповажані Панове! Дуже дякую Вам за честь, яку робите мені своїми ласкавими запросинами до участи в 40-літнім ювилеї першого й одинокого українського щоденника.

Будучи читачем „Діла“ від року 1900-го і не зважаючи на мої з ним розходження, признаю повну слушність Вашим словам, що ювилей Ваш „виходить далеко поза рамки Редакції і Видавничої Спілки“, що він — додам від себе — зворушує думку і почуття всіх, кому дороге минуле і будуче українства.

Тому дуже хотів би я скористати з Ваших ласкавих запросин і сказати в найбільшому органі української публичної опінії в день його ювилею те, що вважаю найбільше важним для сучасного стану українства. А саме:

Що націоналізмом українським не можна збудувати ніякої української держави — навіть такої, як „людово-народова“ республика націоналістів польських. Бо націоналізм український, при повнім браку у нас спільної державної традиції, є чимсь, чого не можна ані означити ані окреслити. Тому то він так легко вироджується в жерело для всяких літературних і політичних гохштаплерів, і тому то можна в імя одного і того самого „українського націоналізму“ бути як знаряддям Вложеви так і зна-

окладом Москви в поборюванні України. Всякі „Українські Ниви" і більшість уенерівщини з її — аванзованими варшавською пресою на українських національних героїв — московжерними літераторами та охамами, і всякі „Українські прапори" із всею більшовицькою полякожерною націоналізацією України в цілі скріплення московської держави служать цієї істини пророчистим доказом.

Що доки українство не візьме на себе ролі оборонця Землі, замість дотеперішньої своєї ролі оборонця Нації, то іншої долі в Польщі, як доля колишньої православної — вкінці навернутої на католицизм — екстериторіяльної секти, а в Росії долі іншої, як доля Пушкарів і Феофанів Прокоповичів, збудувавших своїм екстериторіяльним українським націоналізмом Російську Імперію — нехай воно не жде.

Що коли „Діло" своєю ворожнечею до української гетьмансько-монархічної, (патріотичної — від слова patria — Земля-Батьківщина — а не націоналістичної — від слова natio — рід, племя) ідеї, буде несвідомо допомагати Варшаві і Москві та їхнім агентам цю ідею нищити, то хай воно тверде знає, що цим самим воно нищить українськими руками слабенькі, але єдині між всею Україною, зародки державности української, які є тільки в патріотичнім і монархічнім Гетьманстві.

Що врешті українство має перед собою ще лише одну однісіньку і вже останню змогу себе показати і себе оправдати, а саме в грядучий неминуче день упадку більшовизму. Коли в цей день українці, замість стати всі разом біля одного символу Української Держави — Гетьмана — в оборону своєї Землі від наїзду чужоземців, кинуться під проводом множества отаманів во імя ріжних українських націоналізмів на нову різню поміж собою, то українство буде знищене на віки, як найгірша і найдурніша форма громадського співжиття людей на Україні. І вина за цю катастрофу спаде на теперішніх керовників публичної опінії української, що завчасу своє громадянство перед нею не остерегли.

Про все це я вже говорив і писав в іншому місці. Повторити сьогодня це все на гостинних сторінках „Діла" на жаль не маю фізичних сил. Тяжка недуга дає мені ледви змогу написати оці короткі рядки. Тому в день ювилею „Діла" можу Вам, Високоповажані Панове, переслати тільки йдуче від всього мого серця побажання, щоб Бог, бачучи Вашу привязаність до свого нещасного народу-племені, освітив Вас, вказав Вам шлях до Української Держави і врятував українство від такої, як колишнього козацтва — сумної загибелі.

14. XII. 1927.

Від Редакції: Згідно з побажанням Шановного Автора містимо цей лист без ніяких пропусків і поправок. Ідеольогія Ш. Автора загально відома і тому зрозумілий для нас зміст листа. Та всеж при відповідній нагоді постараємося присвятити йому деяку увагу на сторінках нашого органу.

ДМИТРО ДОРОШЕНКО.

„Ділу" в ювилейний альбом замість привіту.

Сьогоднішній ювилей „Діла" є безперечно видатною подією в нашім громадськім життї: 40 років істнування (лиш з вимушеними через війну перервами) української щоденної газети, — для того, хто знає наші обставини, — є безперечним доказом зросту і скріплення українського національного життя на тій частині нашої землі, якій судилося довший час відгравати ролю українського Піємонту і якій — хто знає — чи не доведеться виступити в дещо подібній ролі також і в будуччині. Та значіння і вагу сеї першої й довгий час одинокої української щоденної газети спеціяльно для Галичини я думаю, буде досить докладно зясовано з нагоди ювилею далеко компетентнішими від мене місцевими людьми. Та не про се хотілосяб мені поговорити в сьогодняшній день: хотів би я сказати кілька слів про ті думки й рефлексії, які мимоволі насуваються мені з нагоди ювилею „Діла" з погляду галицько-наддніпрянських, чи краще сказати загально українських відносин.

Тут доведеться мені прикладати дещо іншу мірку, ніж до відносин галицьких. Бо коли брати справу з формального боку, то факт, що лиш в 1888 році зачав виходити у Львові перший щоденний український орган, (засноване „Діло" 1880 р.), означав, що в той час національний український принцип зачав уже перемогати москвофільську ідеологію. Лише з великими трудношами, шляхом великих зусиль і невпинної праці напрям „народовецький" здобув собі тверді позиції і вкінці переміг. Знов же, коли пригадати, що перша українська газета у Київі („Громадська Думка" 1906 р., пізніше „Рада") появилася 26 років пізніше від „Діла" і аж до самої революції 1917 р. була одинокою, то чи значить се, що українська національна думка не мала перед тим свого власного органу на Великій Україні? Розуміється, ні: український національний рух на Наддніпрянщині, там де він, властиво, і зародився в новочаснім розумінні, еже далеко раніше, еж кількома некоротами робив спроби виявити власний орган („Основи" 1861—62, „Кіевскій Телеграфъ" 1875—76, київський „Трудъ" 1881—82); що ці органи виходили в російській мові, а не в українській, то виною були не так урядові заборони, як факт, що російською мовою писати для українців було тоді лекше і орган в російській мові знаходив для себе безконечно більшу авдиторію. Та й з принціпіяльного боку вживання російської мови в органі українських інтересів було зовсім не те, що в Галичині вживання, скажем, польської: тут мова (поруч обряду) була синонімом народности; тут питання ставилось: або-або, і третього виходу не було.

І коли „Основа" впала на 10-ій книзі другого року видання, коли протягом трохи не-пів століття українці не спромоглись на власну щоденну газету*), то в цьому вина не тільки урядових заборон: виною було те, що українство вже в „Основі" зійшло з політичного грунту і замість обстоювати хоч чисто краєві інтереси українського життя — громадські й соціяльно-економічні, обмежилось виключно культурними і то в значно звуженім розумінні. Виставивши своєю одинокою програмою „просвіту в народному дусі"", діячі „Основи" тим самим написали присуд для свого напрямку: життя пішло своїм шляхом, абсорбувавши всі енергійніші й активніші елементи українського суспільства, а українство лишилось вузькою літературною сектою. Пізніші зусилля Драгоманова та його однодумців зворохнути українство з його мертвої точки й надати йому життєвий характер за допомогою радикальних і соціялістичних ідей, повели лише до утворення нової соціялістичної секти в загально-російськім радикально-соціялістичнім таборі — української; але й це не забезпечувало вповні від безпосереднього переходу в російський табор активних елементів українського соціялізму. Думка основян, нібн ціле завдання українських патріотів лежить в тім, щоб „допомогти народові в освіті, в досягненні самосвідомости, а вже сам народ придумає собі мету" (слова В. Антоновича в його „Сповіді") жорстоко помстилася над українським рухом...

Великою заслугою Драгоманова, цього безперечно найбільшого українського розуму XIX. ст., мусимо нині признати те, що він весь час старався привернути українству політичний характер, з якого зрезигнували діячі „Основи". І коли нашій молоді на порозі двох століть приснився чарівний сон про самостійну Україну, то се його—Драгоманова заслуга, хоч сам він не склоні віку з сумом і з болем в душі й не бачив „сили і грунту для політики державного сепаратизму України від Росії" („Чудацькі думки"). Але велике слово було промовлене. Промовила його не тільки львівська молодь на своїм вічу, а харківська в деклеративній брошурі Української Революційної Партії („Самостійна Україна" небіжчика М. Міхновського), промовило його й тодішне „Діло" в ч. 288 з 1899 року, заявивши, що „нашим ідеалом повинна бути самостійна Русь-Україна, в якій усі частини нашої нації злучились би в одну сучасну культурну державу".

Та скоро проминув хвилевий порив души, обхопленої чарами золотого сну; тверезі уми постарались виляти цебри холодної води на голови мрійників, і тільки один геніяльний Франко мав відвагу заявити, що ідеал самостійної України лежить „поза межами можливого" лише для тих, хто сам не хоче йти до нього тими тисячними стежками, які лежать „ось тут під нашими ногами". Всі повернулись до буденного життя з його „реальними" інтересами.

Та не пройшло і двох десятків літ, як чарівний сон став дійсністю. Війна і революція, провівши нас усіх через безодню розгрому надій і часового розпорошення всіх тогочасних здобутків, поставили нас перед порогом будування власної держави, для якої ще чверть віку перед тим найбільший розум України не бачив сил ані грунту. Тепер можемо цілком певно сказати, що психольоґічно й фізично підготовленою до будування своєї власної держави виявила себе з усіх українських земель лиш Галичина. Коли брати пресу мірою політичної дозрілости громадянства, то ось мова фактів: Протягом 1917—1918 років повстали на Україні отсі щоденні газети українською мовою: „Нова Рада", „Народня Воля", „Робітнича Газета", „Відродження" — і кілька ефемерид. Про створення щоденної газети державного українського напряму російською мовою почали думати лише в осени 1918 року, в той час як уся Україна, з таким центрами як Київ, Харків, Одеса й Катеринослав обслуговувались десятками російських газет — недержавного напрямку. Не буду пригадувати, який могучий зріст преси викликали в життї европейських народів події анальоґічні до тих, що ми переживали в 1917—1918 роках, скажу лиш, що навіть недержавна Галичина, найбільш зруйнована з усіх країн, діткнених світовою війною, мала в 1918 році стільки-ж числом щоденних українських газет, як і державна тоді Велика Україна. Це все обєктивні факти, які свідчать лиш про одне: часи, коли можна було думати, що Україну можна відродити як націю, не утворивши попереду або одночасно власної незалежної держави, були пропущені для нас вже дуже давно. Як думав геніяльний український учений Потебня, ці часи треба віднести аж на першу половину XIX. століття. Тепер же залишається одне: всі сили покласти на те, щоб на українській землі збудувати незалежну, самостійну державу на принціпі перoccупонсім територіяльнім. Ця держава щойно зорганізує всіх її мешканців і перетворить їх в одну українську націю; перетворить усіх, і тих, що нині говорять і пишуть по російськи, і тих, що послуговуються польською мовою, і тих, що пишаються тим, що вони вже здавна „свідомі українці" — в одну єдину кількадесять міліонову націю, яка перетопить і перетравить в собі всі зросійщені й спольщені елементи, звязавши їх цементом привязання й любови до своєї спільної батьківщини й держави. Таку науку подали нам події недавнього-минулого, ілюстровані хочаб отсим наведеним мною прикладом преси.

Сьогодні знову, як і перед 25. літами, „Діло" є одиноким щоденним органом української національної думки на цілім просторі українських земель*). Ми віримо, що такий невеселий стан річей не буде тревати довго. Але поки що таке „монопольне" становище „Діла" накладає на його й певні обовязки. Noblesse oblige! Тепер, може ще більше як колись з перед чверть століття, обслуговуючи біжучі інтереси західно-українських земель, в їх сьогоднішньому становищі, найстарший і заслужений український щоденник не повинен забувати й нехтувати вищих інтересів цілого українського суспільства на всім просторі наших земель. Він повинен одгукнутись на події й освітлювати життя всіх цих земель, під чиєю владою вониб сьогодні не перебували й яким експериментам не підлягали. Це освітлювання повинен він подавати в дусі того ідеалу, який так гарно було оформуловано на його сторінках в 1899 р. і од якого ми не можемо, не сміємо відступити особливо тепер, після того, як сей ідеал хоч на короткий час, але був здійсненим у життї. Ми мусимо створити традицію й зберегти її до нового слушного часу. Ніхто тепер уже не скаже, що сей наш ідеал лежить „по-за межами можливого", як здавалось не одному з нас у свій час. Тепер уже ми ясно бачимо, що треба лиш хотіти прямувати до сього ідеалу і, додам іще, треба вчитися, як зуміти до його здійснення прийти. Найкращу науку подало нам саме життя, все нами пережите, всі наші помилки, всі наші вільні й невільні гріхи.

І коли „Діло", сповняючи свої місцеві завдання, служитиме також і згаданим загально-національним інтересам, аж доки поруч з ним повстануть нові органи й розділять з ним його тягар, то в день його півстолітнього ювилею його молодші товариші (надіємось, що вони повстануть вже до того часу) сконстатують се, як його історичну заслугу перед усією Україною.

*) Зі спроб організувати українське періодичне видання російською мовою треба ще пригадати одеські „По морю и по суше", „Южныя Записки" (1904—1905) та, певна річ, „Кіевскую Старину", що з початком 1900-х років стала [illegible] політичним органом [illegible].

*) Не можна, розуміється, вважати за такі органи ті великі газети українською мовою, які виходять тепер у Київі та в Харкові: це є не більше як офіціози пануючої й правлячої на Україні не-української партії: формально, самою лишень мовою українські, вони в дійсности служать інтересам лиш своєї партії й пропагують її ідеольогію. Але самий факт видавання таких офіціозів українською мовою як не можна краще ілюструє нашу споконвічну думку, що самостійна (хочаб навіть тільки формально, як тепер Радянська Україна) держава на українській землі не може не брати собі на послугу українську мову і взагалі те, що ми називаємо українською культурою. Розуміється, так само не можна вважати за органи української громадської думки й ті видання, які виходять на західно-українських землях за допомогою сторонніх українству чинників, однакове, чи зовнішніх, чи внутрішніх: вони виконують свої спеціяльні завдання, чужі інтересам українства. Але так само й факт їхнього істнування є обєктивним доказом того, що ворожі українству чинники мусять з ним рахуватися й побивати його українським же словом і українськими руками.

Всі українські діти до української школи! Хто минає свою рідну школу і посилає дитину до чужої школи, — той ворог своєї дитини і української нації!

МАКСИМ ГЕХТЕР

„Одинока щоденна".

Як читач і до певної міри як співробітник маю підставу прилучити свій голос до ювилейного хору, що лунає сьогодня в честь 40-літнього істрування першого й досі єдиного українського щоденника. Співробітник з мене був не дуже пильний, тому на цю точку й не наполягаю. Здається, в роках 1909 і 1910 я якийсь час регулярно дописував до „Діла" з Київа, потім я в роках 1921 і 1922 послав до „Діла" кілька дописів із Берліна. Але це принагідне співробітництво має дуже малу вартість у порівнанні з величезною працею постійних співробітників „Діла", які з дня на день і з року на рік, за добрих і за лихих часів, тримали й тримають „одиноку щоденну" в безнастаннім русі. Низький поклін і щире „Помагай Біг" цим героям витревалости — а я в своїм співробітництві вже краще відійду в куточок.

Зате як читач я голошуся до дальшого слова.

Звичайно з письменної братії читачі бувають дуже кепські: ґазетяр, як відомо, тільки „переглядає" часописі, але не читає їх. Але рівночасно кожний письменний чоловік, зокремаж ґазетяр, має якийнебудь один улюблений орган, що він його читає від дошки до дошки, від наголовку до оголошень. Для мене й ще для дуже багатьох товаришів по фаху як і по положенні таким органом віддавна є „Діло".

За київських часів це було інакше. Тоді ми мали „Раду", нашу „одиноку щоденну", й до „Діла" заглядали тільки вряди-годи. Ідея соборности ще тоді була в зародку, й ми навіть не відчували тої кривди, яку робимо „Ділу", називаючи „Раду" „одинокою щоденною" й тим немов ігноруючи істнування львівського щоденника. Та від року 1919 становище змінилось ґрунтовно. З одного боку не стало ані „Ради", ані „Нової Ради", а разом із цим для мене — й для багатьох інших — перервався й фізичний звязок із „тіснішою батьківщиною". З другого боку розширився й національний обрій сучасного українця. На місце повітового патріотизму прийшов патріотизм універсальний, який охоплює всі українські землі й цілу українську націю. Згадати треба ще й той процес язикової нівеляції, що відбувся протягом останніх десяти років і дуже сильно зрівняв часописну мову Східної й Західної України. На цих передумовах утворився тісніший внутрішній звязок між сучасним українцем, звідкиб він не походив, і „Ділом". І як свого часу до „Ради" привязували титул „одинокої щоденної", так нині привязують цей титул до „Діла", тільки з далеко більшим правом.

Фактично українською мовою нині виходить більша кількість щоденників: „Свобода" в Америці, „Вісти", „Комуніст", „Пролетарська Правда" та інші на Радянській Україні. Та з ріжних причин незалежний читач до тих щоденників не квапиться, а береться жвавіше до „Діла", як тільки до того є спроможність. І коли бува „Діло" якого дня не прийде, то чогось конче потрібного бракує, й той день начебто був неповний. І коли виникає яка гадка, якою хотілосяб поділитися з ширшим загалом, то передовсім думається: „треба про це написати до „Діла". І я певен, що навіть у Київі чи в Харкові нині дивляться на „Діло" трохи іншими очима, ніж десять літ тому.

За ту велику й неоцінину службу, яку виконує „Діло", високо тримаючи в нинішніх тяжких і відповідальних часах прапор „одинокої щоденної", я складаю йому свою глибоку й щиру подяку. Не за те, як воно ту службу виконує, а за те, що воно й взагалі виконує, я повний до нього сердечної вдячности й щирого признання. День без „Діла" — це вже не день. А яке булоб життя без „Діла"?

Звичай вимагає, щоби ювилятови не тільки дякувати, але й щось доброго бажати. Отож бажаю від щирого серця, щоби „Діло" в найкоротшім часі спромоглося на 12 сторін друку, на тижневий образковий додаток і на ротаційну машину найновішого взірця.

Прага чеська.

Д-Р СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ.

З сорокліттям!

І я колись довгі літа редагував газети (Буковину і Руську Раду в Чернівцях), тому добре знаю, яка то тяжка праця, а з другого боку переконався, що газета це велика сила. Не перед силою клонюся, коли з приводу сорокліття Вашого щоденника із чужини шлю Вам щирий привіт. „Добра хощу братїи и роусьстѣи земли" і кожним успіхом братії щиро тішуся. А вже це саме неабиякий успіх — сорок літ серед нашої суспільности щоденникові..

Кортілося би дуже згадати і про інші успіхи, оглянути всю діяльність і розкрити по правді геть усі добрі і лихі її сторони, помилки, без яких також не буває. Хто працює, той і помиляється. Але працю, а тим більше щиру працю треба шанувати. Такий прагматичний огляд сорокалітньої праці був би дуже потрібний і корисний.

Та у мене, викиненого поза межі рідного краю, роять ся ще інші думки в звязку з тим, що не наше, а чуже життя журналістичне може тут безпосередно спостерігати.

І ось бачу у чехів, народу не більшого, як та частина українського народу, що найшлася під Польщею, в самій Празі щоденників таку силу, що їх усіх чоловік і переглянути щодня не в силі. У кожної партії свій ранішній і свій вечірній щоденник, а крім того є ще і безпартійні щоденники і то такі як „Narodni Politika" що розходиться щодня в двісті до тристатисяч примірників. Додаймо до того, що і в кожному більшому місті, як от в Берні, Пільзні, Прерові, Оломунці, Моравській Остраві і т. д., є знов так само по кілька щоденників партійних. І у словаків, що їх нема і три міліони, є кілька своїх щоденників. Міліони чехів і словаків мусять щодня рано і ввечір прочитати щонайменше свій щоденник. Без того не моглиб вони жити, без того життя їм не життя. Вони мусять кожної хвилі автентично знати, що в світі діється, як мають свої державні і партійні, але й світові справи і події розуміти, як мають про все думати, як поступати. Це їм до життя так потрібне як хліб насущний і у кожного чеха — і у малого ремісника і робітника, а вжеж у кожного промисловця, господаря і інтеліґента мусить бути щодня ґазета, на це мусять у нього бути і гроші. Чех і уявити собі не в силі, як можна обходитися без ґазети, як можна хочби тільки короткий час не знати, що в світі діється. Чех усім цікавиться, він усе сам хоче знати, хоче про все безпосередно і правильно бути поінформований. Чехи — це народ читачів. І не диво, що вони, хоч так ще недавно так само народ мужиків, як і ми, дочиталися і економічного добробуту, величавої розбудови фабричного промислу і капіталу, дочиталися і політичної самостійности в своїй власній державі...

Алеж бо й усі щоденники чеські дуже меткі і вигадливі у всім, що може удержати в безпосереднім тремтінні почуття спільности і єдности партійної, спільности і єдности народної. Вони підсичують безнастанно партійну і народну чуйність і відпорність, так що народ зараз таки на даний знак увесь реаґує на все з найбільшою силою, вони його вчать, як це зробити; вони не дають народові ні на хвилю забутися, зледащіти, знидіти, заснути; вони удержують народну організацію в живім безнастаннім руху, так що нема неорганізованого чеха і кожний чех кожної хвилі знає в народі своє місце, свою роботу, своє завдання... І це зробили з того так ще недавно мужицького народу чеські газети, чеські щоденники. Така величезна їх сила.

Приглянькося першому ліпшому чеському щоденникові. Обемом він в двоє, троє більший як наш щоденник „Діло". Зміст його багатий, ріжнородний, для кожного чеха дуже актуальний і цікавий. Там передусім нема нічого такого, про що можнаб сказати, що воно лиш на те, щоб заповнити порожнє місце. Ясна свідомість цілй бе з кожного рядка, трохи не з кожного слова. Зайвих, даремних слів, фраз нема. І т. зв. вступні, програмові статті короткі. Нема ні одного такого випадку, щоб стаття тягнулася через кілька чисел. На такі статті є фахові часописи, а щоденники реферують тільки коротко про цікаві для своїх читачів явища на кожному полі знання, техніки, мистецтва, науки, народнього господарства, щоб звернути на них увагу; реферують і реагують також коротко і рішучо на голоси противної партійної преси і тим витворюють і удержують у своїх читачів одностайність світогляду, спинюють розтіч думок. Головна річ — інформація, як найбільше інформацій про все. Бо чех хоче про все сам прочитати із свого певного джерела, з своєї газети, а не почути від когось, що може його одурити. Супроти інших він недовірчивий, він вірить тільки свому щоденникові.

Спостерігаю це вже кілька літ і роїться у мене багато думок про те, чого то у нашого громадянства і в нашім щоденнику нема, а що повинно, бо мусять найскорше бути, щоби вийти нам із примітивного стану, в якім ще находиться і наше громадянство і наша журналістика. Журналістика це знання, уміння мистецтво, що має свої закони, методи, свою форму, свою організацію праці, щоб заспокоювати цікавість читачів, безперестанно удержувати їх душу в захопленні, а в кінці таки досягнути своєї вищої мети солідного національно-політичного і культурного виховання народу. Журналістика вимагає від своїх працівників крім спец. здібностей ще і великого тай все нового напруження духових сил, відданости аж до посвяти. Хоч продукт її коллективний, то все таки ідейно мусить бути як найбільше одностайний. Журналістична праця тяжка. Тим більше треба ще також дбати про те, щоб вона не йшла на марно, а приносила усім, не виймаючи і безіменних здебільшого працівників, успіхи і користь.

Отже з сорокліттям як найкращого розвитку, як найбільше успіхів і користи Вашому щоденникові, українському народові і усім його працівникам!

Прага в грудні 1927.

В. БИРЧАК.

„Ділові".

В день, коли Ваша редакція святкує сорокліття, не можу стриматися, щоб не зложити Вам сердечних побажань, тим більше, що мої дрібні спомини вяжуться з Вашою редакцією.

Будучи учнем VII. кл. ґімназійної, видрукував я своє перше оповідання в „Руслані". Але моя утіха з того, що я вже „друкований" не тревала довго: моїм ідеалом, ідеалом учня VII. кл. ґімназійної було — бути „друкованим" у „Ділі". Новелю, яку я передав в осени 1899 р. до редакції „Діла" видрукували по кількох днях. „Перестаньмо курити"! — називалася вона. Мій ідеал був осягнений і я став друкувати в „Ділі".

Годі не згадати одного короткого епізоду. Мої товариші, ґімназисти, хотіли відсвяткувати моє свято і відсвяткували його так, як ґімназисти. Понатягали мене за вуха, а потім простягнули й вибили. Це було добре, бо коли пізніше мене критика била, я все собі думав: це пусте в порівнанні з тим, як мене вибили товариші!

Будучи учнем VIII. кл. ґімназійної надрукував я кілька оповідань у „Ділі". Я ходив часто до редакції. Вона була ще при вулиці Баторія ч. 24., а начальним редактором був тоді Іван Белей. Я зайшов якось раз у свято і застав Івана Белея при бюрку. Клуби диму налягли на редакцію, начальний редактор мав перед собою отворену якусь книжку. Я поладнав своє діло, але редактор не пустив мене.

— Сідайте! Читаю саме Сенкевича описи подорожей — промовив. — Щасливий чоловік! На старости літ може пригадувати собі: це було тоді, коли я полював на льви, а це було, як я був в Парижі, а це, як я їхав морем... Усе життя його поділене світлими хвилями, переживаннями. Читаю це і так собі думаю, яке моє життя?! Якби я писав спомини, то сказав би: це було, коли я сидів при столику при вулиці Баторія 24. І десять літ пізніше: це було, коли я сидів при столику в редакції „Діла"" і нині. І все! І ціле моє життя — при столику в редакції „Діла".

Богацько літ минуло з того часу, та я все згадую ту хвилину. Вона навчила мене цінити труд і жертву, яку приносли для нації нині вже й забуті люди, що десятками літ сиділи при одному бюрку, кладучи основи нашій публіцистиці. Вона навчила мене, яка несправедлива „Ц. Т." суспільність, що не дає часописови станути на кріпкі ноги, не дає начальному редакторови спромоги встати від часу до часу від редакційного столика, випростувати хребет, виндіти чужі краї, розширяти знання — але домагання ставить все високі!

У день Вашого ювилею згадую з почестю давних робітників, яких праця остала безіменна. І Вам всім нинішним робітникам, яких життя минає тоже при бюрках, яких працю й нині не в силі суспільність як слід оплатити, яким на старости літ також лишиться може один спомин: при редакційному столику — пересилаю вирази глибокої пошани.

Ужгород 3/І. 1928.

ОМЕЛЯН ПОПОВИЧ.

„Діло" на Буковині.

„В началі бі слово", і те „Слово" було кацапське, що морочило довгий час самовладно голови українців навіть на Буковині, хоч крім у кількох ранніх кацапів стрічалося воно хіба ще в Чернівецькій „Бесіді", де молодь 70-тих років, до якої належав і я, вичитувала зі „Слова" лише новинки, бо „язичіє" утруднювало зрозуміння москвофільських статей. Це й було причиною, що „Слово" не мало впливу на тодішню українську молодь, чого доказом і наша письменниця-ювилятка Кобилянська, якої батько був дуже „твердим руским". За те поява „Діла" з початком 80-их років, його народна мова і ясна національна думка вплинули корисно на національне відродження-освідомлення молодшого, ба й старшого покоління на Буковині, де саме в ту пору боровся народній напрям із кацапством, що й закінчилося побідою народньої ідеї, чого доказом було заснування газети „Буковина" 1886 р. У цій переломовій хвилі „Діло" помішувало дописи з Буковини й помагало малому тоді ще гурткові народовців у боротьбі з кацапством, що й започаткувало на Буковині відродження нації, яке розвивалося так гарно аж до кінця всесвітньої світової війни. Заслуги „Діла" в розбудженні і скріпленні національної свідо-

...мося буковинських українців значні, то-ми, . . і буковинцям причучняюся до братів усіх українських земель, розлучених кордонами, але з'єднаних спільною думкою-метою, щоби зложити в ювілейнім році „Діла", цьому сміливому й непохитному речникові нашої національної ідеї сердечну подяку за його довголітню успішну працю-боротьбу з гарячим побажанням дочекатися-діждатися здійснення нашої найвищої мети.

Д-Р ІВАН ПАНЬКЕВИЧ.

Українська літературна вимова.

Питання української літературної вимови може здаватися в нинішнім часі широким кругам української інтелігенції якщо не чимсь дивним, то принайменше передвчасним. Кожний певно запитає себе: Невже я не присвоїв собі належно української мови в гімназії або в іншій середній школі, невже не знаю її форм або й правопису? Гай вимовляти звуки своєї мови знаю також, якщо не від дитинства, то бодай зі школи. Тимчасом справа з літературною вимовою нашої мови мається дещо інакше.

Кожному інтелігентові відомо, що ні одна мова, принайменше європейська, не є однакова на цілім просторі свого поширення. Тому й говориться, що мова даного народу ділиться на діялекти, говори, підговори і т. д. Те саме є і з нашою мовою, якою говорять на досить значнім европейськім просторі, починаючи від Татр аж по Кавказ. Завдяки ґеографічним, етнографічним та історичним умовам на цілім нашім язиковім просторі — за виїмком гірських околиць по обох сторонах Карпат, а також околиць басейну горішнього Дніпра та Припяти — в порівнанні з іншими мовами — панує доволі значна одностайність. Галицьке діялектичне явище, а саме заміна я (з колишнього носового е) на е також по шипячих шелестівках (ч, ж, ш, щ), котрі колись були мягкими, як прим.: **чес, жеба, шепка, щесте, петь, месо** і т. д., ударяє своїм провінціоналізмом кожного, котрий хоч кілька літ ходив до школи. Цеї діялектичної вимови вистерігаються вже нині й інтелігентні селяни, а не то ширша верства інтелігенції, що покінчила хочби середні школи чи кілька їх кляс.

Здавалося би, що поза тим провінціоналізмом нема вже різниці у виговорі між інтелігенцією придністрянською і придніпрянською. Різниця все таки є — для Галичан мало замітна, а наддніпрянських українців немило вражаюча. На цю ріжницю хотів би я звернути увагу передовсім тих, кому доводиться вчити нашу молодь української мови, починаючи вже від першої кляси народньої школи.

Це відноситься до виговору шелестівок **с, з, ц** перед слідуючими мягкими голосівками: **і** (недавно ще писалося ї), **ю, я** (**сіно, зілля, цідити, сюда, сядьте, ззябнути** і т. д.), а також тих самих шелестівок у групах: **св, см, сн, сп, зв, цв** (перед слідуючим **і, я** (або недавним іще ї) (**свічка, свято, сміх, сніг, звізда, цвях** і т. д.).

Шелестівки: **с, з, ц** в положенні вище вказанім галичани вимовляють зовсім одмінно від придніпрянців, а саме з далеко більшою мягкістю, питомою лиш польській мові. Придніпрянці виговорюють ці шелестівки у згаданих положеннях лиш із незначною мягкістю, деколи навіть ледви замітною. Приписувати цю вимову великоруському впливові не можна, бо на Закарпатті находимо таку саму вимову шелестівок: **с, з, ц** в означених вгорі положеннях, як і на Придніпрянщині¹.

¹ коли ми нині приймаємо за літературну мову мову українців придніпрянських не лиш у формах деклінаційних та конюгаційних але в

у складні, то ми повинні також зрівняти й літературну вимову бодай у цих точках, на які я вгорі вказав. Наш виговір згаданих шелестівок повстав мабуть на основі довголітнього сусідства з поляками, а чужинець не зорієнтується гаразд в українській літературній вимові, почутій із уст галичан та наше галицьке **сіно, зілля, свічка** буде приймати як: шьіно, жьілля, шьвічка.

Цю галицьку вимову треба би справляти вже в школі. Правильної вимови лиша інтелігенція повинна придержуватися і в щоденнім житті.

СТ. СІРОПОЛКО.

Українська мова в звязку з українізацією та двомовністю в школі

(З нагоди ювилею „Діла").

Підводячи підсумки своєї діяльности в галузі освіти з часів жовтневої революції, радянська влада України пишається здобутками в справі українізації школи.

Розуміється, все залежить від того, з якою мірою підходити до оцінки цих здобутків.

З формального боку українізація школи досягла ніби-то великих успіхів: значна частина шкіл — середніх і вищих — перейшла вже до української викладової мови або в крайньому разі до категорії двомовних шкіл. Колиж підійти до оцінки здобутків українізації школи по суті, з точки погляду опанування учнями та самими учителями — української мови, то безстороннього дослідника охоплює невимовний жах за долю українського слова.

Тут мимоволі пригадуються незабутні слова нашого Кобзаря, що поставив слово на сторожі коло малих рабів німих: „в школі нас усього, рішучо всього навчать, крім розуміння свого милого, рідного слова".

В Державному науково-методичному Комітеті та на сторінках офіційного органу Наркомосу „Шлях Освіти" багато уваги присвячується питанню, який саме засіб краще веде до засвоєння української мови, — чи теоретичне студіювання граматичних правил, чи безпосереднє наслідування зразків устного й друкованого українського слова.

Спірне питання вирішено — і, на мій погляд, цілком доладно — на користь другого засобу, але цим самим український учитель приймає на себе обовязок працювати над культурою свого словного багацтва, памятаючи, що його слова та його мова „ідуть між людей".

Отже набирає великого значіння питання, щож саме уявляє з себе учительська мова — устна й письмена, — яка стає зразком для засвоєння її учнями в школі.

В цьому відношенні дуже показовим є матеріял, зібраний дослідниками живої учительської мови на Рад. Україні.

Так, дослідник учительської мови на Камянеччині (В. Зборовець. „Мова вчительства на Камянеччині", „Шк. Осв.", ч. 10, 1926 р.) констатує, що учительська мова — пересипана покаліченими або недоречними словами, які засмічують українську мову й затемнюють саму думку. Наведу тут де-які приклади: „Такі оповідання витягають питаннями дітей до таких думок", „діти проявляли свою працю під час функцій млина чи кузні", „згуки піднебесні (!)" і т. д., і т. д.

Але найбільше дістається учительській мові від москалізмів, що ними пересипана вся учительська мова: „на предидущих засіданнях", „в косності батьків пробита пролуха", „я нахожусь в області шукань", „що-ж торкається наближающагося ремонту", „собственно", „конешно", „я сам наблюдав", і т. д. і т. д.

Писемна мова учителів, як свідчить інший дослідник учительської мови (П. Сапухин „Про мову українського вчителя", також), так і плутається в жахливих „позаяках".

Колись наші драматурги — М. Кропивницький, І. Карпенко-Карий та ін. в побутових пєсах виводили на сміх покалічену українську мову в устах волосних писарів та сільських дячків.

Тепер з неменшим успіхом драматурги можуть використовувати „інтелігентсько-український" жарґон учителів з Рад. України.

Та й де можуть придбати учителі зразки правдивої української мови, коли офіційний учительський орган — „Шлях Освіти — Путь Просвещения" теж плутається в „позаяках" („на чолі майданів завжди стояли дошкільниці-фребелічки, позаяк ці майдани офіційно звались „народными детскими садами", див. „Шл. Осв.", ч. 6—7, 1926 р. стор. 85 — таких прикладів — безліч.) Требаб списати декілька аркушів, щоб привести всі недоречности й покалічені слова, що здибуємо на сторінках „Шкіл. Осв.".

Дивуватися тут нема чому, коли приймемо на увагу, що значну частину статей в „Шл. Осв." перекладають або автори з російської мови за допомогою словничків Ізюмова чи Терпили, або перекладачі самої редакції, які, видно, зрослися з просто-народньою московською мовою („Напрямок роботі дадено, здається, цілком вірний", — Див. „Шл. Осв.", ibid. стор. 203).

Двомовність школи потягає за собою засмічення учнями рідної мови московськими словами.

І тут спостерігається теж явище: заложичення слів не з літературної московської мови, а з червоно-армейського лексикону.

Ось, напр., надпис одного з учнів на книжці В. Винниченка „Федька Халамидник" після її прочитання: „От так антіресная книжочка! Саветую усім товаришам обізательно і прочитати. А. Федько настоящий маладець"! (Див. „Шл. Осв.", ч. 12, 1926 р., стор. 53).

Нема сумніву, що, як українська мова в укр.-російських школах засмічується москалізмами, так в укр.-польських школах вона засмічується польонізмами. Добре булоб колиб учителі таких шкіл, зі свого боку, перевели дослідження мови своїх учнів.

Деж вихід з цього жахливого стану?

Вихід один — це студіювання мови наших найкращих письменників, це — культура мови як в школі, так і в житті.

Періодична преса також є великим чинником у культурі рідної мови.

З цього погляду ювилят має безперечну заслугу, бо він усунув за останні роки ті мовні відрубности, що поділили єдину українську мову на наддніпрянський і галицький діялекти.

Щоб оцінити той величезний поступ, який досяг ювилят в цьому напрямі, варто порівняти теперішню мову „Діла" з тою, що панувала на його сторінках, припустимо десять років тому.

Тільки як згадку про давно минуле, знаходимо незвиклі для нас тепер слова й вислови в тому розділі „Діла", за який редакція не несе відповідальности, себ-то в оголошеннях (напр. „вправного диріґента мішаного хору і евентуально дутої орхестри шукає"... „хто підняв би приготовити народну учительку до кваліфіки")...

Цю заслугу ювилята я й хотів підкреслити в своїй статті, яка, може, теж не вільна від тих гріхів, про які в ній згадую.

МИРОН ЗАРИЦЬКИЙ

Проблема душі і тіла в ході віків.

Проблема душі і тіла — це проблема, так давня, як давна є історія людської думки. Коли лиш людина у своїм постепеннім розвитку дійшла до такого ступня досконалости, що розвинулася у ній свідомість свого власного істнування, коли вона зуміла протиставити своє власне „я" істнуванню цілого світа, що її окружає, вже тоді відріжнила вона у собі дві ріжні істоти — душу і тіло. Вже первісна людина відчула те, що коли говорить про себе саму, то може при тім мати на думці дві ріжні річи, або душу або тіло. Що іншого означає слово „я", коли кажемо: я маю руки, я порушаюся, а що іншого тоді, коли кажемо: я думаю, я терплю або я чогось бажаю. Наша власна істота складається з двох ріжних субстанцій, з яких кожна виконує зовсім інші чинности.

Давно вже старалася людина вияснити собі таємний звязок між духом і тілом і в своїй наївній уяві творила всілякі мітольоґії, що давали зрештою нічим неумотивовані відповіди на питання, як питання про початок і кінець світа, про ролю ріжних вищих істот в його розвитку, та про долю душі по смерти. При тім уважали первісні люди душу за якусь легку воздушну матерію, яка при смерти з останним віддихом людини опускає її тіло, щоби перенестися в інші незнані простори, або поселитися в тілі іншої істоти і наділити її життям. Всі твори людського духа випливають все очевидно з якоїсь внутрішньої потреби, з охоти заспокоєння вродженої нам цікавости, з бажання пізнати те, чого не знаємо. Також і сі численні байки про те, що було і буде, які творили наші давні предки, є найліпшим доказом на те, якто давно вже хотіла людина збагнути свою позицію в часі і в просторі, хотіла пізнати взаємини між духом і тілом, хотіла вглянути в незнану вічність — бо сама бажала вічности. Охота бути вічним — се перше і найпримітнанійше бажання людини і страх нас огортає на саму згадку, що колись можемо перестати істнувати, що наша свідомість розвіється у темній вірвані. І коли людина бачила з досвіду, що її тіло по смерти повертається в порох, то хотіла бодай душу врятувати від вічної заглади і вірила в її незнищимість, та уявляла собі, що вона як прийшла до нашого тіла, з незнаної країни, так і відійде там по земській мандрівці, до вічної щасливости. Так вірила первісна людина, бо так мусіла вірити, бо лише в такій вірі мала надію на збереження своєї свідомости по смерти; а се є загально відомим фактом, що віримо у те, чого бажаємо, та від чого надіємося якнайбільше щасливости. І ся первісна віра в безсмертність душі лишилася людині і по цілих тисячеліттях її культурного розвитку, лишилася вона як одинокий лік на страх перед вічною заглaдою того, що нам найдорожче, а іменно перед загладою нашого власного істнування.

Ніяка наука не дає і не може дати відповіди на питання про суть душі і її долю по смерти, бо це цікаве явище, що дух людський, який здається так легко пізнає всі прояви внішнього світа, який пізнає і недоступну для ока будову атому і відкриває вічні закони руху тіл небесних, той сам дух людський не може збагнути себе само-

во, не має сили пізнати своеї власної істоти і предвидіти своєї будучини. Тому у вірі шукаємо останньої розради і в символах віри стараємося найти відповідь на питання, яких не може розвязати наш обмежений розум.

Але се не є нашим завданням наводити погляди ріжних віроісповідань на проблему душі й тіла; хочемо лише звернути увагу на те, як в ріжних часах відносилася до сего проблему наука. Колиж хочемо говорити про душу і тіло, то мусимо собі передовсім здати ясно справу з того, якими прикметами відріжняється дух від матерії, мусимо ясно зрозуміти, що маємо на думці, коли говоримо про сі два роди субстанції.

Проблема матерії повстала тоді, як повстала грецька наука. Вже старинний Талес з Мілету бачив, що в окружаючій його природі все безнастанно зміняється, що одні тіла переходять у другі. І по досвіді 2-х тисячів літ нинішня наука лише потвердила се спостереження першого грецького ученого. Справді, все, що нас окружає, змінює безнастанно своє положення, свою температуру і свій хемічний склад, а кожну таку зміну називаємо фізичним явищем. І наше тіло безнастанно зміняється, отже і в нім відбуваються ріжні явища, як віддихання, обіг крови, травлення і т. д. А тепер так роздумував старинний Талес: коли є зміна, то мусить бути щось, що зміняється, мусить істнувати щось, на чім ті зміни відбуваються і сю субстанцію, що переходить сі зміни, назвав він матерією. І се поняття матерії, се перше наукове поняття в історії людської культури, се перший раз дух людський забажав означити ясно значіння слова, якого уживає. Від тоді проблема матерії не зійшла вже з горизонту людської думки і нині ще учені природники працюють безнастанно над пізнанням законів переміни матерії. А наше тіло, як частина всесвітньої матерії є предметом досліду природописної науки, наука-ж про наше тіло є складовою частиною науки про природу.

Але вже недовго по Талесі спостерегли грецькі фільософи, що поза змінами у внішнім світі ще щось у світі зміняється. Коли людина думає про одну річ, а потім про другу, або коли є сумна а потім весела, то тут чейже також щось зміняється. Але се вже інші зміни, яких не пізнаємо ні ухом ні оком, бо вони відбуваються не у фізичнім світі лише у нашій свідомости, се є психічні, а не фізичні явища. І так само, як ми перше питалися, що є підкладом матеріяльних явищ, так і тепер можемо спитати, що се за істота, що думає, відчуває і бажає, що се за субстанція, що витворює нашу свідомість і творить другу складову частину нашої істоти.

Вже Анаксагор назвав сей підклад психічних явищ душею, але у него душа ще не була чимсь зовсім іншим від тіла, се була лише немаче якась думаюча матерія. Аж ученик Сократа Плятон відріжнив ясно душу від тіла і учив, що се дві ріжні субстанції, ріжні своїм походженням і своїм призначенням. Душа істнує від віків і буде вічно істнувати. Прийшла вона до нашого тіла з країни духів, із світа ідей, де жила чисто духовим життям і мала найвище знання всего, чого лише бажала. Через злуку з тілом вона тратить свій блеск, затемнює свою свідомість і аж відлучившись по смерти від тіла вертає знова до матеріяльного світа, де вічна правда, найбільше добро і найвища краса є для неї доступні. Бачимо, що Плятон не лише уважав душу і тіло за якісь діяметрально противні води субстанції, але також неоднаково оцінював їх вартість. Для духа живемо, а не для тіла і лише відвертаючи наш зір від матеріяльного світа до духового, можемо найти щастя тріпке і правдиве.

Від часів Плятона проблема відношення душі до тіла стала найважнішою точкою всякої метафізичної контемпляції і за далеко се нас завело би, коли ми схотіли би хочби коротко наводити всі проби розвязок сеї проблеми. Обмежимося лише до кількох типових фільософічних теорій на сю тему.

Коли в творчім умі св. Августина і в систематичній голові св. Томи з Аквіну повстала система християнської фільософії, то очевидно проблема душі і тіла мусіла у сій системі займати центральне місце. Але погляди християнської науки на душу і тіло є загально знані і не будемо на них зупинятися. Перейдемо до новочасної фільософії.

Перший метафізик нових часів Декарт звернув увагу на те, що явища фізичні і психічні ділають на себе взаїмно. Наприклад попечення руки, отже фізичне явище, викликує біль, який є явищем психічним і навпаки грижа, що є явищем психічним спричинює нераз недуги нашого тіла. Декарт думав, що між духом і тілом є якась таємна безпосередна звязь, коли явища в одному спричинюють явища в другому і навпаки. Але не повірили йому його власні ученики, яких називаємо оказіоналістами. Чейже тіло, казали вони, се матерія, що займає якийсь простір, має якусь краску і твердоту, які пізнаємо змислами. А душа не займає ніякого простору, її не бачимо і не чуємо — взагалі душа і тіло ріжняться від себе цілою своєю істотою і тяжко припускати, щоби вони могли на себе впливати. Але чейже і оказіоналісти бачили, що коли в нашій свідомости повстає постанова рушити рукою, то по сій постанові наступає фактично рух руки, а коли якесь тіло порушається, то повстає у нас свідомість сего руху, отже й вони мусіли признати, що є якась звязь і гармонія між проявами духа і тіла, лише не вірили в їх безпосередну причинову звязь. Казали, що се Бог, який сотворює кожне явище фізичне і психічне й так сі явища добирає, щоби була між ними гармонія. Отже коли постановляємо рушити рукою, тоді всемогучий Бог сотворює фізичне явище руху руки, а коли хмара порушається, тоді Бог сотворює в нашій душі зображення сего руху. Але сама наша душа не може порушати матерії, а матерія не може безпосередньо впливати на нашу душу.

Великий і всесторонний фільософ Ляйбніц не вірив ані в безпосередну звязь між душею і тілом, ані у безнастанну інгеренцію Бога в процесі світових явищ. Він учив, що всемогучий творець сотворив раз духа й матерію та вже при сотворенні надав їм закони, після яких вони розвиваються і то духови дав окремі закони, що управляють наступством психічних явищ, а для матерії установив теж окремі закони фізичні, згідно з якими одно фізичне явище викликує інше. Фізичний і духовий світ розвиваються кожний для себе, кожний з них підлягає своїм питомим законам і нема між ними ніякої причинової звязи. Але Бог, вже споконвіку сотворюючи матерію і духа, надав кожному з них зокрема такі закони, при яких фізичні і психічні явища все годяться зі собою. Бог вже споконвіку установив гармонію між паралельними проявами духа і тіла так, що кожне з них розвивається незалежно від другого, але все в згоді з собою.

Щоби вияснити ріжницю між поглядами своїх попередників і своєю теорією придумав Ляйбніц знамените порівнання. Уявім собі, каже він, що годинникар хоче мати такі два годинники, щоби все однаково ходили, щоби між їх рухами була ідеальна гармонія. Він може се зробити в троякий спосіб. Може злучити колісце одного годинника з колісцем другого при помочі ланцуха і тоді оба годинники очевидно будуть мусіти однаково ходити. У сім випадку є безпосередна звязь між обома годинниками, так як між душею і тілом в теорії Декарта. Годинникар може також стати коло годинників, що хвилі пересувати їх вказівки і в сей спосіб їх безнастанно регулювати, се був би немаче сей Бог оказіоналістів, що безнастанно слідить прояви світа і годить їх між собою. Але найліпший годинникар був би той, що зумів би так точно відміряти всі складові части годинників і вже при будові так зовсім однаково їх сконструувати, що вони оба йшли би потім незалежно від себе і без ніякої коректури показували би все точно ту саму годину. Таким досконалим годинникарем уявляв собі Ляйбніц творця світа, який заздалегідь установив вже вічну гармонію між тим, що діється у внішнім світі а між поодинокими станами нашої свідомости.

Всі досі наведені фільософи вірили в істнування двох родів субстанції: духа і тіла, тому називаємо їх дуалістами. Моністи вірять в істнуваня лише одної субстанції. Матеріялісти думають, що є лише матерія і явища, що на ній відбуваються, а думка, се витвір матерії, так само, як якенебудь фізичне явище. Те саме тіло, що віддихає, віджививляється і порушається, те саме тіло також думає, відчуває і бажає і нема потреби вірити в істнуваня якоїсь осібної субстанції, яка витворювала би виключно психічні явища.

Спірітуалісти вірять противно лише в істнування духа, кажуть, що нема ніякого доказу на те, що поза ним щонебудь у світі істнує. Така теорія видається нам на перший погляд чимсь дивним і непонятним. Скаже хтось: якже можна не вірити в істнуваня стола, який перед собою бачимо і до якого дотикаємося? Але застановімся глибше над тим, що ми властиво маємо на думці, коли кажемо, що стіл істнує. Кажемо, що перед нами є стіл, бо бачимо його жовту краску, його прямокутну форму і пізнаємо дотиком його твердоту. Але чейже враження краски, чи враження дотикове, се лише психічні явища і вони можуть бути витвором нашої власної свідомости, а не походити від чогось істнуючого поза нами. Ми тільки можемо бути певні того, що є в нас враження якоїсь краски і твердоти, але від сеї певности ще далеко до твердження, що се якась матерія викликує сі враження. Таж ми не раз у сні бачимо неістнуючі предмети і чуємо ніким неспівані мельодії і хтож нам і як докаже, що се не сама душа витворює сама з себе всі взагалі душевні образи, а ми потім безкритично приписуємо їх повстання діланню якихсь зовнішних чинників. Кожне психічне явище є безпосередньо нам даним фактом; навіть коли у сні бачимо зеленого коня, то сей кінь не істнує, але є фактом, що у нашій свідомости є тоді представлення зеленого коня. Нема на се доказу, кажуть спірітуалісти, що ціле наше життя не є одним великим сном, в якім дух сам з себе витворює ріжні стани свідомости, яких повстання приписуємо хибно якимсь незалежним від нашого духа причинам.

Годі нам тут входити в причину сих ріжнородних теорій, бо треба би списати грубі книги, щоби сі проблеми точно прослідити. Зрештою у таких питаннях годі когонебудь переконати, бо у виробленні фільософічних поглядів рішаючими моментами є вроджений нахил і вплив посторонніх чинників. Тяжко є нині говорити про правду в метафізиці, так як не можна ставити питання, чи правдивий є стиль готицький чи романський. Кожний приймає таку фільософічну систему, яка йому дає найбільше інтелектуального, етичного а передовсім естетичного вдоволення.

Перейдемо ще на хвилю до зовсім іншої ділянки науки, яка зовсім іншими методами прослідковує взаємини між духом і тілом. Є се фізіольогічна психольогія, яка прослідкує звязок між психічними і тілесними явищами, а зокрема між психічними і тими, що відбуваються у нашій нервовій системі. Виводи сеї науки основуються на досвіді і експерименті, а не на теоретичній спекуляції.

Наша нервова система складається з клітин, що є розміщені в мізку і в хребетнім стрижі, а від сих клітин розходяться по цілім тілі нерви. Нерви змислові дають нам до мозку знати, що діється в нашім тілі, а нерви рухові переносять від мізку прикази до мязів, щоб вони виконували відповідний рух. Нерви складаються з такої матерії, що під впливом найменшого подразнення зміняє свій хемічний склад. Отже коли напр. діткнемо до чогось пальцем, то кінець дотикового нерва в пальці змінює свій хемічний склад і ся хемічна переміна переноситься по нерві аж до клітини в мізку, так як шнурок запалений на однім кінці горить дальше аж доки не перегорить до другого кінця. І коли така струя хемічної переміни дійде аж до центральної клітини мізку, тоді у нас повстає свідомість подразнення, відчуваємо враження дотику. Колиж від мізкової клітини перейде струя хемічної переміни до мяза, тоді він корчиться і викликує якийсь рух. Нервову систему можна порівнати з телефонічними урядженнями на війні. Вістуни розміщені на фронті дають телефонічно знати, що діється на фронті, а від команди ідуть телефонічні прикази до поодиноких відділів війська, щоби виконували відповідні рухи.

Фізіольогічна психольогія, ся може найінтересніша частина природописної науки, ствердила в цілою рішучістю звязь між нервною системою і психічним життям людини. Але колись думали люди, що осідком психічних явищ є серце або навіть печінка, а деякі грецькі лікарі казали, що завданням мізку є збирати слизь з цілого тіла і виділяти її носом. Відкриття значіння нервової системи для духового життя людини се здобуток науки останнього століття.

Але фізіольогія вглянула ще глибше в залежність між мізком і психічними явищами. Згадаємо лише про так звану льокалізацію психічних функцій, на основі якої ріжні психічні здатности (здібности) людини залежать від специяльних частин мізку. Є напр. така недуга, що зветься моторичною афазією, яка полягає на тім, що хорий чує і розуміє людську мову, але сам не може говорити. Коли по смерти прослідкуємо мозок такої людини, то бачимо що у нім є ушкоджений т. зв. район Брока, отже видно, що у сім районі є осідок спроможности говорення.

При помочі подібних дослідів робить сучасна наука великі поступи і є оправдана надія, що колись пізнає вона докладно будову і чинности нервної системи і скаже нам докладно, що діється в ній тоді, коли ми про щось думаємо, а що тоді коли переживаємо якесь вдоволення або невдоволення. Але змилився би той, хто думав би, що ся наука зможе нам колись дати цілковите виясненння звязи між духом і тілом людини.. Уявім собі, що наука найшла вже такі методи і приклади, що при їх помочі можна довсім докладно вглянути в будову мізку, що можна вже бачити рухи поодиноких атомів нервної системи, та що ми вже знаємо, які атоми і як порушаються тоді, коли ми сумні, а як тоді, коли ми веселі. Уявім собі, що знаємо вже якнайдокладніше, що мусить діятися в нервній системі, коли переживаємо якенебудь специяльне психічне явище. Уявім собі навіть, що уміємо на взір нервної клітини збудувати з атомів, електронів чи протонів такий прилад, в якім можемо викликувати штучно усякі рухи і відповідаючі їм психічні явища. Така фікція не є льогічно неможлива! Але хіба ж тоді не остане се для нас і на дальше дивним і непонятним, чому се так діється, що коли

порушиться один атом мізку, то в нас повстає якась думка, а коли порушиться інший, тоді повстає якесь бажання, або се, що коли якийсь атом піде на право, тоді будемо веселі, а як він перейде на ліво, то нас огорне смуток? Ніяка наука не дасть нам ніколи відповіди на такі проблеми, ніколи не зрозуміємо сеї таємної звязи між духом і тілом, між ними все остане безмежна пропасть, якої не переможе наш розум. Все будемо безсильні супроти таких загадок, наша власна істота все для нас буде найбільшою і невиясненою тайною.

Однак мимо всего людина не може перестати мріяти про висвітлення і розяснення сеї непроходимої темряви, бо жадоба заспокоєння вродженої нам цікавости є така сильна як гін самозбереження і чим вище розвинеться людська культура, тим більше буде людина застановлятися над невиясненими тайнами, бо вдоволення дає нам тут вже само стремління навіть без віри в наслідки, боротьби без надії на побіду.

ЮЛІЯН ПАВЛИКОВСЬКИЙ.

Перша кооператистична програма в Галичині.

(Сторінка з історії кооперативної думки.)

Виразні зариси господарської кризи галицького селянства подибуємо вже в перших десятках XIX. століття. Дані провізоричного катастру з 1819 року кажуть про грізну розпиль землі. Поверх 60 відсотків панщинних господарств, це господарства неповні, позбавлені достаточного земельного варстату. Серед них около 20 проц. становили господарства карловаті і халупничі нижче двох моргів. Поступи кризи наглядні з даних оконечного катастру з років 1847—1859. Неповні господарства займають вже 71 відсотків загалу господарств, а серед них карловаті і халупничі господарства становлять уже поверх 27 відс. всіх рустикальних посілостей. Під памятні дні „весни народів“ сім десятих сільського люду немало змоги прожитку зі жнива своєї землі.

Прийшов рік 1848! З ним прийшла „земля і воля“. Галицьке суспільство приняло знесення панщини і увласнення селян з психічно оправданим одушевленням. Настроєвість суспільства замрячила однак тверезий погляд на положення сільського люду.

Земля, яку одержало селянство, була вже в половині XIX. ст. завузьким рільничим варстатом для подавляючої більшости господарств. Увласнення переведено без попередньої комасації ґрунтів. Природне розширення земельних ужитків селянства — селянські сервітути на домінікальних лісах і пасовиськах — касовано безвідплатно або за відшкодуванням, яке було прямо глумом, коли порівняти його до дійсної вартости сервітутового ужитку. Увласнення селянства не дало сільському людові матеріяльних основ для розвитку.

Воля, необмежена особиста свобода, свобода вибору звання, свобода самопорядкування своїми справами, а зокрема своїми господарськими справами не принесла ізза недостачі суспільного освідомлення мас сподіваних наслідків — господарського відродження свобідного галицького селянства.

Під напором господарського лібералізму у другій половині XIX. століття суспільно неосвідомлена маса селянства, мимо особистої свободи, скоро котилася у безвісти господарської руїни.

Господарська кріза галицького селянства під 80-ті роки минулого століття крім причин, про які в горі мова, була й вислідною тяжких занедбань а то й прогріхів тодішніх провідників. І вони улягли чарові „землі і волі“, не видвигнули в час передуманої і послідовно реалізованої господарської програми, хоч галицьке село вже від 60-тих років намагалося класти оборонні вали проти всеруйнуючої лихви. Льокальні організації кредиту творять дійсну мозаїку типів ощадно-позичкових кас. Повстають братські і громадські, церковні і самостійні (оперті на закон про товариства з 15. XI. 1867 р.) „позичкові каси“ напів філянтропійного характеру, а напів економічного. Більшість з них падає наслідком недостачі елементарних основ для ведення фінансових операцій.

Фінансові установи краєвого значіння, створені при участи галицьких діячів або й ними самими, кахують.

В трицять літ по знесенні панщини мимо істнування деякої сітки економічних установ або — що гірше — у наслідку їх неправильної, а то й каригідної діяльности галицьке селянство опиняється на березі пропасти. Ліцитації селянських господарств стають масовим явищем. Замісць сподіваного відродження галицького села йде дальший його занепад. На рідній українській землі держиться українське селянство тільки коштом низької життєвої стопи, коштом хронічного недоживлювання, коштом фізичного і духового нидіння.

В суспільности родиться віддих проти лихоліття. Завдяки Володимирові Барвінському кріза галицького селянства йде під прилюдну дискусію на першім народнім вічу у Львові 30. XI. 1880. Держава й край — йдучи шляхом ухвалених тоді резолюцій — мали би подати засоби на здержання ліцитацій селянських господарств, суспільність мала би зорґанізувати по всіх громадах позичкові каси і громадські шпихлірі, край мав би подати грошеві засоби позичковим касам на акредитування і віддовження з лихварських позичок селян і міщан. Ідея збірної самопомочі суспільности, ідея орґанізації кооператив, як засобу оборони економічно слабших, по досвідах останніх літ уважалася утопією, нездійснимою мрією і була на першім народнім вічу промовчана.

Не значить це, щоби Володимир Барвінський був ворогом кооперації. Він-жеж, а не хто інший, отворив сторінки редаґов. собою „Діла“ для пропаґанди ідеї кооперації серед галицького суспільства. На сторінках „Діла“ проголошена була перша кооператистична програма Галицької Волости. Увійшовши у близькі взаємини з архітектом Василем Нагірним, який по 11-літнім побуті у Швайцарії повернув до краю, приносячи зі собою любов до ідеї коопер. і знання кооперативних методів праці, містить Володимир Барвінський статті Василя Нагірного*). З них довідується галицька суспільність про розвій рочдельських ідей на швайцарському ґрунті, про стан кооперативної організації споживача на тлі історії розвою споживчих союзів в Базилеї (рік основ. 1874) і Цюриху (рік основ. 1851.)

В них знакомиться галицька суспільність з ідеольоґією кооперативного руху споживачів та з методами організації та праці споживчого кооператизму.

Кооператистична програма організації споживача проголошена на сторінках „Діла“ в році 1882 до сьогодні не втратила своєї актуальности.

Все живою останеться засада будови і розбудови національного осередкового Союзу споживчих кооператив, остаючого в нерозривних ділових звязках зі своєю підбудовою „Сільських Крамниць“ (вислів В. Н. належить розуміти „сільських споживчих кооператив!“) Тільки союзний устрій дає змогу успішної оборони проти визиску чужонаціонального посередника.

Національний Союз і його підбудова повинні опиратися на власній помочи тих, які їх утворюють, то є членів. В. Нагірний відкидає всяку „протекцію“ — це є допомогу зовні, яка не приносить добра кооперативній організації. Засада економічної самовистарчальности, кооператив, громадження достаточних власних оборотових фондів, у висоті подиктованій якістю і розмірами кооперативного підприємства ніколи в добре організованих кооперативах не переведеться, не стратить свого значіння. Виступ В. Нагірного проти „протекції“ вістрям своїм звертається головно проти тих, які звикли йти усюди дорогою найменшого опору і вимагали при творенні економічних установ допомоги краю чи держави.

Виступаючи проти допомоги зовні В. Нагірний посередно боронить независимости кооперативної орґанізації від посторонніх чинників. Економічна залежність може зро-

*) Диви „Діло“ річник 1882 ч. 77/78, 81, „Як люди собі в нужді дають раду“.

Д-Р ВАСИЛЬ ЩУРАТ.

У звязках з „Ділом“.

Ювилей дневника, в якому постійним членом редакції довелось мені бути чотирма наворотами (в роках 1894/5, 1896/7, 1911 і 1915/16), який вже в 1891. р. дав мені спромогу дебютувати в ролі дослідника українського письменства і з яким нерозривно вяже мене память кількох соток власних „безвомездно“ написаних для нього статей і фелетонів, ювилей такого дневника не може бути для мене байдужий. Байдужий не може бути для мене тим більше, що вяжуть мене з тим дневником спомини замітних подій громадянського й літературного характеру, в яких прийшлось мені брати участь, а ще більше згадки про найсимпатичніші для мене особи, з котрими колись дружно жилося, спільно працювалося і за спільну ідею постоялось.

Коли я случайно зустрівся в каварні „Народньої Гостинниці“ з незабутнім редактором „Діла“ Іваном Белеєм яких два-три роки перед його кінчиною, він серед звичайної розмови звернувся до мене з несподіваним запитом: „А правда, що редактор Белей був порядний чоловік?“ Хоч і як дивний міг мені видатися такий запит, поставлений незалежно від теми нашої розмови, я в мить відповів на нього „так“ і ми розцілувались. Бо й справді тих перших десять років моїх звязків з „Ділом“, в котрих редактором був пок. Белей, записалося в моїй памяті як найкраще. То був чоловік високої культури й неоціненого серця. В тісній його кімнатці з бідненькою обстановою, куди з редакційного льокалю при вул. Баторія ч. 24. сходилося по крутих офіціновиx схілцях, пересиділось не один вечір на любій розмові, після якої все виходилося з якоюсь новою гадкою з якимсь пляном нової роботи й виконувалось її швидко, бо кожною він тішився як власною. Тішився не тому, що міг нею заповнити шпальту; нераз-же чужі відкладав на бюрку „під камінь“, щоб лиш тій, про яку з ним учора чи передучора говорилося, зробити місце в дневнику. І можна було мати певність не лиш вдячности з його боку, але й готовости його взяти в оборону надруковане денебудь і перед кимнебудь. Він нераз показував мені надісланий в редакцію скрипт: „Дивіться, — каже було — пе против Вас той пише. Гадає, що я надрукую все, що йому з носа спаде“. І не друкував статті з придирчивим тоном з льояльности для мене чи іншим разом для кого іншого, хто давав йому поміч постійно. Найбільш радів він літературним набутком для фейлетонів; перекладом з чужих літератур більше ніж оригінальним писанням, поетичним більше ніж прозовим. „Нехай-же раз врешті наша мова вишліфується!“ — повторяв часто. Тим і поясняється поява цілого ряду моїх поетичних перекладів у фелетонах „Діла“ з того часу, перекладів, з яких не один вивчувався Белей на память. Колиж я раз (в 1900. р.) дав йому три „Виборчі картини“ Оттона Ерпста, перекладені з німецького, а прокураторія сконфіскувала їх, добачивши там натяки на галицькі виборчі надужиття, він завзявся оборонити їх судово і оборонивши, надрукував у друге. Інтересуючись літературним рухом у нас, Белей разом зі мною критично поставився до перших річників „Літературно-Наукового Вістника“ в р. 1901. Не забуду того літературного вечера в салі „Руської Бесіди“, що його устроїла редакція „Л.-Н. Вістника“ для відчитання придбаних писань. Коли ніхто з аранжерів вечера не сподівався критики, виступили з нею по черзі д-р Вяч. Морачевський, Іван Петрушевич, я і — Белей. Острі замітки Белея зробили тим сильніше враження, що ніхто не міг підозрівати його так, як мене чи Петрушевича, у приналежності до літературної опозиції. Дехто в редакції „Л.-Н. Вістника“, правда, приписував тодішній виступ Белея давнішому подразненню, викликаному усуненням „Діла“ з друкарні „Наук. Товариства ім. Шевченка“. Я одначе й сьогодня можу засвідчити, що Белей тим фактом ані в десятій части не був так подразнений, як поведенням голови „Наук. Товариства ім. Шевченка“ підчас кампанії против „Діла“, котру я й описав у львівськім „Монітор-і“ в статті з повним підписом. Як редактор у відношенні до членів редакції Белей був потрохи педантом. Боявся, щоб „Видавнича Спілка“ не закинула йому, що члени редакції замало працюють. Тому видержував їх щонайменше до 1-ої години в полудне, хоч часом номер був уже о годині 11-ій повний, бо працювали в редакції такі, наприклад, борзописці, як Мих. Струсевич, А. Березинський, Павло Кудрик. За те, коли Белеєві випало на часок вийти з редакції, ми зараз пускалися на ревізію редакторського бюрка, добували „з під каменя“ вчорашні статті, слали їх в друкарню й запевнившися, що номер повний, ішли на пиво до Боднара при вул. Академічній, куди небавом і Белей приходив за нами й нерідко платив рахунок. В часі відпустки Белея ми справлялися з редагуванням „Діла“ дуже часто вже в годині 11-ій рано, бо кождий з нас приносив щось готове вже з хати, або зараз, уставши з ліжка, передавав до друкарні через „невсипущого“ возного редакції Івана Стецика.

Відбувши в „Ділі“ першу редакційну практику, я в ґрудні 1895. р. на просьбу редактора згодився поїхати в характері кореспондента з масовою депутацією до Відня. Всім відомо, що та депутація сподіваного успіху не мала. Мала одначе один успіх, якого ніхто не сподівався. По дорозі до Відня, а ще більше з Відня наговорились учасники депутації в вагонах на політичні теми так багато і так свобідно, як на ніякому вічу не вдалось би. А що між слухачами було багато селян з ріжних кінців Галичини, то кинені тоді гадки поширилися миттю краще ніж при помочі цензурованих газет.

З часу, коли я був другим наворотом між членами редакції „Діла“, замітний факт зареєгуванння його на статтю Ів. Франка, поміщену на вступі до Франкових повель у польськім перекладі „Biblioteki Mrówki“ п.н. „Nieco o sobie samym“ Про ... везу тої статті сказав ... ... і

хити політичну, а В. Нагірний є яркім прихильником політичної незалежности кооперативного руху вимагаючи від кооператив, щоби вони держалися осторонь всіх „партійних спорів".

Познайомивши галицьку суспільність з головними засадами ідеольогії споживчого кооперативізму і рахуючися з її економічною невпробленістю подає В. Нагірний вказівки, як приступати до організації кооператив на місцях. „Студії терену", це економічне обслідування місцевости, дослід за суспільним освідомленням мас, які дають обєктивні умови для організування кооператив та розгляд субєктивного чинника — людей, що розпоряджаючи відповідним знанням і прикметами характеру, давали запоруку поведення кооперативного підприємства з користю для його членів.

Організація кооперативної установи вимагає фахових теоретично і практично вишколених людей, технічного поділу праці, постепенної виміни членів управляючих органів (після швайцарського законодавства безпосереднім керманичем кооперативи була многочисленна управляюча рада, нагла зміна якої могла би пошкодити кооперативі і захитати засаду культури праці!) та постійної безсторонної точної контролі. Подаючи отсі засади організації виступив В. Нагірний проти галицького ділетантизму і проти безконтрольности, яка кредитову кооперацію вела до руїни, або перемінювала в лихварські гнізда зі шкодою для економічного визволення мас.

На кінці пропагуючи вперше організацію торговельних кооператив В. Нагірний перестерігав перед швидким поширюванням асортименту товарів. Торговельна кооператива — а нею є кооператива споживча — повинна розпочинати свою діяльність від товарів, на які є постійно масовий попит (товарі першої необхідности!) і в міру свойого скріплювання розбудовувати асортимент на інші товарі. Є це засада скорих оборотів капіталу в кооперативі, засада економічна кооперації, яка після В. Нагірного має допровадити до повного усамостійнення кооперативи, завершенням якого є добуття власної хати, видимого знаку господарської незалежности.

Проголошення кооперативістичної програми на сторінках „Діла" не було „голосом у пустині". З того часу починається справдішна суспільно-економічна праця в краю, хоч як відстає тоді було галицьке суспільство у своїй масі.

Господарська кріза селянства найшла оборонний щит в кооперативізації села. Український кооперативізм принесе й повне визволення українського села.

Львів, 10. січня 1928.

Д-р ОСТАП МАКАРУШКА.

Чи справді нова школа?

Є в Київі при Львівській вулиці перша трудова школа — самирічка ім. Т. Шевченка, в якій ще є 31. березня 1917 року мовою навчання є українська мова. Є це взагалі перша й найстарша українська народня школа в цілій республиці. Поміщена вигідно, в глибині просторого городу, далеко від вуличного гамору й шуму, в обителі давнішнього дівочого, святопокровського монастиря. Де ще 10 літ тому тихонько мовчки і безшелесно коридорами, мов тіни, проходили черниці, там сьогодні кипить молоде життя: поверх 450 хлопців і дівчат граються гамірно в часі перерв по просторому саду, а після того з шумом влітають до клас і працюють там з своїми учителями й учительками по „новій методі". І саме в тій то новій методі ціла різниця між тутешньою початковою школою і тамошньою. Є це так звана комплексна метода. Коли у нас подаються дітворі відомости по наукових предметах, як рахунки, українська мова, релігія, спів, руханка, історія, географія, ручні роботи тощо, то там поучується молодь про предмети найблизшого окруження і при тому поучуванні непамітно, без напруги для дітей, майже іграшкою засвоюються дітям відомости з різноманітних ділянок знання. Такою методою можна вже маленьким дітям нераз засвоїти легко такі відомости, які предметною методою засвоюються навіть старшими дітьми не без труду. Так напр. учитель, пояснюючи малим дітям, що це таке криниця, має вести поучення генетичним ладом: як копаємо криницю, які верстви землі можемо найти по дорозі в глибину, що це є джерело води і т. д. До цієї чинности, копання криниці, можна й треба долучити багато поучень, які вяжуться зі знарядами робітників (лопаті, джагани, мотики), видом криниці (квадрат, прямокутник, коло), наверствуванням землі (чорнозем, пісок, глина, ріць, тощо), родами джерельної води і т. і. І на цьому полягає комплексна метода. Очевидно, що успіх в веденні науки такою методою є цілком залежний від дидактичної справности й умілости вчителя, так від степення його енциклопедичної освіти. Відмі діти, якщо вчитель не підготовившися гаразд до лекції, пуститься „на плавання"! Бо підготовка до кожної лекції, веденої комплексною методою, вимагає дуже совісної й старанної підготовки, от хочби вказати на вище згаданий приклад: копання криниці. Учитель мусить мати „в малім пальці" точні відомости в планіметрії, геольогії, мінеральогії, хемії і вміти їх подати якнайприступніше і найлекше. А це може виконувати тільки людина, знаменито підготована науково, бо тільки добрий знавець зуміє своє знання популяризувати. Покищо таких народніх учителів є дуже мало. Тай без того комплексна метода навчання має ще небагато прихильників. Найважніший закит це той, що їй недостає систематичности, а другий, що при тій методі витрачується надармо дуже багато часу. Наслідком несистематичности в навчанні не складається в дитячих мізках однородний і одноцільний світогляд, а заводиться хаос понять, з якого освободитися може молода людина щойно тоді, як почне згодом діставати шкільну науку на середній чи вищій степени систематичним ладом. Тому проти комплексної методи заявляється сьогодні й на Україні багато педагогів і леди чи вона зможе вдержатись у такому виді, як тепер.

Другою прикметою початкової школи на Україні — це дух колективізму, який апостоли комунізму намагаються ввести і в школу. Явище цілком зрозуміле; адже саме в школі має виковуватися від основ нове життя. А що колективізм лягає там в основу цілого устрою суспільного й державного життя, тому і школа мусить бути построєна на такій же засаді. І от твориться там у вихованні людини дивогляд! Бо від XVIII. століття, починаючи від Руссо і Песталоцція, працює педагогія саме над тим, щоби витворити якнайбільшу скількість способних до життя індивідуальностей, а шведка Еллен Кей у своїому відомому творі „Століття дитини" промовляє горячо навіть за одиничною освітою та заявляється проти гуртового навчання якраз тому, щоби дорогою одиничного навчання виплекати якнайкраще індивідуальні сили кожної молодої людини. Індивідуалізування в вихованні й освіті причиняється до розвою, плекання і скріплювання волі одиниці, робить її самостійною. Тимчасом колективізм у вихованні змагає до вбивання одиничної волі, до затрати самостійности. „Сам ти, як одиниця, є ніщо, у нас тільки колектив — це раціональна сила, це велика збірна одиниця, у якій має затратитись для добра того ж колективу твоя одинична воля й сила". Вказують комуністи на те, що й в Америці в новіших часах є прояви такого ж колективного виховання й освіти, як конечний наслідок поступу фабричної індустрії, супроти якого й серед якого суспільність тільки гуртовою, масовою силою може вотоятись і успівати. На це скажемо, що віде там знаменито не виховують і не освічують індивідуальностей, як саме в американських школах!

Щоби молодь завчалегідь втягати до колективної праці (труду), заводиться в початкових школах Радянської України теж звану ланкову працю. Діти одної групи (класи) діляться на кілька гуртків, по 7—8 у кожному гуртку і кожний гурток під проводом учителя має виконувати завдані роботи, устні чи письменні. Ланкова система ще не перейшла стадії експерименту*. Краще вдається вона в нижчих класах, слабше в вищих. У старших дітей проявляється мимовольні змагання до самостійної індивідуальної праці. І це цілком природна поява!

Не на глум нехай буде тут згадано, що комуністи роблять спроби колективної поетичної творчости. Адже відомі є факти таких спроб. Очевидно те змагання пробирається й в школу, але тут завдяки наглядові педагогів не вироджується воно в карикатуру. Я заховав собі на спомин одну спробу колективної поетичної продукції учеників II. класи, отже дітей осьмиліток, пісню про шпака, зложену з нагоди побудовання для шпака на весні скриночки на гніздо:

Ой, шпаче, шпаче,
Славний ти козаче,
Прилинь у садочок,
Звесели діточок.

Ой шпак, шпак,
Славний ти чумак!
Вза моря прибув,
Він нас не забув.

Черву поїдає,
Садок захищає.
У нас будуть вишні
Та ще й такі пишні.

1926-7 шк. рік. І. труд. школа в Київі, II. група.

Добре сторінка трудової школи — це екскурсії, короткі й недалекі для меншої дітвори, довші й дальші для старших. Ті прогульки мають все навчальну ціль і молодь повинна з них здавати письменні звіти. Покищо витрачується на них за багато часу, тому справа прогульок чекає ще унормування. Розуміється, що найхосеннішими бувають прогульки до варстатів і заводів, де молодь вислухує пояснень ділових знавців. Трапляється нераз, що після перегляду письменних звітів учитель веде своїх учеників ще раз у те саме місце, щоби вони також наглядно переконалися, що чого за першим разом неточно придивлялися або що не гаразд зрозуміли.

При першій трудовій школі в Київі є тимчасовий музей шкільних робіт, якому вже стає за тісно. У музею зберігаються не тільки всілякі ручні вироби хлопців і дівчат, але й інше шкільні часописи, звичайно ілюстровані ручними рисунками й малюнками, з поезійками, оповіданнями та статейками. Все очевидно писане рукою. Між рисунками, розвішаними по стінах, трапляються дуже добрі вправи. Є там і діяграми та звіти домашньої лектури, пороблені дуже старанно й з таким зрозумінням річи, що я вислав не тільки своє здивування, але й деякі сумніви, щоби такі діяграми та звіти могли самостійно виконувати 13-літні дітвеки. Адже зробити самостійно діяграми з лектури творів Франка, Коцюбинського, Лесі Українки чи Кобилянської — це не під силу дитині!

Казали мені вправді деякі учителі-галичани, які на Україні вели початкові школи по революції, що тамошня молодь далеко способніша за нашу, але все таки навіть не дозволено є педагогові засвоювати 13-літнім дітям поняття зрозумілі щойно для старшої молоді.

В школі є кооператива, що веде крамницю, а на чолі кооперативи стоїть ученик семої класи. Члени кооперативи дістають дивіденду.

Заведено й самоврядування вже від III групи. Бувають і засідання голов поодиноких груп, але дорадний, старший віком, управитель цієї школи, Волод. Дурдуківський, веде справу самоврядування так розумно, що учениця у всьому чинять його волю, а тільки думають, що вони правлять самі собою. Музеєм завідує Юрій Костевич Трохимовський, бувший ученик управителя Дурдуківського.

Кількагодинний побут у цій школі остане для мене милим споминком на ціле життя. Адже все таки я відвідав державну українську школу в нашому найстаршому городі Київі, оглядав змарнілі лиця дійсних українських пролетарів, — до українських шкіл у Київі ходить сама найбідніша молодь — і з правдивим зворушенням обіцяв тим діточкам передати їх привіти нашій шкільній молоді та їх запрошення, щоби їх галицькі посестри та братчики приїхали до них у Київ в гостину. Щира дітвора! На памятку вручили мені діти світлину одного свого засідання в кооперативі.

На весну 1927 р. святкувала ця школа десятиліття свого [illegible], як українська школа. У музею школи зберігається з того свята гарний памятковий альбом, а в канцелярії школи [illegible]

* Точніше про це в збірничку розвідок під заголовком: „Практика ланкової праці в трудовій школі" під ред. проф. О. Залужного Держ. Вид. України 1927.

своїй студії про Франкового „Івана Вишенського" (Львів, 1925). Там же згадав, що відповідь „Діла" на ту статтю вийшла з під пера проф. Юл. Романчука, одначе перед відданням до друку уляглa змінам на мое жадання підперте редакційними товаришами Струсевичем і Березинським, з чим і редактор Белей погоджувався в дусі, не радо прикладаючи руки до анатемізування давнього товариша молодих літ.

Трібуючи здійснити давню мрію Ос. Маковея, щоби при „Ділі" створити приют для молодших літературних сил, я в 1911 р. взяв на себе редагування тижневого додатку п. н. „Неділя". Як той додаток був редагований мною, не до мене належить оцінювати. Фактом одначе є, що надану йому фізіономію старався задержати й пізніший редактор Яр. Весоловський, котрому помагати було мені приємно.

З 1912 р. задержався в моїй памяти такий цікавий факт. Користаючи з голосних польських роковин смерти Г. Колонтая, я пригадав у „Ділі" його справедливий голос у справі українського університету, який в тім часі нової університетської акції у Львові показався на стільки актуальним, що в уривках мою статтю з „Діла" передруковано на афішах з оповісткою про віче українців міста Львова в університетській справі. Коли ж афіші поліція сконфіскувала, звернулися пп. д-р К. Левицький і д-р Ол. Колесса з протестом до намісника Бобжинського, котрий відкликав конфіскату. Це був рідкий случай спопуляризування газетної статті.

Не закінчення з ряду інших фактів, які мали в краю відгомін більший, ніж може ждалося, згадаю поміщення в „Ділі" з 1913 р. передовиці п. н. „Потієва унія", в якій зясована різниця між українською церковною унією, принятою в Бересті, і польською унією, плеканою в давній польській державі з признанням для першої і з застереженням против другої. Був то мій виклад виголошений на академії в роковини смерти Потія в гр.-кат. Духовній Семинарії у Львові. Після давних непорозумінь між українською національно-демократичною партією і представниками гр.-кат. церкви в Галичині, загострених в 1908 р. виступом „Діла" против митрополита, поява в „Ділі" статті про безперечну вартість української Потієвої церковної унії для національного розвитку галицької України мала той наслідок, що гр.-кат. духовенство почало відноситися до всіх зусиль національно-демократичної партії прихильніше, ніж передше, а й сам митрополит гр. Андрей Шептицький невдовзі після того факту зблизився до „Діла", зазначуючи це поміщенням у ньому ряду фейлетонів про українське церковне мистецтво.

Маючи за собою стільки особисто пережитого у звязках з „Ділом", я в день його ювилею можу йому лише побажати, щоб якнайскорше дочекалось воно, коли вже не свойого історика, то бодай бібліографа, без котрого помочі не зорієнтуватися в тім, у чім лежать його великі заслуги й не сила оцінити їх.

У Львові, 10. січня 1928.

Дурдуківського по батькі... ця усміхненого, з хлопчиком і дівчиною по бокам, симпатична картина артиста-маляра Ковака.

Серед милого зворушення забудеш і на те, що один з учителів, не здоволівши собі ще гаразд української мови, не може увільнитись від звички, повторити що хвилька репеть: „да, да, верно!"

Але діти говорять цілком поправно по українськи.

Наприкінці скажу, що хоча І. трудова школа в Києві не зробила на мене враження якоїсь цілком нової, ліпшої школи, і хоча вона мусить у своїому розвоєві до досконалости перейти ще довгу дорогу експериментів, все таки побажати треба Києву, щоби він вже небавом діждався тої щасливої хвилини, коли в ньому бодай дві третини початкових шкіл будуть українськими школами.

МИХАЙЛО РУДНИЦЬКИЙ.

З ґазетного млина.

Від 40 літ Галичина має тільки єдине місце, де люди, що хотіли би вчитись стати журналістами мусять уже ними бути, входячи туди. Бо знайте всі товариші від пера, що не працюєте в деннику: до часу, коли ви не мусите і не вмієте писати статті щодня, в означеній годині, на кожний поклик, під впливом якоїнебудь події на означений речинець, негайно—до цього часу ви є всім, чим хочете:—письменником публіцистом, редактором, але не журналістом.

Хочете почути кілька дефініцій: що таке журналіст? Редактор „Матена". Стефан Льозан, що перший замериканізував париську пресу і інтервював усіх володарів, каже в своїй книжці „Її Королівська Величність Преса": „Хто є журналістом, мусить уміти бачити і вміти це описати. Але навіть як би ви мали найбільш. наук. талант, ясновидючість та смілвість, як би ви знали найбільші тайни світа, а не вміли передати свому читачеві в двісті рядках свого видіння чи тайни, чи тайни, нінащо здалось вам бачити або знати".

В англійськім журналі „Nation and Atheneum" була недавно така дефініція: „Добрим журналістом є той, хто матеріял трьохрядкової новинки вміє розробити до статті, але, наскільки мога, оминає робити вжиток із цього свого хисту, це той, що має дуже широкі відомости, але шанує їх межі; той, хто висловлює свої погляди із темпераментом, але витворює своє пересвідчення з надумою; це врешті той, хто без сумніву силкується придбати симпатії своїх читачів, але остаточно таки воліє їх подраґувати ніж їх знудити".

Та це все є дефініції для країн і культур, де людина встаючи вранці каже раніше подати собі часопис, а потім уже каву. Веселий редактор цей потентат пера Льозан, який каже таке: „Найкращий часопис у світі не варт нічого, коли він не виходить на час. І найкраща в світі стаття могла би бути не написана, коли вона не появляється в пору".

У нас ґазета — мов добре вихована панночка: виходить у світ аж тоді, коли її опікуни дозволять, рішивши, що вже можна її видати.

*

Щасливий ти читачу! Ти можеш моєї статі не читати. Та коли ти пришлеш свій рукопис, я читати його мушу, а коли ним невдоволений, за кару мушу написати статтю на місце твоєї. Ти можесь обійтись без часопису, а часопис без тебе ні. І я розумію часто твоє обурення на нас: — часопис повинен в якімсь міліоновім приближенні відбивати дійсний світ, його пропорціональні відношення людей, подій, ідей, розмежовувати преважне від маловажного. Але часопис мусить бути одночасно машиною, яка перемелює січку буденщини. Нелегко в ній найти зерно. Ще важше мовчати та обурюватись на полову.

*

Праця в деннику це отрута, мов усі наркотики. І як усі наркотики вона в силі і будити талант або його підривати. Талант, — це перерібка своєї вражливости на якісь зовнішні форми, вічно нові. Вічно новий матеріял, який приносить щодня часопис загострює вражливість або її притупляє.

*

Журналіст має часто одну спільну рису із чистим ліриком, він творить під враженням одної хвилини; із найбуденнішого факту, перелетної думки чи настрою вимотує свою душу. Та поет має право до настрою: може над своїм папером думати, мріяти, вкрити його тисячними закарлючками виправки, відкласти і — яке щастя! — подерти. Чому із настрою журналіста не родиться поема прозою? Тому, що він мусить думати про того, хто своєю присутністю вбиває поезію — про читача.

*

Найбільша видавнича пявка, що висмоктує всю кров із письменника, який пише для прожитку, не приходить до нього за рукописом з такою точністю і з таким невблаганним домаганням як симпатичний винувато-всміхнений висланець друкарських машин. Над журналістом стоїть найсуворіший секвестратор світа, якому не можна сказати: „Не маю нічого! фантуйте мене!" — „У друкарні ждуть на скрипт!" Чим є супроти такої заяви, наказ усіх професорів при іспитах: „віддавайте свою вправу!" Журналіст віддає щодня свою вправу на осуд тисячів професорів.

Результат? Те про що можна було довідатись пів-години пізніше— пропало. Те, що можна було виправити, видрукували в тисячах примірників і розіслали по світі. Те, що найкраще було промовчати, треба було обійти фразами витертими як рукави редакційної блюзи.

*

Часописи европейських столиць мають тисячних ворогів, сильних як їхні уряди та фінансові союзи, як спокуси слави та гроша. Та всі ці вороги є нічим супроти двох, з якими мусить боротись український журналіст: недостача місця та часу.

40 літ треба було, щоби часопис мав раз 32 сторінки! Щоби в ньому було місце для всіх, на це треба мати восьмикратно більше часу денно як звичайно. Ось гляньте: це могла би може бути стаття з головою та хвостом, а може низка звязлих думок. На статтю про примхи журналістики нема місця; на 10 афоризмів треба вдесятеро більше часу як на 10 статтей. Пропало!

Д-Р ВОЛОДИМИР ЛЕВИЦЬКИЙ.

Великі числа.

Коли в ясний погідний вечір засвітять на небі безчисленні „Божі очи" — зірки, та коли змучена людська думка улетить до тих далеких просторів і найде там хвилевий супокій, то певно мало кому прийде на гадку, що се успокоєння є наслідком величезного контрасту між нашою ничтожністю і безконечністю. Сей контраст висказуємо при помочи великих чисел, так великих, що стають для нашої уяви чимсь містичним, непонятним. Тому думаю, що серед злоби сучасної доби не буде без користи присвятити на яку хвилю увагу великим числам.

Числа, сей символ усього порядку в світі, висказуємо при помочи т. зв. позиційної системи, значить при помочи окремої азбуки цифер творимо десятки, сотки, тисячки і т. д. що раз висші одиниці, а вартість їх у письмі залежить від того, чи цифри більше чи менше пересунені на право або ліво. В теорії можемо йти щораз дальше і дальше, творимо міліони, біліони, триліони і т. д. без кінця; пр. міліон — се одиниця і шість зер (в скороченні пишемо се 10^6), біліон — одиниця і дванайцять зер (10^{12}), триліон се 10^{18} і т. д. Але в практиці ми не розуміємо цих великих чисел; в часі інфляції навчилися ми що правда рахувати на міліони і міліярди (тисячі міліонів), але і сі назви остали для нас лиш назвами без змісту. І нічо дивного — бо щоби напр. нарахувати від 1 до міліона, треба числити без перерви 11 днів і ночей; міліон се таке велике число, що ми не в силі його поняти. Ось напр. зі Львова до Відня дорога не має навіть міліона метрів (750 км)! Найменша одиниця часу є секунда; і хоч як вона невелика, то доба має їх всего 86.400, а щойно рік має несповна 32 міліони секунд. А прецінь міліон — це число відоме бодай з імени навіть простолюдинови.

Щож у такому випадку казати про безпосередно вищу одиницю, біліон = міліон міліонів? Коли при добрій волі людина могла би нарахувати від 1 до міліона протягом 11 днів і ночей, то на перечислення біліона треба би вже посвятити понад 300.000 літ. Чи ви знаєте, що наш історичний світ істнує несповна 300 міліярдів секунд (10.000 літ), а щойно три біліони секунд минуло від тої хвилі, коли ще мамути були панами світа (100.000 літ)?

А біліон — то лише друга одиниця! Коли індійський цар спитав винахідника шахів, що хоче за свій винахід, сей зажадав, щоби цар дав йому тільки зерен пшениці, кілько зміститься на шахівниці, а саме на першім поли 1, на другім 2, на третім 4, на четвертім 8 і т. д. І щож вийшло? Показалося, що тільки зернят пшениці нема на цілому світі — а треба би їх ледви 18 триліонів (10^{18}).

І так можемо творити дальшу одиницю — квадріліон (10^{24}); на пр. у звичайнім вісті є можливі 54.000 квадріліонів комбінацій т. зн., що коли би цілу землю покрити столиками що 1 $м^2$ і коли би при кождім столику без перерви ішла що пять мінут нова гра, то треба би міліярда літ, щоби виграти усі ті комбінації. А квадріліон має ледви 25 цифер!

А що казати про квінтіліони, секстіліони і такі дальші одиниці, що мають по 31, 37 і т. д. цифр? Та рекорд певно візьме невелике число 9^{9^9}; а що 9^9 є около 340 міліонів, то 9^{9^9} буде таке велике число, що життя людського не стане на його вичислення. Се число буде мати яких 370 міліонів цифер, а щоби його написати, числячи по 20 цифер на один дециметер, треба би найменше 18485 кільометрів довжини!

Однак ті великанські числа істнують не лише в уяві математика — вони мають реальний змисл в двох граничних світах: безконечно малім та безконечно великім. В безконечно малім світі електричних та світляних филь, де увесь ефект, чи то тепла, чи світла, чи електричної енергії є лиш наслідком филястого руху (етеру чи чого іншого), повстання світла є звязане з 400 до 800 біліонів дрогань на одну секунду, а лучі позафіолетні, Рентґена та т. зв. „γ" лучі радіоактивних тіл є наслідком яких 1000 біліонів дрогань на секунду.

А в світі безконечно великім? Коли найближча до нас звізда — наше Сонце віддалене від нас на 20 міліонів миль, а при тому є так велике, що у його нутрі сховалася би наша земля разом із місяцем, віддаленим від нас 50.000 миль, то з сего слідує, що до мірення віддалення інших небесних тіл треба окремих одиниць. Одною з тих одиниць є т. зв. рік світла, тобто дорога, яку перелетить світло протягом одного року; а не забуваймо, що світло йде зі скорістю 300.000 кільометрів на одну секунду.

І з помірів вийшло таке, що до найближчої звізди маємо 4 і пів року світла, до найкращої звізди на небі Сирія 14 літ світла; замінивши літа на кільометри, дістанемо вже біліони. А всеж це найближчі до нас звізди! Щож говорити про інші, далекі звізди, які бачимо лише при помочі найсильніших люнет, що говорити про віддалення небесних мраковин та про розміри молочної дороги, до якої і ми належимо? Від найближчих мраковин ділить нас 20.000 літ світла, але є і такі, що світло їх приходить до нас щойно по 200.000 роках; колиб отже яке розумне єство найшлося на одній звізді, що належить до такої далекої мраковини, то воно бачилоб нашу землю щойно в тих часах, коли на землі царювали усякі діносаври. А наша молочна (чумацька дорога)? Коли вірні є поміри американського астронома Шеплія (Shapley), то наша молочна система, в якій ми находимося недалеко від середини, має розміри, які світло може перейти щойно протягом 325.000 літ. А однак ми є лише частиною вселенної! Коли навіть приймемо за Айнштайном, що наш світ є безмежний, але скінчений, то всеж таки його розміри є для нас непонятні і безконечно великі. Але ми силою духа при помочі знаменитих нині знарядів і при помочі фотографії потрафили вийти і поза наш світ (нашу молочну систему). Ми вже нині знаємо, що т. зв. Магелянові хмари, які находяться на південній півкулі та яких значіння до недавна ніхто не знав, це окремі світи, що ествують яких 112.000 літ світла поза нашим світом; ми знаємо, що прегарна мраковина Андромеди, якої вигляд нагадує нам теорію Канта—Ляпляса, се окремий, безконечний світ, далеко, далеко від нас, бо 950.000 літ світла.

А щож казати про відкриту німецьким астрономом Вольфом в констеляції Лебедя мраковину, що наслідком своєї схожости з Північною Америкою носить її імя? Сю мраковину відкрила фотографічна камера, на яку вона дуже сильно ділає, однак ніяким, навіть найсильнішим телескопом світа не можна її до нинішнього дня побачити; значить лучі сеї мраковини є виключно позафіолетні, бо вони на людське око не ділають, а вхопити їх може лише фотографічна кліша. І виходить таке: тому що годі припускати, щоби нинішні телескопи-великани не вхопили навіть якихнебудь слідів світла, то треба приняти, що ся мраковина є построена з якогось матеріялу, якого ми бачити не можемо; і колиб ми навіть на кілька метрів підійшли до неї і діткнули її руками, то наше око не бачилоб нічого. Та ся справа виходить вже поза рамці моєї статті.

І так не знати, що більше подивляти, чи великанські числа, що придавлюють нас своєю містичною непонятністю, чи силу інтелекту того безконечно ничтожного єства в природі—чоловіка, що піднісся так високо, що не лякають його ні великанські числа, ні безмежні простори. І тому то добре є в хвилі зневіри звернути наш зір до тих безчисленних небесних зір, що шлють нам привіт з далеких просторів з границь — безконечности.

О. КИСІЛЕВСЬКА.

„Діло" в моїх споминах.

Тямлю, я була ще маленькою дівчиною, коли одного дня на столі біля давно заклиматизованого у нас „Слова" явилося нове, скромненьке з вигляду, але важне новітнім подихом, яке вносило в задушливу атмосферу тодішньої рутенщини — „Діло". Привіз його покійний брат, тоді ще студент і навмисне предложив у тій формі батькові, якого ми надзвичайно любили та шанували й не хотіли мати ніяких тайн.

Старша сестра, братя, навіть я мала, в неспокоєм очікували, що батько на цю новину скаже.

Оглядав спершу зверху, потім перейшов очима статтю за статтею й довгу хвилину не говорив ні слова.

— Щож? — каже по довгому мовчанню, це вже нам старим в науку дістается від вас молодих — ви, мовляв, знаєте лише слово та слово — а от ми приступимо й до діла. Ну робіть, робіть, побачимо, які то будуть ваші „діла"!

І так „Діло" дістало горожанство у нашій хаті, хоча батько до смерти держався свойого „Слова". Одначе молоді наші змагання ніколи не зазнавали з його сторони ні перепон, ні тим більше заказу.

Спершу появлялося воно тільки тоді коли на вакації приїздили братя, потім молодший брат, що тепер в Шікаго, зачав мені присилати його правильно й так від наймолодших літ зацікавив мене молодим народовецьким рухом.

І так само було хіба із цілою тодішньою молодою генерацією, якої вчителем було „Діло". Воно вказувало нам шляхи роботи, давало заохоту й провід й не диво, що так зрослось з душею старшого покоління, що й досі слово його, і при частих ріжницях у поглядах та неоднаковім становищі, яке приходилось іноді займати у деяких питаннях, „Діло" є все тою повагою, у якої шукається відповіди на ріжні, складні проблеми і з його думками радуеться. А колиж чується іноді закиди з ріжних сторін, менше чи більше стійні, чується мимоволі жаль до тих, що ведуть його під цаву пору. Так і хочеться сказати: „Як то? маєте такий поважний, такий заслужений журнал і не стоїте на його сторожі так, щоб ніякі бризки болота не в силі його були досягнути?"

Докіль я жила здалека від Львова, ближчих звязків не доводилося мати з цим часописом. Час від часу мала новинка, менш-більш цікавий анонімний допис. З отвертим обличчям, хоча і під псевдонімом довелося виступати дотерва при нагоді моїх поїздок на чужину, коли поміщувала у фейлетонах „Діла" спомини із них.

З того часу тодішня редакція почала вважати мене за співробітницю, надсилати правильно свій часопис. Звіцнилися ці звязки з моїм переїздом на постійний побут до Львова. Тоді-то доводилося заходити час від часу до редакції, наступила виміна думок, порозуміння щодо співробітництва.

На публіцистичному полі поважніше виступила я теж на шпальтах „Діла" ось при якій нагоді: Наслідком непорозумінь й сикатури учителя поляка в школі, скінчив самогубством талановитий, свідомий ученик Чорній. Не була це перша жертва невідрадних відносин, а попередні самогубства в колах нашої свідомої, але мало відпорної на життєві перепони молоді могли наповнити суспільність й батьків страхом, щоби це не набрало характеру небезпечної епідемії.

Наші часописи замісць освітлити такі факти життевої дезерції в правдивому світлі, необачно зачали апотеозувати їх, робити з нещасних здеморалізованих дітей національних героїв. По самогубстві Чорнія, появився теж у „Ділі" подібного погляду фейлетон. Я посилала звичайно „Діло" синови ученикови в Чернівцях — і ось тоді перший раз не зважилась я подібної лектури дати до рук дитині.

Мене як матір охопив ляк і за інших дітей в яких руки попадуть подібного рода статті й от я пішла до редактора й рішуче запротестувала щодо такого освітлення даної трагічної події. Редактор вислухав мене подумав й признав рацію.

— Напишіть статтю в тім роді — радо помістимо.

— Добре, напишу, якщо знайду час.

Я не думала так негайно братися до тієї справи, але вечером того-ж дня прийшов післанець з листом від редактора. „На завтра рано прошу конечно статтю на цю тему, що ми говорили".

Я написала. Стаття була поміщена як передовиця й звернула на себе загальну увагу. Покійний Евген Олесницький з Відня написав мені таке: „Я читав вашу знамениту статтю сам із товаришами в парляменті й скажу вам одно: не кидайте пера, публіцистика властиве, дуже важне для вас поле. Давайте нам побільше таких поважних думок".

З того часу я частіше заходила в редакцію „Діла", містила принагідно це й те, мала навіть свій постійний рахунок як співробітниця. В кінці запропонували мені спробу редагування квартального додатку до „Діла", призначеного для жіноцтва.

Одначе спроба довго не вдержалася. Львів, а по части й тодішня редакція „Діла" не сприяла їй. Мені буцім-то дали свободу писання, одначе в тім мали бути й огляди мод, справоздання з чужинного жіночого руху, а не дали найважнішого: змоги зіткнутися безпосередно з масами нашого жіноцтва вслухатися в живчик його життя. При тім псували справу не однакові наші погляди на деякі справи й траплялось таке, що коли я в жіночому додаткові трактувала якусь справу серіозно, редакція на останніх сторінках „Діла" в тім-же числі брала її з гумористичного боку. Якби там не було ведення жіночої преси на сторінках чужого денника показалося невідповідним і ми по коротких спробах це діло залишили.

А проте, коли мені доводиться тепер вести самостійно редакцію жіночого часопису, уважаю, що першою школою тоїж, не легкої штуки, була для мене редакція „Діла". І тому вітаючи її отсе з великим ювилеєм 40-літньої праці як щоденника бажаю якнайкращих дальших успіхів та відновлення давних світлих її часів, коли-то „Діло" було виразником усього поступового, усього нового, гарного у нашому культурному житті.

ІВ. НІМЧУК.

„Діло" і „Нове „Слово".

Спільний щоденник: 29. грудня 1913 — 4. лютого 1914.

В рр. 1913—14 аж до вибуху світової війни був я. тоді студент фільософії, одночасно постійним співробітником популярного ілюстрованого українського щоденника у Львові „Нове Слово", що з успіхом конкурував з бруковою пресою в польській мові, передовсім із сильно поширеним тоді „Век-ом Нови-м", і здобував з дня на день нові терени, нових читачів і прихильників у всіх кругах нашого народу. Мірилом поширення і популярности „Нового Слова" може служити обставина, що в часі балканської завірюхи, яка попередила світову війну, коли то зацікавлення війною дійшло до найглухіших закутин нашого краю, — щоденний наклад нашого популярного дневника переходив 12.000 примірників, отже цифру, якої не осягнув тут ніколи ні один щоденник в українській мові.

На час мого співробітн. в „Новому Слові" припадає м. ін. загальний страйк друкарських складачів, що тягнувся майже шість тижнів (кінець грудня 1913 — початок лютого 1914). В тому часі „Нове Слово" виходило до спілки з „Ділом" як спільна ґазета, спершу по 4, дещо пізніше по 8 сторінок, п. н. „Діло" і „Нове Слово" (спільний дневник), щоб не лишити українського читача зовсім без інформацій. Про цей короткий період у житті української преси хочу сказати кілька слів.

Щоденна преса у Львові була заступлена в тому часі такими органами: Діло, Нове Слово, Руслан, Народна Часопись — українські, Прикарпатская Русь — москвофільський орган (Галичанинъ тоді вже мабуть не виходив), Ґазета Львовска, Дзеннік Польскі, Ґазета Народова, Курер Львовскі, Пшеґльонд, Слово Польске, Ґазета Поранна (і Вечорна) та Век Нови — в польській мові і Туґблят — у жидівській мові. З тих ґазет Слово Польске, Ґазета Поранна (або: Вечорна) та Курер Львовскі виходили двічи денно Як бачимо, за неціних 15 літ відносини на цьому полі у Львові сильно змінилися, особливо на полі української щоденної преси, з якої вдержалося по нинішний день одиноке „Діло", і то в зменшеному обемі й накладі.

Як вибухнув загальний страйк друкарських складачів, поодинокі щоденники у Львові вязалися разом, щоби зорґанізувати хочби невеличкий спільний орґанчик, який у часі страйку подавав би передплатникам найважніші інформації про біжучі події дня. Такий спільний орґан п. н. „Кроніка" в обемі 4 сторінок видавало разом 6 польських щоденників: Дзеннік Польскі, Ґазета Львовска. Ґазета Народова, Курер Львовскі, Пшеґльонд і Слово Польске. Замість Ґазети Вечорної і Поранної виходила тільки Вечорна на 4 сторінках, а Век Нови появлявся в дивно худощавім виді.

З української преси, як сказано, виходило „Діло" і „Нове Слово" (спільно) та „Руслан" (в обемі одного листка). „Народну Часопись", що була українським додатком до „Ґазети Львовскої", краєве правительство припинило зовсім, хоч видавало окремо урядовий вістник в польській мові в обемі 2 сторінок, а зам. „Ґаз. Львовскої" розсилало згадану „Кроніку". В незміненому обемі виходила тільки „Прикарпатская Русь", а це тому, що друкувалася в друкарні, яка була власністю друкарських складачів і в якій з тої причини не було страйку. Загалом працювали тоді у Львові тільки три друкарні, всі три — власність друкарських складачів.

До редакції спільного орґану „Діло" і „Нове Слово". що містилася в нинішній редакції „Діла", увійшов з персоналу „Нового Слова" тільки я один. Часами приходив іще член ред. „Н. Сл." М. Низкоклон (помер у часі української визвольної війни), що був одночасно метким адміністратором популярного щоденника і вмів зорґанізувати зразково його кольпортажу, в якій розходилося тричі більше „Н. Сл.", як між передплатниками. Інші члени редакції „Н. Сл." (гол. ред. М. Курцеба і співробітник С. Біляк) павзували.

Редакцію спільного органу „Діло" і „Нове Слово" вів Ярослав Весоловський. Всеж таки гол. редактор „Діла" В. Панейко приходив щодня до редакції й обговорював з М. Лозинським сливе кожну передову статтю, яку писав звичайно останній. Крім того постійними співробітниками спільного орґану були оба Лотоцькі (з „Діла"), а при окремім бюрку працював редактор „Свободи" Ол. Кузьма. Памятаю, що до ред. льокалю приходив щодня Андрій Жук, з яким веселий, дотепний, вічно живий Весоловський виправляв ріжні „штуки", що викликали сальви сміху. На це Весоловський міг собі тоді легко позволяти, бо газетка була маленька і редакторам багато клопоту не приспособляла.

Спільний орган друкувався в друкарні „Діла", а складав його сам неб. Айхельберґер при помочі кількох хлопців. Ясно, що ґазета, складана і друкована в більшости нефаховими, початкуючими хлопцями-практикантами, мала на собі всі познаки нефаховости, доривочности. Але наша публика була вдоволена й тим бо без того була би здана виключно на інформації польської „Кроніки".

Оригінально уладилася редакція „Руслана", який друкувався в друкарні Шийковського. Там складали ґазету в друкарні самі редактори (С. Горук, І. Проць, М. Алиськевич при помочі кількох знайомих) і тому не потребували майже нічого писати, складаючи весь матеріял 2-сторінкового числа відразу „з голови". За короткий час набрали такої вправи, що безперечно могли з успіхом звести конкуренцію з вишколеними складачами. Після скінчення друкарського страйку появився в „Руслані" дуже добрий фейлетон ред Ів. Проця про те, як він став складачем. Автор, хоч був гордий на свої успіхи в ролі складача, при кінці всеж таки заявив, що з вдоволенням покидає друкарську „кашту", передаючи „suum cuique".

Випадало би ще кількома словами пригадати, які важніші справи порушувалися тоді в спільному органі „Діло" і „Нове Слово" і які цікавіші події зайшли в тому часі. Отже поза переговорами в справі виборчої реформи до галицького сойму і засіданнями центрального парляменту й ріжних його комісій у Відні загальну увагу всіх тих, що інтересувалися „політикою", зосередив був тоді на себе великий процес у Мармарошському Сиготі проти селян-русофілів, в якій то справі відбулися навіть великі збори українців у Відні. Дальше слід згадати про великі, бурливі українські демонстрації у Львові проти наших москвофілів, що відбували свій краєвий зїзд, на який запросили пос. Кльофача й інших чеських русофілів із нац. соціялістичної й аграрної партії. Багато шуму наробили тоді й відомі „ревеляції" польського журналіста Крисяка про звязки українських провідників з пруським „Ostmarkverein-ом" (т. зв. „пруські марки"). Наслідком тих „ревеляцій" проф. Роман Залозецький, що викладав у львівській політехніці, кинув це становище, примушений до того поставою польського студентства і професури, й виїхав на постійне життя до Відня. З інших політичних подій треба ще відмітити чимраз яркіший, нагальніший похід проти українства в Росії, що знайшло свій вислів у спільному органі в численних статтях і замітках. Відповідну увагу звернено теж на польський мілітарний рух, що в тому часі поширювався і спріплявся в ріжних кругах польської суспільности.

З багатьох актуальних справ, порушуваних на сторінках „Діла" і „Нового Слова", згадаю про постійне поміщування богатої програми праці Т-ва наук. викладів ім. Петра Могили, що як у центрі у Львові, так і по своїх відділах на провінції розвивало доволі живу діяльність (як за той час змінилися відносини!), про іменування нового українського доцента у Львові д-ра Іл. Свенціцького, про назначення парохом церкви св. Варвари у Відні о. д-ра Жука, про установчі збори Пенсійного Інституту українських приватних урядовців у Львові, про пострілення загально любленого члена „Бандуриста" Степа-

не Калиновича в каварні „Нар. Гостинниці" суд. авскультантом Юліем Жмуром, що було тоді сензацією дня і б. ін.

Страйк складачів, як зазначено вже на початку, протягнувся майже на шість тижнів. Усіх чисел спільного органу „Діло" і „Нове Слово" вийшло 27. Наклад цього органу не виносив більше, як 15 тисяч денно („Нове Слово" після успокоєння на Балкані зменшило свій наклад чи не до половини, „Діло" стояло все майже на місці), хоч на першій стороні спільного щоденника видніє напис грубими буквами: Наклад 25.000. Дня 4. лютого 1914 р. приступили до праці після 6-тижневого відпочинку всі: складачі, редактори і — пресовий цензор, що мав у часі страйку найвигідніше, можна сказати: золоте життя, бо не потребував псувати своїх очей і не мав узагалі що конфіскувати...

І. КРИП'ЯКЕВИЧ.

Юліян Балицький.

(Спомин.)

Забутий він тепер усіма — і за життя мало хто його знав і мало хто відчував, яке значіння мав він у розвитку нашого культурного життя в останні роки перед великою війною. Юліян Балицький був редактором видавництв „Просвіти" десь від 1905 до памятного 1914 р. Становище незамітне, щоденна чорна робота, справлювання рукописів, коректа... Але скромна редакційна кімнатка Балицького (там, де тепер друкарня „Діла", перша кімната складачів) була місцем, з якого виходили всі змагання до реформи „Просвіти", що виходили відомін далеко поза „Просвітою".

Головним завданням редактора видавництв „Просвіти" було тоді видання календаря. Балицький присвячував на це пів року, від березня до серпня, і це була праця нелегка. Він бажав дати справді репрезентаційне видання „Просвіти", не вдоволявся якимнебудь матеріялом, а старався створити і„ досібльний підручник, немов енциклопедію, в якій кождий читач міг би знайти це, що його цікавить. Він переглядав масу чужих календарів, студіював їх уклад, обговорював по кілька разів зі співробітниками замовлені статті, особливу увагу звертав на інформаційний відділ, що торкається дрібних справ щоденного життя — і в сумі давав календар, що був свого роду сензацією у нашій довоєнній освітній літературі.

Друге видавництво, над яким Балицький працював постійно, було „Письмо з Просвіти". Цей бліднй зразу популярний белетристично-науковий органчик він переторив на фаховий орган, присвячений теорії освітної праці. Ця реформа коштувала його богато заходів і здоровля, бо навіть серед членів головного виділу „Просвіти" були одиниці, що уперто осуджували такий часопис, як „непотрібний". І тут при редакції згуртував Балицький гурт фахових співробітників, а раз не творив такий гурт, розбуджував інтерес до ріжних освітних питань, створив при редакції підручну бібліотеку з освітних часописів і видань, старався за справоздання про працю інших освітних товариств (українських і чужих), уважав своїм обовязком дати рецензію на кожну нову популярну книжку.

Редакція „Письма з Просвіти" була животворним огнищем, в якому родилися всі спроби реформи дуже ще тоді слабкої „Просвіти". Балицький був першим, що дійшов до переконання, що сільські „Просвіти" ідуть схибленим шляхом, — це товариські клюби, а не освітні товариства. Дорогу реформи він вказував там, щоби лучшею читальні зробити бібліотеку: він дораджував навіть, щоби змінити просвітну систему в той спосіб, щоби закладати зразу самі бібліотеки, а потім щойно, як при бібліотеці зявиться гурт свідомих читачів, скласти з них читальню.

Поганблення освітньої праці — це був головний клич Балицького. Він безліч разів виступав з ініціятивою в ріжних питаннях, що змагали до сеї основної мети, — булоб дуже інтересно в протоколах головного виділу прослідити, в яких справах він вказав „Просвіті" нову дорогу. Протягом кількох років він був головним spiritus movens внутрішнього обновлення „Просвіти". Був він постійним дорадником Петра Огоновського, сей неоцінений голова „Просвіти" ні одної справи не рішив без поради Балицького. Ще більший вплив мав він за головства Евгена Озаркевича — імпульсивний темперамент голови знаходив все зрівноваження в серіознїй, поміркованій раді спокійного редактора.

Близькі і дружні відносини лучили Юліяна Балицького з редакцією „Діла". Балицький щодня відвідував редакцію „Діла" і тут мав теж свій голос і немалий вплив. Він старався розбудити в гурті редакторів зрозуміння для освітних справ, які ще тоді легковажилися (се був період чистої „політики") — за його почином почали являтися в „Ділі" навіть вступні статті, присвячені освітній праці. Особливо Ярослав Веселовський, незвичайно чутливий на всякі нові прояви культурного життя, користувався порадами Балицького і форсував в „Ділі" освітний відділ. Між обома редакторами була щира дружба — незвичайно любив Балицький веселу вдачу Веселовського і при всій своїй серіозности дозволював йому до схочу шуткувати з себе і з своєї флегматичної вдачі, яка мов би Веселовського доводила до скаженості. Нераз сумері редакційної кімнати „Діла" аж задором хопили від сміху і гомеричних боїв між редакторами.

Зломила Балицького російська інвазія 1914—1915 р. Він залишивсь у Львові. Відірваний від своєї праці, жив він у злиднях (як всі майже львовяне), але все таки серед нашої розбитої громади належав до найбільше зрівноважених. Дальше він являвся в будинку „Просвіти", тільки не в самому товаристві, що було тоді опечатане, а в кімнатці „Повітового позичкового товариства" і тут дальше, як говорили шуткуючи, „урядував". Пригадую собі, що тут дістав я від нього на показ одно-одиноке число віденського „Діла", яке перепачкував до Львова якийсь наш жовнір, захоплений в російський полон. Се пожовкле у вояцькій кешені, напів подерте число „Діла" розглядали ми зі зворушенням, немов цінний скарб. В сі часи строгого поліційного режіму російської окупації, де все українське в Галичині було розторощене, це одиноке число „Діла" давало надію ліпшого майбутнього...

Але російська поліція звернула увагу на Балицького, — як починався відворот російських військ, його арештовано і вивезено як закладника на далеку Сибір. Там помер він трагічною смертю...

ЗЕНОН КУЗЕЛЯ.

Одеська Центральна Наукова Бібліотека.

Цього року минає 110 літ від часу, коли покладено основини під будучу бібліотеку Новоросійського Університету й теперішню Одеську Центральну Наукову Бібліотеку й тому не зашкодить подати кілька слів про її дотеперішній розвиток і сучасний стан.

Одеська Центральна Наукова Бібліотека належить сьогодні до найбільших бібліотек на Україні й може рівнятися з більшими бібліотеками світа. Вона числить понад міліон (1,026.000) бібліографічних одиниць, що приміщені у великому пятиповерховому будинкові й займають більше як 17 кільометрів книжкових полиць. Особлива її вага не так у великому числі томів і доброму усталенні, як у самому дуже цінному й старанному підборові книжок, що є нераз не тільки рідкістю для України, але й навіть для заграниці.

Одеська бібліотека, що повстала 1817-ого року із бібліотеки Рішелєвського Ліцею й була в 1865-ому році переорганізована в бібліотеку Новоросійського Університету, розвивалася шляхом систематичного й пляннового поповнювання за заявами всіх місцевих університетських катедр і під контролею фахівців і обєднала цілу низку дуже цінних бібліотек наукових робітників і професорів. У склад Одеської бібліотеки увійшла перш усього в 1858-ому році бібліотека Пірогова, а далі цінні збірки книжок відомих славістів Григоровича і Кухарського, бібліотека Шільдера (із цінними вирізками й матеріялами до історії Росії), Маркевича, Линниченка й Щепкина, з обсягу історії, колекції Пахмана, проф. Смірнова й Ромуальда Губе з юридичного обсягу й медичні бібліотеки Вдовиковського та Пурица. Особливу вагу має колекція Губе, в якій мається між іншим цінна збірка інкунабулів, описаних І. Фаасом в „Бібліольогічних Вістях" (Інкунабули Одеської Центр. Наук. Бібліотеки", Київ 1927), кілька тисяч палеотипів і богато важного, в части ще й не використаного рукописного матеріялу з XVI і XVII-ого століття.

Одеська бібліотека дістала дальше незвичайно цінні збірки Воронцова й Строганова, в яких богато рідкого й невикористаного матеріялу. Воронцовська збірка, заложена Семеном Воронцовим і поповнена його сином Михайлом, кол. новоросійським і бесарабським генерал-губернатором, складається із кругло 34.000 томів, здебільшого з XVI, XVII й XVIII століття, а важна для нас особливо колекцією подорожів чужинців по Україні й Росії (напр. Боплана) в перших виданнях, мемуарної літератури й праці з обсягу географії, історії, літератури та мистецтва Сходу. Строганівська бібліотека, призбирана теж новоросійським і бесарабським генерал-губернатором, графом О. Строгановим, дісталася Одеській бібліотеці в 1896-ому році в складі 19.000 томів. Збірка Строганова, на яку досі не звернули уваги, важна для нас матеріялами з історії України, між якими знаходимо статистичні та економічні описи ріжних губерній та цілу низку до останнього часу невідомих записів офіціяльних, записів приватних матеріялів щодо економічної історії України.

Після революції до бібліотеки долучено бібліотеки ріжних місцевих вищих шкіл (напр. Вищих Жіночих Курсів і Міжнародного Інституту) і докомплектовано та дозбирано яких 200.000 томів, що разом дало Одеській Бібліотеці змогу вийти поза рамці пересічної бібліотеки й перетворитися в поважну модерну книжкову інституцію з цілою низкою спеціяльних кабінетів для наукової праці та окремих установ для ширення науки між ширшими колами громадянства. І так Бібліотека має окремий відділ рідких книжок і рукописів, кабінет досвідних і бібліографічних видань, бібліографічний кабінет чужомовної літератури, мапографічний кабінет, в якому переховується біля 17.000 аркушів мап, зокрема комплекти спеціяльних топографічних мап Українських Земель і богато рукописного матеріялу, й дуже цінний музей книги, оснований ще в 1902-ому, але розроблений щойно в останніх 5 роках. Цей останній відділ, обговорений докладніше в праці О. Вайнштейна, поміщеній в першому томі „Праць Одеської Центральної Наукової Бібліотеки" (Одеса 1927, стр. 17—55), складається із трьох цінних відділів: 1) рукописів (тут між іншим переховуються відомі Хіландарські листи, видані вперше Григоровичем, а потім пок. акад. Ягічем), 2) друків (з інкунабулами, виданнями Мануцій, Джунтів, Плантенів, Ельзевірів, Шеффернів, Ельзевірів і т. д. та прегарними збірками українських друків XVI—XVIII вв.) 3) графіки.

Одеська Бібліотека удержує більшу читальню, яку відвідувало щоденно понад 300 осіб, і виказує чим раз більший книгооборот, що виносив у 1926-ому році 180.000 книжок.

Одначе Бібліотека не обмежується тільки на саме переховування й видавання чи виповичування книжок. Вона старається наблизити читача до книжки при помочі окремих поучень, екскурсій і виставок, зпоміж яких слід згадати вдатну виставку „Історія українського друку та книги", й окремих викладів.

Крім цього Бібліографія звернула увагу і на науково-дослідну роботу, заснувавши в 1918-ому році „Бібліотечний Семінар" що під проводом директора Рубінштайна провадив широку науково дослідчу роботу на полі бібліольогії. На засіданнях „Бібл. Семінара" відчитано богато цікавих фахових праць, між іншим з обсягу українознавства (напр. „Конференція наукових бібліотек України" — Рубінштайна, „Бібліографія України французькою мовою", Ф. Савченка, „Літературознавство на Україні в 1926-ому році" — Копержинського, Два українські рукописи XVI—XVII ст." — Бузука" і т. д.). Семінар ладить крім цього спільними силами бібліографію історії українського письменства та театру XIX—XX вв., бібліографію етнографії й дві бібліографії деяких українських учених, між іншими Грушевського, Єфремова й Гнатюка.

Одеська Бібліотека веде ще бібліотекарську школу для виховання бібліотечних робітників, другу на Україні після Київської Всенародньої Бібліотеки Академії Наук.

Як наукова установа, Бібліотека підтримувала живі звязки з іншими великими бібліотеками й науковими установами, особливо закордонними й обмінювалася виданнями з більше як трьома сотнями наукових установ.

Для облекшення обміну й для того, щоби мати змогу містити власні праці й неопубліковані матеріяли, Бібліотека розпочала від минулого року видавати власні „Праці", яких появився недавно перший, незвичайно інтересний том (стор. 200 з ілюстр.), а другий готовиться до друку. У „Працях" поруч розвідок, дотикаючі чисто фахових бібліотечних справ, поміщено ряд нового матеріялу з недрукованих рукописних збірок, між іншим лінгвістично-історичні матеріяли Бузука, топографічні описи Полтавщини й Харківщини Слабченка й матеріяли до історії жовтневих днів в Одесі Петринського та інтересні замітки про рукописну збірку Григоровича (Петруня) бібліографічні уваги до історії української книги 80—90-их рр. XIX. ст. в Одесі (Копержинського) й зіставлення Борового й Романовського про книжки, періодика й летючки в Одесі за рр. 1917—1921.

Одеська Центральна Наукова Бібліотека стає поважним культурним чинником на Україні й повинна ще відограти важну ролю в культурному розвиткові південної України.

О. ОЛ. СТЕФАНОВИЧ.

З моїх споминів.

До історії початків видавництва „Діла".

З проголошенням австрійської конституції 1861 р. розбудилось у нас сильно народне й політичне життя, що зазначилось особливо в сміливих виступах наших послів у львівськім соймі й віденськім парляменті з домаганням рівних прав з іншими народами держави. Одначе слабою стороною того часу було те, що наше громадянство, хоч почувалося самостійним народом, не мало ще ясно означеного шляху для свого дальшого розвитку. Тим то сталося, що наші тодішні письменники, вийшовши з чужої німецької школи, бралися творити якусь вищу літературну мову, займаючи її з церковщини і давної літератури, чим затуманювали публику і молодь (по останню дивовижним язичієм в підручниках релігії). Цим не тільки не принесли вони ніякого хісна, але завдали відтак нашій справі ще багато шкоди.

В році 1866 упав на наш нарід важкий удар, бо австрійський уряд віддав по садовськім погромі всю владу в краю в руки поляків, заводячи у всіх школах і урядах польську урядову мову. Богато наших провідників, що посягали вже за найбільші права для свого народу, попали в зневіру що о можности його самостійного розвитку. І тут піддано їм ізза кордону розлучливий клич народнього обєднання з Великоросією: „единый русский народ". Сторонники цього клича, що залися зразу староруснами, а відтак перейшли вже в ряди русофілів, найшли сильну опору в Запиши св. Кирил.

Народнім Домі і Ставропігії, а поміщаючи для себе одиноку тоді політичну часопись „Слово", поширяли свою думку на значну часть громадянства. Цей напрям вийшов для нас з ріжних оглядів шкідливим: він спинив сильно наш питомий розвиток, викликав у нашій суспільности заїлу внутрішню боротьбу, що ослаблювала наші сили, а вкінці давала польським противникам добрий атут представляти нас в австрійськім уряді як ворогів держави, і так загарбувати для себе всі права в краю. А вже найбільшим лихом була тут страшна ненависть, з якою русофільство („Слово", а відтак „Пролом", „Галичанин" і ін.), піддержуване із заграниці і в її інтересі, накидувалось на нашу національну роботу, насміваючись з народньої простої мови, а особливо ударяючи на новий фонетичний правопис (кулішівку) й називаючи усунення кількох зайвих букв (ъ, ѣ) нарушенням давніх святощів, просто народньою зрадою і почином до нашого сполыщення. І ділося таке, що велика часть публики, читаючи безнастанно в одинокій газеті подібні наклепи і не находячи ніде спростовання чи хочби вияснення того, приймала їх безкритично і хоч не належала навіть до русофільського табору, набирала таки упередження до народовців.

В таких отже відносинах — при гнеті й переслідуваннях польської влади і при ворожнечі русофільського табору — стояла тоді громадка народовців-українофілів у Львові, зложена переважно з молодших ідейних людей, при своїм рідним прапорі, віруючи кріпко в жизненну силу свого народу. Вони розвели свою працю від перших основ: загріваючи молодь в гімназіях і університетах до пізнання свого народу, його життя, історії і літератури. В р. 1868 ці люди заснували у Львові Товариство „Просвіта", стали опісля через своїх прихильників закладати по всіх сторонах краю читальні і ширити через них науку й освідомлення в народі. А коли узискали державну гімназію, утворили при виділі „Просвіти" окрему секцію з гімназіяльних професорів для укладу і видання шкільних книжок, щоби подавати молоді науку в чистій матірній мові.

При такій щирій муравлиній праці вражало цих працьовників прикро, що чесну їх працю русофіли і їх преса безнастанно оплюгавлювали перед лицем суспільности. Через те відчувалась конечна потреба поставлення органу, що представляв би всі справи в правдивім світлі. Початок зробив проф. Юліян Романчук, піднявши в р. 1879 для горожанського освідомлення селянства видавництво „Батьківщини". Тяжче йшла справа з політичним органом для інтелігенції; бож не легко було найти відповідного редактора і роздобути більші фонди на кавцію і печатню. Але й тут найшлася скоро ідейна молода людина, Володимир Барвінський, що рішився кинути намірену адвокатуру і посвятитися для народньої справи. Порозумівшися з львівською громадою і видніщими патріотами в краю, став він з початком 1880 р. видавати політичний часопис „Дѣло".

І своєрідне було те видавництво. Воно називалось „Діло" в протиставленні до русофільського „Слова", наче би вказувало, що не порожними словами і пустими фантазіями про „единство", але веденням реальної праці хоче служити свому народові. Газета виходила зразу лиш двічи на тиждень (в середу і в суботу), опісля тричі, а від 1888 р. стала вона щоденником. Для помочі редакторові зайдалися львівські громадяни (д-р Юл. Целевич, д-р Олександер Огоновський, Наталь Вахнянин, д-р Корнило Сушкевич, Юл. Романчук і ін.). Адміністрацію провадив проф. Дамян Гладилович, запрягаючи до експедіювання газети гурток патріотичних студентів-академиків*). Уся робота велася безплатно — задля ідеї. Правопис задержано напів етимольогічний і занехано всякої полеміки з русофілами, щоб не відвертати упереджену публику, а приєднувати її. Велике значіння мала для органу особа о. Ст. Качали, котрий, починаючи від першого числа, містив у нім численні і замітні політичні розвідки й надавав газеті поваги, а крім того піддержував її своїм грошем. Редакція й адміністрація находилися в каменниці при вул. Галицькій ч. 44., пізнійше вул. Баторія ч. 24, на II. поверсі. В цім помешканні місці сходилась також тодішня наша громада на всякі свої наради.

Поява „Діла" і поважне ведення його влила в наші ряди у Львові і в краю нове життя, загріваючи всіх до дальшої інтенсивної праці, а заразом приєднуючи богатьох, що були досі нерішені. Рівночасно попався кріза в русофільськім таборі: невдача останньої парляментарної репрезентації у Відні, процес Ольги Грабар і тов., зміни у св. Юрі, упадок „Рольничо-Кредитового Заведения". Все те звертало увагу загалу на працю народовців і зєднувало для них й їх органу вся більше й більше прихильників. Зараз у першім році осягнено вже такий успіх, що за почином Волод. Барвінського обходжено у Львові в листопаді 1880 р. (спільно з русофілами) столітні роковини смерти цісаря Йосифа II., що багато причинився до нашого культурного піднесення в Галичині. На цім торжестві виголосили реферати з народовців: Володимир Барвінський і д-р Корнило Сушкевич, а з русофілів: д-р Іван Добрянський. Значить — русофіли бачилися вже примушеними піти спільно з українцями.

В цій оживленій праці впав на нас небавом тяжкий удар: дня 3. лютого 1883 р. помер по короткій слабости Володимир Барвінський, що був душею нашої політичної роботи. В першій хвилі були ми цим поражені і прибиті, але зараз зібралася наша громада і поставила на чолі видавництва д-ра Антона Горбачевського, придаючи йому як властивого редактора другого великого ідеаліста, Івана Белея, котрий також кинув намірену правничу карієру і посвятився для народньої справи. Тепер унормовано вже формально власність „Діла". Хоч орган уважався від початку добром всеї громади, одначе тоді створено вже виразну спілку громадян з уділами по 10 зол.

Тут згадаю принагідно, що небавом по смерти Вол. Барвінського підняла його родина претенсію на власність органу, одначе більшість громадян була цьому противна і бажала задержати газету як власність громади. Щоби у всім убезпечитись, поручено мені приєднати більше число незалежних духом уділовців. Це сталося і „Діло" полишилося власністю громадської спілки. Так сталося, що коли згодом завелися ріжні політичні зміни й „ери", „Діло" удержалось незалежним органом і боронило прав українського народу по змислу своїх основателів.

Наконець скажу сливе про мою участь в дальшім видавництві „Діла". Я помістив уже в другім числі газети допис у справі для духовенства дуже актуальній: „Бурси для священичих синів". Опісля поміщував, особливо в дальших роках, безліч статтей в справах шкільних, церковних і суспільних. Нині не годен би їх всіх навіть вказати, хочби як по всіх річниках газети шукав. Д-р Франко, розглядаючи в своїм виданню „Нарис історії українсько-руської літератури до р. 1890" (Львів, 1910) розвиток тодішнього нашого життя, згадав і про мою діяльність словами: „Досить незначну ролю серед громади львівських українофілів грав у 70-их роках і пізніше о. Александер Стефанович". А навівши деякі мої праці в письменстві і громадянстві, додав ще: „Він виступав іноді, особливо за митрополітування обох Сембратовичів, як посередник, ніби конфідент, між народовцями і св. Юром, перестерігаючи перед вибриками всяких ізмів, коли вони починали проявлятися в партії". Та д-р Франко помилився в своїм додатковім поясненню. Я був завсе священиком-громадянином, котрий дорожив св. церквою, а заразом цінив і добро народу та бажав, щоб вони згідно йшли й обопільно себе піддержували. Так служив я цій справі не по яким вищим указам, а з власного почину й переконання. Що більше, обставини складалися так, що я зі св. Юром в поглядах часто розходився. За влади крил. Малиновського був я там як священик-українець просто ненависний. З д-ром Сильвестром Сембратовичем стояв я в часі його професури і суфраганії в добрій приязни і видав з ним спільно перший перевід молитвенника. Але коли він став митрополитом і почав видавати рептильний орган „Миръ", а відтак входити в ріжні політичні й церковні компроміси, я розійшовся з ним зовсім. Так сталося, що коли в р. 1885 він поставив при парляментарних виборах своїх митрополичих кандидатів, я підписував, як член Народнього Комітету, відозви за народніми кандидатами. А на епархіяльнім львівськім синоді в 1897 р. був я одним з ініціяторів представлення, внесеного до Апостольського Престола, за приверненння первісних ухвал синоду з р. 1891, змінених при участи митрополита Сильвестра. Про інші подібні факти не згадую, але вже з наведених стане ясно, що я не поводився в моїх ділах вищими указами, але йшов за власним почуттям і стояв завсіди на традиційному становищі нашого духовенства.

*) Між тими студентами був також — як оповідав мені опісля — буковинець Тит Гемпинський, що відбував тоді у Львові військову службу — відтак православний перех у Довгопілі, а перед смертю уйшов архимандрит і назначений суфраган Чернівецької Митрополії.

о. ЙОСИФ ГАНКЕВИЧ.

Початок »Діла« і час 1878—1880.

(Спомин.)

Вже на загальних зборах „Просвіти" 1878 р. висунули наші народовці думку, щоби заснувати політичну газету хочби таку, що буде виходити 2—3 рази тижнево, бо „Правда" виходила лише 2 рази на місяць як літер. і політ. газета т. зв. „молодої тоді партії. „Стара" партія мала свій орган „Слово", що виходив 3 рази на тиждень — численні „народовці" на провінції виписували „Слово", бо іншої газети не було. Але були й такі — з „молодої" і „старої" партії, особливо священики, що держали і „Слово" і „Gaz. Lwowsk-y" урядовий орган, знаменито редагований тоді поль. письменником Владисл. Лозинським, а декотрі вдоволялися самою „Gaz. Lwow." (званою тоді „Лємберґеркою").

При виборах до „райхсрату" 1879 вже „Русска Рада" згодилися на кандидатуру кількох народовців (судди Тит Заячківський, адв. Волод. Ганкевич) однак вибори 1879 випали для нас тоді дуже зле, що мало для всіх українців у Галичині той добрий наслідок, що перестали оглядатися на підпору правительства („Die Regierung wird alles für uns machen"). В р. 1873 при перших безпосередніх виборах до „райхсрату" при дуже сильній підтримці правительства „центра і сеймичного" („Ministerium Lasser genannt Auersperg") вийшло около 15 і послів „Русскої Ради", що ввійшла була в контакт з групою „Шомер Ізраіль". Були то: Вас. Ковальський, Амвр. Яновський, о. Павликів, о. Галька, о. Озаркевич, о. Заклинський, о. Наумович, сел. Гайдамаха, о. Юзичинський, Лукіліян Криницький (від 1879 був послом як член „Koła Polsk."), о. Крижанівський, о. Красіцький і Юл. Геровський. Окремо був послом о. Качала, вибраний 1873 р. послом на Мазурах. В р. 1879 вибрано тільки трьох наших послів: Ковальського Вас., о. Озаркевича і Ден. Кулачковського. Окремо ще був послом 1879 Володисл. Федорович, вибраний в сильнім українськім окрузі (Жовква-Рава-Сокаль), але він скоро зложив мандат. Жиди 1879 р. ввійшли в контакт з „Kołom Polsk." і правительством. Правда — 1873 і 1879 і потім був послом з міст Тернопіль Бережани Евзевій Черкавський ніби русин. В р. 1879 вже було міністерство гр. Taaffe-а, централісти не були „regierungsfähig", бо опонували проти окупації Босни. „Koło Polsk." мало тоді великий вплив і піддержку центрального уряду, якого членом був від 1873 Землковський (був міністром до 1888) як міністр без теки, зглядно міністр для Галичини.

Безперечно нефортунний результат виборів в червні 1879 прискішив те, що народовці вже довше не отягалися з оснуванням свого політичного органу. Наради велися від весни 1879 р. Найбільше клопоту було з кавцією (3000 гульд.) і фондами на початок видавництва. Хто дав кавцію, цего нині не памятаю, мабуть о. Качала або визичено на неї гроші з фондів „Просвіти" (дар Федоровича 1875 р. для „Просвіти" 12.000 гульденів). Злобні люди пускали дуже розповсюднену пізніше сплетню, що кавцію дав краєвий виділ (!), в котрім ніхто з українців тоді не засідав. О. Чачковський Мих. з Товстого старався за кавцію у Влад. Федоровича, свого шкільного товариша.

Коли на „Бесіді" і на „Просвіті" — (оба товариства були при вул. Краківській ч. 14) — обговорювано чи то явно чи то дискретно справу того видавництва, то проф. акад. гмн. Дамян Гладилович всіх, особливо недовірків, з олівцем у руках переконував, що видавництво удержиться. Розписано тоді в справі „Діла" листи до всіх, хоч троха замітних народовців в Галичині і Буковині; мабуть в тій справі їздив Володимир Барвінський на Україну. Зі студентів, о скільки памятаю, ходили на наради в справі заснування газети: Андр. Чайковський, Кость Левицький і Евген Олесницький.

Дня 1. ст. стилю січня 1880 появилося перше число „Діла", як програмове. Впливова тоді „Gazeta Narodowa" (ред. Ян Добжанський відомий публіцист) написала, що „Діло" ogólnikowo zapowiada program przeciwny „Słowu". Як редактор був підписаний Михайло Коссак, б. урядник держ. скарбу і власник реальности у Львові, що коло 1867 р. видав обширну книжку про василіянські монастирі в Галичині. Тепер ця книжка є великою рідкістю. Правопис — на це тоді дуже вважали! — був з опортуністичних оглядів досить строго „етимольогічний" — навіть не шкільний. Але редактором фактичним був Володимир Барвінський († 1883) старший конціпієнт адвок. і б. редактор „Правди". В редакції працювали Ів. Белей, Ант. Горбачевський, що потім були редакторами „Діла", поет Іл. Грабович і Евг. Олесницький. Евг. Олесницький спонукав з Ів. Белеєм і мене до того, що я написав кілька більших історичних розвідок і політичних статей до „Діла" (Відень і парлямент, Історія львів. дух. семинарії, Старинности над Збручем).

Редакція і адміністрація містилася в другім крилі каменниці при вул. Краківській ч. 14., в котрій була „Просвіта" і „Бесіда". Адміністрацію „Діла" провадив дуже солідно й енергічно проф. Гладилович. Він запрошував нас кількох студентів університету до помочи в експедиції, котра відбувалася в пополудневих годинах (3·30 до 6·30), бо найдалі в 7 год. вечером мусів бути цілий транспорт „Діла" на головній почті, куди його відставляв служачий „Бесіди" знаний тоді Теодор. Нераз ми „експедитори" висилали „Діло" комусь, що його не абонував. Були адресати, що повертали „Діло" а нераз дописували, що газети „видаваної за польські гроші" не хочуть навіть бачити! Численні польські касина заабонували були „Діло", а також кількох польських політиків і аристократів (Сапєга, Тишкевич, Бніньский і ще пару). В тих часах польські газети агітували, щоби з касин викинути „Neue freie Presse". Коли це де сталося, тоді військові виступали з касин і закладали свої.

При тій нагоді слід згадати тут про одного великого нашого мецената, що і „Діло" (— знаю це від пок. проф. Гладиловича) щедро підпомагав і всякі видавництва „народовців". Був це один зі старших тоді членів львівської громади, а саме: д-р Корнило Сушкевич († 1885) секретар прокур. скарбу, а потім адвокат. Молодше покоління не знає добре цего благородного і дуже скромного та тихого патріота — може хтось зі старших жиючих нині народовців (нпр. дир. Сидір Громницький) при-

святкв би йому належну і заслужену згадку.

В р. 1880 виходило у Львові польських газет — крім „Лемберґер-ґерки“ — 2, а то: „Gaz. Narod.“ (редактор і власник Ян Добжанські) і „Dzienn. Polski“ (ред. Генр. Ревакович, властителі мабуть Свіцький, нотар і кн. Сапєга). 1883 засновано „Kurjer Lw.“, 1885 „Przegląd“, а коло 1898 „Slowo Polsk.“ „Діло“ виходило в початку 2 рази тижнево, потім 3 р., а від 1./1. 1888 щоденно.

В осени 1887 р. дістав я лист від проф. Дам. Гладиловича з проханням, розвідати між священством на Поділлі, чи підтримають і допоможуть щоденному видавництву „Діла“ майже всі, памятаю, приобіцяли підтримку, а противних не було, тільки деякі сумнівалися, чи „Діло“ зможе устоятися. Дебіт до Росії дістало „Діло“ в р. 1881 — мабуть тому, що по убийстві царя Олександра II. полекшає дещо режім уряду ген. Льоріс-Мелікова (з роду вірменина).

В часі світової війни останній раз читали ми „Діло“ мабуть в 16-ого серпня 1914. Дня 20. серпня 1914 прийшли до нас російські війська і наступили звідси 27. січня 1918, потім в часі від 27. січня 1918 до 14. лютого 1918 була у нас над Збручем якась ніби самостійна „републіка“ в полосі між Австрією і Росією, аж 14. лютого 1918 „нарокували“ австрійські війська. В часі російської окупації читали ми — а навіть нераз абонували — „Кіевскую Мысль“ і „Dziennik Kijowski“, нераз купували ми ще якісь інші газети або діставали їх від російських офіцирів і салдатів.

Красне на Поділлі.

Д-Р СТЕПАН БАРАН.

Політика чи „забава“?

Ювилей „Діла“ ставить мені перед очи слова подані у заголовку. Повищих слів не відношу зовсім до праці, яку „Діло“ від часу своєї появи в 1880 р. клало у політичну думку і громадянську організацію як перший український щоденник, бо кождочасна редакція клала своє знання і душу, а то і физичне здоровля, у творчу політичну царину і своєї місії не вважала за забаву, ніколи не „бавилася в політику“, але політику творила. Особисто звязаний близько з редакцією „Діла“ від повного чвертьстоліття, коли на сторінках „Діла“ перший раз появилися мої статті, безперервно по нинішній день, будучи якийсь час в складі редакції, а навіть в заступстві переходово її шефом, знаю, який тяжкий, відповідальний, а для себе дуже невдячний обовязок сповняли і сповняють робітники „Діла“ серед нашого громадянства. І свою велику національну місію робили вони і роблять, знаючи, що від сучасників не одержать ніякого признання або дуже мало, за це богато докорів, підозрінь і наклепів — і скоре забуття всього, що творили для організації і поступу нації.

Така вже доля українських журналістів. Творили вони для дня і самі стали одноднівками, про яких може тільки мимоходом згадає майбутній історик нашого національно-політичного відродження на праастарій Галицькій Землі. Політичних заслуг покійних редакторів „Діла“ — Вол. Барвінського, Івана Белея, Евгена Левицького, Олександра Борковського, Ярослава Весоловського і живучих Вол. Охримовича, Вяч. Будзиновського, Льонгіна Цегельського, Василя Панейка, Михайла Лозинського, наше наймолодше покоління не знає зовсім, а старше — як і дещо знало — то призабуло. І мимо гіркого полину, що наше громадянство давало нераз пити журналістові „Діла“, наслідники попередніх продовжують їхню працю дальше по своїм силам і совісті. Розуміють своє політичне завдання як українські журналісти колись взагалі одинокого і нині знова одинокого українського політичного незалежного щоденника на західно-українських землях і як Франкові каменярі день в день лупають скалу нашої політичної темряви. В політику вони „не бавилися і не бавляться“.

В нашому громадянському житті царює ще досі великий примітивізм, а в політичному зокрема. Наш загал — в Галичині — на думці маю передовсім інтелігенцію — не має ширшої, тривкої політичної освіти, якої і найліпша щоденна преса не може дати — не має довшої політичної традиції, не має основнішої політичної практики, не вимагає від політика великого знання теоретичного, практики життя, совісти і почуття відповідальности і політику трактує під кутом погляду вічевої занадої закутини, а політика утотожнює з вічевим, з правила політично неосвіченим, крикуном — аґітатором та вже за великого політика вважає звичайного повітового організатора, кандидата на посла, а тим більше самого посла. Посол і політик в очах нашого загалу синоніми, хоч зі сотні послів заледви кілька займається в дійсности політикою і її робить та сяк так теоретично і практично на ній визнається. Девятьдесятькілька відсотків з поміж офіційних представників в законодатних тілах тільки по правді бавиться в політику і до них без застережень відноситься наш технічний вираз „бавитися в політику“.

І цей останній технічний термін, витворений несвідомо самим нашим громадянством як найкраще характеризує нашу велику мізерію на політичному полі. Від того, хто бавиться, не вимагається великого, основного знання, а тим більше вже не треба йому ніякої совісти ні почуття відповідальности перед сучасним і майбутнім. І ми бачили й бачимо, як на народніх законних трибунів виходили і виходять люди зі спритом, твердим чолом, з крикливим вічевим голосом, або добрими ліктями, за це без знання і совісти — а люди зі знанням, політичним досвідом і характерністю усуваються і відходять в тінь. Доба Петрицького і Трильовського далеко ще у нас непережита!

Демаґогія і свідоме обріхування народу ще й нині царюють. Причина? Думаю, що є нею хибне у нас поняття, що політику роблять тільки парляменти — у нашому примітивному понятті ще й віча — а роля політичної преси тут відносно підрядна і що до звання політика не треба ніякого політичного знання, бо його вповні заступить гомінке слово „посол“. А найважніше — відсутність тривких, політичних звязків між редакцією „Діла“ — органу з конечности у значній мірі непартійного — а загалом тих, що „бавляться в політику“.

Наш загал вважає за річ природну, що писати в політичному щоденнику на політичні теми, це тільки обовязок виключно членів редакції. Інакше деінде — хоч би у поляків. В політичних справах забирають там голос видні політичні і громадянські діячі зі своїм повним підписом, знаючи, що пресова трибуна у богатьох випадках важніша і доцільніша від трибуни парляментарної. В додатку є тут безпосередній звязок між провідниками і масами, що й має додатній моральний вплив на ці маси, які мають право знати погляд своїх провідників на якусь пекучу справу. Не без значіння воно і для тих, що вступають в політичне життя, бо кожна така стаття дає до деякої міри практичну лекцію політики, духово вяже старших з молодшими, творить політичну традицію і, що головне, скріплює авторитет і пошановання для громадянської праці.

У нас — на жаль — цього майже зовсім нема, особливо тепер в часах лихоліття і політичного розвалу. Давніше було і на сторінках „Діла“ трохи краще. В довоєнній добі стрічалося часом — хоч також рідко — політичні статті тодішніх керманичів нашої політики Юліяна Романчука, Евгена Олесницького, Костя Левицького, що від себе освітлювали певні справи. Нині політична стаття в „Ділі“ за підписом особи з поза редакції — дуже рідке явище.

Конечним вислідом цього несеріозність в пониманні обовязків і завдань політичного діяча та дальше царювання терміну „бавитися в політику“ з повною відсутністю реального розуміння політичного життя, його явищ, причин і наслідків. Молоді, не маючи перед очима приміру старших, за найлекше звання вважають звання політика, хоч воно є найтрудніше з усіх у світі, вимагаюче великої підготовки теоретичної і практичного досвіду — очевидно не на вічу. І розростається у нас політичний бурян, що його з трудом треба буде полоти.

Причиною врешті невідрадного сучасного стану є брак теоретичного органу політичного — політичного журналу для уґрунтовання і критичного освітлення нашої ідеольоґії і, де можна би точніше досліджувати і освітлювати явища політичного і загально соціяльного життя. І тут нинішній ювилей повинен дати почин до усунення цього браку, щоби на будуче можна створити пресовий семінар для дослідів над теорією політики і її практичним приноровленням. Вірю, що це дасть почин до серіозної підготовки кандидатів до політичного звання.

Очевидно, що і тепер маємо право домагатися від наших відповідальних в політиці людей, щоби не крили своїх поглядів перед загалом, щоби час від часу забирали публично голос в пресі зі своїм підписом, а тоді термін „бавитися в політику“ може у нас перейде накінець до історії і ми направду зачнемо вести політику.

Д-р МИКОЛА ЗАЛІЗНЯК.

З історії одного українського видавництва за кордоном.

(Уривок зі споминів старого емігранта.)

На самому початку війни війшов я, яко голова Закордонної Управи Українських Соціялістів Революціонерів, у тісний контакт як з д-ром Костем Левицьким, тодішнім головою Українського Клюбу з Галичини у віденському парляменті й головою Української Парляментарної Репрезентації, так і з головою українського буковинського Клюбу, Миколою Васильком. В тодішньому часі особливо тісні політичні й особисті звязки лучили мене з Васильком. За його допомогою розпочав я й перевів певну революційну й дипломатичну акцію в українській справі і при цій нагоді міг на досвіді переконатися в цінности й характерности цього великого українського патріота, про якого істнує між нашою некритичною суспільністю стільки злосливих леґенд. Особливож переконався я, що в справах грошевих до нього можу мати цілковите довіря. В жовтні 1914 р., коли він потрібував моментально фінансової допомоги, а я був при грошах, звернувся він до мене з просьбою позичити йому на пару тижнів 50.000 авс. корон (це тоді виносило 10.000 долярів), я дав йому бажану суму без росписки, на слово й своєчасно одержав її назад.

Весною 1915 року звернувся я до Василька з просьбою дати мені допомогу в оснуванню задуманого ще на початку війни плану, якого я однак до того часу не міг перевести в життя, зв'язаній зовсім іншого характеру, про які тут не місце оповідати. А саме я хотів розпочати у Відні видавання української соціял-революційної літератури, а крім того ще видання серії книжок, присвячених загальному розглядові важніших проблем і справ українського національного життя. Ця серія мала називатися „Політична Бібліотека“ й до участи в ній хотів я притягнути найвизначніші українські публіцистичні й наукові сили, без огляду на їх політичний напрям.

В тому часі московські війська зайняли вже всю Східну Галичину, перейшли Карпати й доходили до Кракова. На російській Україні всі прояви українського життя були знищені, й до нас до Відня доходили чутки про нищення української культури в Галичині. Могло би здаватися, що момент для заініціовання двох більших українських видавництв був мало підхожий, могло би здаватися, що Росія справді перемагає і що шкода тратити гроші на безнадійну справу. Одначе для мене не було ніколи сумніву, що справа вибуху нової революції в Росії є зовсім певна, все одно, чи Росія буде розбита, чи вона побідить у світовій війні. В усій своїй революційній і політично-дипльоматичній акції, веденій в Австро-Угорщині, Туреччині, Болгарії, Швайцарії й Німеччині я виходив з орієнтації на будучу російську революцію і хоч як мої політичні вороги з українських кол ні старалися цю мою концепцію побороти й опоганити, представляючи, що я „зобовязався австрійському урядові зробити революцію на Україні за пять міліонів корон“ (так писав видаваний в Женеві за австрійські гроші орган українського соціял-демократа Льва Юркевича „Боротьба“), то пізніші події українського життя й моя роля в нім показали, що моя орієнтація була правильна.

Микола Василько завсіди пильно прислухався до моїх політичних міркувань і виводів, особливо про російську Україну, нераз просив давати йому ціні виклади про тамошні відносини, людей і партії, учився від мене, як сам він нераз говорив, бути не тільки буковинським або австрійським політиком, але великоукраїнцем. А мав він ту дуже цінну прикмету, що у нього віра в якусь справу або переконання в її слушности завсіди йшла в парі з відповідною акцією й готовістю дати самому або здобути для неї відповідні матеріяльні засоби. Так було в даному випадку і з моїм планом видання двох більших серій українських книжок. Василько твердо вірив тоді, що перемога Росії не лише епізод, який незабаром буде зліквідований. Тому, вислухавши мій план і просьбу позичити на його виконання відповідні гроші, він сказав мені:

— Якщо Ви справді вірите, що це Ваше видавництво конче потрібне для здійснення ваших політичних планів і якщо Ви певні, що по повстанню української держави ці книжки дадуть Вам гроші, я готовий дати позичку на цю ціль. Гроші ви мені маєте звернути тоді, коли буде українська держава, бо я теж вірю, що вона буде і що тоді Ваші теперішні видання справді принесуть Вам дохід, так, що Ви зможете сплатити свій борг мені. Ну, а як української держави не буде, нам усім буде тоді біда, і Ви матимете тоді більшу журбу, як думати про звórот позичених у мене грошей. На цей випадок Ви щодо мене можете бути спокійні — хай гроші уважаються пропащими. Але я вірю, що ми з Вами справу виграємо“.

Так одержав я від Василька весною 1915 р. на слово 50.000 австр. корон на свої видавництва з зобовязанням звернути їх, як буде українська держава, а я зможу продавати свої видання. І так розпочав я свої видавництва у Відні, мав змогу в 1917 р. переслати їх на Україну зі Стокгольма до Києва, одержав за них відповідні гроші, заложив у Києві велике видавництво й книгарню, бо українська держава справді стала фактом і в осени 1918 р. нарешті звернув Василькові затягнену в 1915 році позичку.

Тут я хочу розповісти дещо про долю одного з них моїх видавництв, а саме „Політичної Бібліотеки“. В роках 1915-18 видав я у Відні в цій серії кілька книжок на актуальні в тому часі українські

справи. В них згадаю насамперед книжки про Галичину, її ролю в світовій війні й її годішні політичні змагання: С. Томашівський — „Галичина"; М. Лозинський — „Утворення українського коронного краю в Австрії" і його ж брошурка для масового ширення — „Українська Галичина — окремий коронний край"; І. Петровича (Крилакевича) — „Галичина під час російської окупації". Про російську Україну видав і велику книжку Льва Когута — „Україна і московський імперіялізм". На жаль міг я видати тільки перший том, а властиво лише вступ цеї праці, бо том другий про визиск Москвою українського селянства автор підчас московської окупації Чернівець закопав у землю і він загинув. Пощастило мені замовити й видати в цій серії також таку цінну й досі ще не перестарілу працю про національний розвиток різних народів Росії, як І. Бочковського — „Поневолені народи царської імперії". Закінчив я віденські видання серії книжкою Левенка (проф. С. Рудницького) — „Чому ми хочемо самостійної України", де вперше угрунтовано було з боку географічного, культурно-історичного й економічного українську державно-самостійницьку ідеольогію. Багато приємних пополуднів і вечорів провів я у Відні в мешканні Institut für Kulturforschung з проф. Рудницьким, обговорюючи пляни і деталі цеї книжки, якій судилося мати дуже цікаву історію.

Спочатку почав я видавати свої книжки у Відні на загальних підставах. Але австрійська військова цензура всі мої книжки або конфіскувала цілком або так скреслювала, що не було жадної змоги пускати книжок у такому вигляді в світ. Так сконфісковано мені українське видання книжки Лібкнехта — „Чи має Европа сказитися" на тій підставі, що в 6-их роках після австро-пруської війни ця книжка була сконфіскована австрійською цензурою й конфіската ця ніколи не була скасована, хоч в р. 1915 німецьке видання цеї книжки свобідно продавалося у Відні по соц. демократичних книгарнях. Так почеркано мені книжку М. Михайленка (М. Лозинського) — „Визвольні маніфести" російського уряду і війна". А про перепущення цензурою плянованих мною книжок Лозинського про Галичину й мови не могло бути. Тоді взявся я на спосіб видавати свої книжки без жадної цензури. Обговорив справу докладно з Васильком, а також з друкарнями.

— Австрійська глупота, — сказав Василько, вислухавши мої жалі на австрійську цензуру. — В Ваших виданнях нема ворожої пропаганди проти Австро-Угорської держави? — Я відповів, що нема. — Тоді я беру справу на себе й даю друкарні лист за своїм підписом, що переймаю всяку відповідальність перед владою за друк ваших книжок, а друкарня не має посилати їх до жадної цензури. Так я і зробив. Давши друкарням листи Василька й по 5.000 кор. заставу на покриття евентуальних неприємностей, друкував я всі свої видання без жадної цензури. Всі мої видання у Відні, це одинокі українські видання, де не було жадної пропаганди на користь Австрії, а розвивалася в усій її широті й чистоті ідея здобуття самостійної української держави. І я уважаю дуже великою заслугу Василька, що він своєю рішучістю поміг мені обминути австрійську цензуру.

Кождої книжки друкував я від 3 до 5 тисяч. З того около тисячі ширив, хоч і з дуже великими перешкодами, по таборах полонених українців в Росії. Перешкоди походили тут від своїх, українських кругів, але тут не місце про це докладно оповідати.

Згадаю лише про історію поширення книжки Левенка — „Чому ми хочемо самостійної України". 1000 примірників цеї книжки вдалося мені поширити між полоненими по таборах і між українськими січовими стрільцями, а 500 пр. переслати в 1916 р. до Львова на продаж до Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка. Через полонених січових стрільців книжка вже в 1916 році дісталася через фронт до Київа, і від деяких членів Центральної Ради, Українських Соціялістів-Революціонерів знаю, що її літографовано й гектографовано ще в 1916 р. у Київі, читано й дискутовано по різних гуртках українських соціялістів-революціонерів і так вона почала робити свою революційну роботу. Взимі 1916 р. або на початку 1917 р. я через посередництво Василька продав 3.000 прим. цеї книжки Буковинському Українському Комітетові, й вони пустили робити свою роботу серед українських [illegible] на італійський фронт.

Коли в 1917 році вибухла довгождана російська революція, вибрався я з Відня до Штокгольму. Перед виїздом туди за посередництвом Василька одержав я за згодою тодішнього міністра закорд. справ Австро-Угорщини графа Черніна кредити в державній друкарні на видання різних моїх книжок. В першу чергу планував я видати 25.000 нового, переробленого й доповненого автором видання книжки „Чому ми хочемо самостійної України". Далі мало йти 100.000 пр. повного „Кобзаря" Шевченка. Одначе ворожі мені українські впливи, за активною допомогою дуже впливового тоді радника австро-угорського міністерства закордонних справ бар. Опенгаймера (як я знаю з актів міністерства, що прийшли в моє розпорядження по розпаді Австро-Угорщини, завзятого ворога українців і польонофіла) зуміли перешкодити здійсненню цих моїх плянів. Встиг я видати окремою брошурою лише 5.000 пр. останнього розділу книжки Левенка під заголовком „Якої нам треба самостійної України", а що мені спішилося до Стокгольму й не хотів я знову розпочинати боротьбу з українськими інтригами, то виїхав до Стокгольму, щоби звідти звязатися зі своєю партією й розпочати на широку скалю українську пропагандистичну й дипльоматичну діяльність.

Весь запас моєї друкованої у Відні літератури, як партійної, так і „Політичної Бібліотеки" переслано мені до Стокгольму, а звідти пішов він до українських книгарень Київа, Харкова й Петербурга. Деяку частину цеї літератури посилав я між іншим до українських військових комітетів, як на фронт, так і до Гельсінгфорсу. Протягом місяця весь мій запас української політичної літератури вичерпався. Коло 130.000 прим. української державно-політичної літератури нарешті знайшли свого читача на російській Україні. Військові українські комітети, особливо в Гельсінгфорсі, настирливо домагалися присилки нових транспортів літератури. Дещо вони почали передруковувати самі — так я мав змогу вже в 1918 р. в Київі провірити, що в прифронтових друкарнях було передруковано пять разів брошуру Левенка (один аркуш) — „Якої ми хочемо самостійної України?" Лише Київ завзято мовчав, як мовчала й Українська Партія Соц.-Революціонерів чому, про це буде мова трохи згодом. Отже треба було мені подумати про продовження „Політичної Бібліотеки" у Стокгольмі. Та саме тоді всі мої матеріяльні ресурси вичерпалися, й я сидів без обіду й жив на кредит в готелю в столиці чужої держави, серед ворожо успособленої московської та жидівської еміграції. Сидів, здавалося, сам, бо мій приятель Василько мусів поборювати у Відні різні українські інтриги й на разі не міг дати мені належної допомоги. Та тут стали у пригоді мої приятелі з Індуського Революційного Комітету, що приїхали на Стокгольмську соціялістичну конференцію і з якими я дуже близько зійшовся. Бачучи мій пригноблений настрій, бо моє безсилля допомогти нашим людям висилкою літератури, страшно дратувало мене, вони самі запропонували мені позичку — 5.000 шв. корон (1200 долярів) і за ці гроші видав я негайно й вислав на Україну 95.000 пр. нових накладів брошурки Левенка — „Якої нам треба самостійної України", а також приступив до видання другого накладу його великої брошури — „Чому ми хочемо самостійної України", якої друкував я 25.000.

Трохи згодом удалося мені поставити на ноги й міцно угрунтувати матеріяльно в Стокгольмі велике українське інформаційне бюро, одержати кредит в 2.000 долярів місячно від Василька, а крім того одержати через посередництво д-ра Зідекума підтримку від німецької соціял-демократичної партії. Тепер міг би я розгорнути широко видання своєї „Політичної Бібліотеки".

5.000 пр. ново-надрукованої у Стокгольмі брошури Левенка „Чому ми хочемо самостійної України" вислав я на адресу Центральної Ради до Київа, 5.000 пр. на адресу Ц. К. УПСР, а решту до книгарень. По книгарнях книжка була моментально розхоплена. А в лютому 1918 р. довідався я від О. Севрюка в Берестю, що сталося з книжками, які я вислав на адресу Ц. К. Партії й Центральної Ради. Там вони викликали переляк своїм самостійництвом і Центральний Комітет Укр. Соц. Революціонерів заборонив їх ширити й сховав у шафах. Те саме зробила Центральна Рада. Та на щастя тоді відбувався у Київі всеукраїнський військовий з'їзд. Української політичної літератури майже не було. Делегати розбили шафи з моїми виданнями, що стояли в будинку Педагогічного Музея, де була Центральна Рада і Ц. К. Партії і вся моя заборонена українським парляментом і Центр. Комітетом Партії УСР самостійницька література революційним шляхом стала власністю революційних українських вояків.

В Стокгольмі видав я в „Політичній Бібліотеці" ще дві прекрасні брошури Богдана Магміта: 1) На вершинах політичного проводу (Політична характеристика д-ра К. Левицького) і 2) Пісенний маєстат (політ. характеристика Ю. Романчука). Через німецького торговельного аташе в Стокгольмі почав я друк книжок „Політичної Бібліотеки" в Берліні. Було вже надруковано в друкарні Станкевича в Берліні: Левенка — „Чому ми хочемо самостійної України", — 200 тисяч. пр., Левенка — „Якої нам треба самостійної України" — 500.000 пр.; Л. Когута — „Україна і московський імперіялізм" — 100.000 пр.; Бочковського — „Поневолені народи царської імперії" — 100.000 пр. Інші книжки вже були складені й скореґовані. Та я вже не мав часу далі займатися цею справою. Вже вибухла війна між більшовицьким урядом і Центральною Радою й я не міг пересилати своїх видань до Київа. Почалися мирові переговори в Берестю і в кінці січня 1918 р. я виїхав туди, а потому в березні до Київа. Надруковані наклади „Політичної Бібліотеки" лишилися в Берліні на складі в друкарні. Останні 15.000 прим. книжки Левенка — „Чому ми хочемо самостійної України", [illegible] встиг вислати зі Стокгольму, я вже сам відібрав на київській почті, і в другому році існування української держави мусів заплатити за них величезне мито, бо за книжки друковані ніби то московською мовою за кордоном, бо цей ганебний циркуляр російського уряду, скасування якого домагалося свого часу Наукове Т-во ім. Шевченка у Львові і українська парляментарна репрезентація у Відні, ні Центральна Рада, ні її голова, бувший ініціятор цих проектів проф. М. Грушевський не [illegible]. Не помогло і моє особисте [illegible] Грушевського. Добре ще, що українська цензура [illegible] ці книжки не сконфіскувала.

Незабаром [illegible]. Я пішов у [illegible] військова команда хотіла арештувати мене. Часи й настрої змінилися. Я мусів тікати з України знову за кордон. Незабаром настала революція в Німеччині, розпад Австро-Угорщини, повстання проти гетьмана на Україні. Вже в р. 1919 довідався я через посольство УНР в Берліні, що з наказу німецької влади понад 2 міліони примірників моєї „Політичної Бібліотеки" за часів гетьмана були сконфісковані й знову перероблені на папір. Це теж зробили мої політичні українські вороги. Та тепер це мене вже не боліло. Ідея самостійної Української Держави в міжчасі самим життям вже була так поширена, що підшиватися під неї мусіли, хоч і з скреготом зубів, самі мої вороги.

Підчас окупації Київа більшовиками в 1919 році, вони поставили видання моєї „Політичної Бібліотеки" на індекс книжок, які заборонено продавати, а підчас панування в Київі Денікіна два тягарові авта моїх видань вивезено з моєї книгарні і спалено.

Отак українські реакційні круги, німецька цісарська влада, більшовики і денікінці, всі зійшлися в тому, щоби знищити українську державно-самостійницьку літературу. Та все це їм мало помогло.

ВОЛ. ДОРОШЕНКО.

„Життя і знання".

Нехай хоч ювилей „Діла", коли виходить надзвичайне число ґазети, дасть мені змогу звернути увагу ширшого громадянства на одно світле, але чомусь досі вперто замовчуване в нашій журналістиці явище на полі української преси. Маю на увазі журнал „Життя і Знання", популярно-науковий місячник, що його розпочало видавати Т-во „Просвіта" у Львові з днем 1-го жовтня м. р. Досі вийшло чотирі числа, і в інших народів, далеко багатших на такого роду видавництво, давноб уже звернули увагу на журнал.

Аджеж видає його одно з найстарших найповажніших наших товариств — можна сказати — „мати" всіх українських товариств у краю, а тимчасом віде ані телень, коли не рахувати „голосу" „Праці". Ця ґазета вважала за вказане замісць привіту вилаятися, причепившися до одної статті у першім зошиті, яка їй видалася малозрозумілою. Появу дальших зошитів стрінула теж загальна мовчанка. Ніхто не вважав за потрібне спинитися бодай коротко на новім журналі.

Правда, так було у пресі, але по куточках, на бруку можна було почути по появі першого зошита численні відзиви, очевидно „критичні".

Передовсім купка непокликаних „редакторів" рішучо висміювала журнал, почавши від назви й окладинки, а скінчивши на змісті. Але це було зрозуміле, як і бажання більшовизантів, щоб „Життя і Знання" ширило коштом „Просвіти" якусь, саму їм ближче невідому й невсну єстра-науку. Але в друку не озвався ніхто, ні вдоволені, ні невдоволені. Тяжко було в цих відносинах редакції проводити своє діло, але вона не зразилася. І ось перед нами вислід її енергії: чотири великі in 4° зошити по 32 сторінки в кожнім, по дві шпальти на стороні, себто властиво разом 256 сторін. Отже є вже про що говорити. Але поки перейдемо до обговорення виданих зошитів, кілька слів з історії самого видання. „Життя і Знання" це не перший часопис „Просвіти". Від самих початків своїх кількома нароботами видавала вона свій орган, що мав ріжну фізіономію, залежно від часу, розуміння завдань просвітньої роботи й уміння її проводити. Вже з кінцем 1877 р. виходить „Письмо з Просвіти" [illegible] до кінця 1879 р. [illegible] пізніше знову пробує [illegible] письмо, що називалося „Читальня" (1893—96 рр.). Потім перерва на десять літ, а від 190[illegible] р. начинає виходити знову „Письмо з Просвіти", яке спинила тільки світова війна. По невдатній спробі відновити журнал у 1916 р., наступає регулярне видавання його тільки з кінцем 1921 р. Від 1923 р. журнал змінює свою назву на „Народня Просвіта". До цеї низки видаваних часописів приходить тепер ще „Життя і Знання". В початках свого існування (в 70-их рр. м. в.) Просвітянський орган мав у своїй програмі чисто практичні цілі: поради й вказівки правничі, медичні, педагогічні, господарські відповідно до розуміння тої доби (ощадність і тверезість!). В 90-их роках програма міняється. Перший річник „Читальні" — це є свого роду газетка для читалень, різного змісту, з релігійною проповідю на початку кождого числа, але вже від другого річника перетворив покійний Кость Паньківський цей журнал на часопис sui generis господарський з практичними радами для дрібного сільського господаря. В 1907-8 і 1921-22 рр. „Письмо з Просвіти" мало характер популярного літературного журналу (оповідання, вірші, та популярні статті головно історичні й історично-літературні). Від 1909 р. аж до 1914 р. стає щораз більше органом самого Товариства й подає просвітнім робітникам практичні й теоретичні вказівки для ведення просвітянської роботи. Такий самий просвітньо-організаційний характер має й „Народня Просвіта" в 1923/7 рр. „Життя і Знання" має цілком інакший характер від згаданих вище своїх попередників. Це суто популярно-науковий журнал, має на цілі популяризацію знання. Розуміється він не виключає потреби інших просвітянських органів, в ролі „Народньої Просвіти" останніх років. А що вже давно з усіх сторін до Товариства ста[illegible] домагання популяризації знання й видавання задля цього спеціяльного часопису на взір подібних часописів у інших народів („Wiedza i Życie", „Wissen und Fortschritt", „La Science et la Vie" і т. п.), домагання ці повторено на передостанніх Загальних Зборах 1926 р., то Головний Виділ нарешті по довгих ваганнях і заложив „Життя і Знання". Вагання були двоякої натури. З одного боку бракало коштів видавництва, а з другого — став сумнів, чи ми маємо досить власних популяризаторів, чи знайдемо відповідного редактора. [illegible] Але вкінці всі ці сумніви переборено. [illegible]

дакцію журналу обняв сам голова Товариства, проф. Михайло Галущинський, що при близчій участи д-ра Ів. Раковського, д-ра Ів. Крипякевича та ін. щиро вивязується з свого тяжкого завдання. В кождим зошитом стає „Життя й Знання“ щораз цікавішим. Крім добірного змісту може журнал похвалитися рясними ілюстраціями, що значно оживляють викладані в нім речі. Щодо образів, то „Ж. і Зн.“ стоїть у нас мабуть поза конкуренцією. Але пригляньмося змістові виданих чисел. Варто підмісти що на чоло його висувається півпанщино природознавства, отже науки передовсім природничі й тісно повязані з ними технічні. Астрономія, фізика, хемія і т. ін. горують. Далі йдуть економічні науки, господарство, історія — своя й чужа, освітні справи. Белетристика — оповідання й вірші, яка в попередніх журналах „Просвіти“ висувалася нераз наперед, у „Життю і Знанню“ не грає ніякої ролі, коли не рахувати старого роману Наріжного „Бурсак“, про який буде мова нижче.

З важніших статтей на природничі теми у виданих досі числах треба відмітити цікаві статті д-ра І. Раковського „Сотвориці машини“ (ч. 1), Штучна нафта, Причини повіней (ч. 2), д-ра М. Чайківського, До чого вживають електричної сили (ч. 3), д-ра С. Парфановича „Людська кров“ (ч. 4), інж. Ів. Кандиба, Скарби укриті у камінному вуглі (ч. 4). З статтей на господарські теми дві статті д-ра В. Воробця про „Пересадкування збіжжа“ (чч. 2 і 4) та М. Творидла „Шовківництво“ (ч. 3). Суспільно-економічну науку популяризує Вал. Садовський у статтях „Шляхи розвитку народнього господарства“ (ч. 3) і „Розвиток економічної думки на Україні“ (ч. 4).

На історичні теми дав ряд статтей д-р Ів. Крипякевич з минулого України (Початки культури на Україні, Княжі часи — чч. 1, 2 і 3), а також М. Голубець з історії української і світової літератури. Мушу згадати свою статтю про Василя Наріжного (ч. 1) й статтю В. Миропільського про Гайнріха Кляйста (ч. 4). На біжучі літературні теми крім підписаного дала статті д-р Ів. Брик (Про Максимовича, ч. 1, про Л. Глібова, ч. 3).

Це булиб, на мій погляд, важніші річи, але очевидно я не маю наміру вичислити все, що надруковане в журналі. І вичисленого вистане читачеві, щоб мати поняття про журнал і його зміст. Додам тільки, що більшість статтей сполучує науковий рівень з популярністю викладу. Це нелегка річ і хитання в той і інший бік цілком натуральні. Але не треба забувати, що „Життя і Знання“ призначене не для анальфабетів, а для читачів з певним підготовленням, що вже дещо знають і хотять це знання поширити. Це досить широкий круг із освіченішого селянства, робітників і школярів. Але „Життя і Знання“ таке цікаве, що його залюбки прочитає й „вивчений“ інтелігент. У кождому зошиті журналу друкуються прецікаві спомини І. Мельника з подорожі на Камчатку, які читаються як роман, а рівночасно подають читачеві цікаві відомости про життя на далекій Півночі, та мій переклад роману Наріжного. З огляду на те, що дехто міг би закинути редакції поміщення саме цього перекладу, як надто старомодного й старосвітського, я, як ініціятор і автор перекладу, мушу тут рішучо виступити в обороні „Бурсака“, як твору дуже цікавого, талановитого й хоч взорованого на західно-европейському романі пригод, але українського в найменшій своїй подробиці. Покійний поет Вол. Самійленко, добрий знавець всесвітньої літератури, дуже високо ставляв „Бурсака“ й вважав його за перший і єдиний досі, не перейдений український роман. Досі історики української літератури й школа цілком поминали Наріжного зі шкодою для себе. В своїй статті про Наріжного я старався викрити усе значіння для нас Наріжного та його роману „Бурсак“. Але, розуміється, вага журналу лежить передовсім у згаданих вище популяризаціях.

Він у нас щодо цього наскрізь оригінальний, дуже щасливо відріжняючись від попередніх наших спроб, популярно-наукових журналів. Ще перед війною на Україні виходило кілька подібних журналів, київські „Село“, „Засів“, „Маяк“, а навіть полтавське „Життя й Знання“, але всі вони ухилялися в бік більше літературний або громадянський, тимчасом як наше „Життя й Знання“ на першім плані ставило саме самоосвітні ціли. І хоч як гарно установлено закордонське „Знання“, але коли ми порівняємо засоби, апарат, техніку, фінансового кошта [illegible] держави, з убогими засобами „Життя і Знання“, то порівняння із обох не вийде на шкоду нашого журналу. Очевидно за це мусимо злопити подяку редакторові, проф. М. Галущинському, що докладає всіх зусиль, щоб поставити „Життя й Знання“ на належній висоті. Побажаймо новому журналові як найширшого кругу читачів, щоб „Просвіта“ могла його видавати не тільки з пожитком для читачів, але й з користю для себе. „Життя і Знання“ вповні заслугує на особливу піддержку українського громадянства.

Перед виборами.

Голова УНДО-ня в справі татарських вістей польської преси.

Львівське „Слово Польске“ (з дати 13. січня ц. р. ч. 12) принесло розмову свого політичного репортера (з дня 11. січня) з головою Українського Національно-Демократичного Обєднання в справі поширюваних всею польською пресою вісток про крізу в УНДО-ні, про ультимат пп. Грінбавма, Гасбаха і Ерезіча, що виключать УНДО-ня з бльоку національних меншостей, якщо воно не забезпечить жидам 5 мандатів і т. п. Про всі ті сплетні є вичерпуючі вісти в попередньому числі „Діла“.

На запит представника „Сл. Поль.“ про постанови ЦК. УНДО-ня з 9. ц. м. в справі виборчого бльоку непольських народів і в справі поширених у звязку з тим польською пресою дивоглядних і фальшивих вісток, дав голова УНДО-ня таку відповідь: „Минулої ночі відбулося дійсно засідання Центрального Комітету УНДО-ня, але про відношення до виборчого бльоку непольських народів не було на ньому навіть мови. Устійнювано лише кандидатури“.

На запит, чи п. Грінбавм телефонував останніми днями до голови Обєднання, слідувала відповідь: „Ні. З п. Грінбавмом я бачився останній раз дня 3. січня на зїзді представників непольських народів у Варшаві. З ним я ні не кореспондував ні телефонічно не розмовляв“.

— Чи п. Грінбавм приїде завтра до Львова на конференцію з Вами?

— Нічого про те не знаю. П. Грінбавм правдоподібно має приїхати до Львова, але щойно за кілька днів а чи до мене того не знаю.

— А чи мимо того і тнують якісь розходження або ріжниці в У. Н. Д. О-ні в справі відношення до бльоку меншостей?

— Довідуюся про поголоски в цій справі з польської преси, але офіціяльно нічого про те не знаю.

— Чи склад державної лісти У. Н. Д. О-ня оголошений теж нині рано в пресі правдивий?

— Я його ще не читав, але мушу ствердити, що ми державної лісти ще не уложили, а тому її нема.

— Чи пан голова має стояти на чолі державної лісти?

— Перше місце на державній лісті бльоку меншостей є дійсно застережене для українця. Але чи я буду тим першим кандидатом — покищо не знаю.

— Які, на Вашу думку, виглядн має ліста У. Н. Д. О-ня у Львові?

— Офіціяльне відношення нашого населення до решти не запевнює нам мандату у Львові. Але можливости вибору українського кандидата у Львові не виключаємо і беремо це дуже поважно під увагу.

— А які вигляди робите лісті У. Н. Д. О-ня у Сх. Галичині?

— Як довго не знаємо, в якій мірі буде ділати пресія з боку офіціяльних чинників, то тяжко в тій справі щонебудь сказати.

— Ще одно питання, що п. голова думає про уділену вашому органові п. консулем Кириченком розмову, зокремаж у справі виступів (?) У. Н. Д. О-ня на Радянській Україні?

— Якщо зважити, що тамошні комуністи мають згідно з офіціяльною і публичною статистикою большовицького уряду 0·9 відс. членів комуністичної партії, то якщо У. Н. Д. О-ня має навіть, згідно зі словами пана консуля, кілька відсотків населення на Україні, то симпатії до У. Н. Д. О-ня на всякий випадок перевищають кількакратно симпатії до комуністів.

На цьому й закінчилася розмова.

Центральний Комітет УНДО до американських українців.

В філядельфійській „Америці“ з 10-ого грудня 1927 і в джерзі-ситській „Свободі“ з 1[illegible]. грудня 1927 поміщений поклик Центрального Комітету УНДО до американських українців у справі виборів до варшавського сойму й сенату. Центральний Комітет УНДО звертається в ньому до американських українців, аби вони, памятаючи на вагу цих виборів, поспішили зі своїми лептами на український національний виборчий фонд. Гроші з Америки слід слати на адресу Земельного Банку у Львові, Підвалля ч. 7, кишкова ч. 50.000.

З українського виборчого руху у Львові.

Зібрані в першій половині грудня м. р. в салі „Бесіди“ представники усіх дільничевих організацій м. Львова по рефераті о. прал. Кунцького вибрали зпоміж себе Український Народній Виборчий Комітет, зложений зі 150 осіб та його Екзекутиву з 28 членів.

Щоби розділити поміж себе працю, поділився екзекутивний комітет на 4 секції: а) організаційну під проводом п. Е. Ігната; б) фінансову під проводом п. В. Чуми; в) пропаганди під проводом п. д-ра Марітчака і г) жіночу під проводом п. Макарушкової.

Секція пропаганди видала: а) 1000 прим. відозви до українського населення міста Львова, розділеного по цілім Львові, б) 10.000 прим. летючок того самого змісту відозви, яку роздається під церквами і в) 10.000 прим. відозви до громадян, щоби в рекламаційних комісіях по день 15. січня п. р. припильнували своє виборче право; г) приготовляє в друку поазбучний спис вулиць з орієнтаційним числом обводових 100 комісій, щоби кожний виборець міг скоро зорієнтуватися, де в котрій комісії і при якій вулиці має голосувати.

Організаційна Секція заснувала на разі 4 дільничеві комітети, а то: 1) на Личакові під проводом о. радн. Дуткевича; 2) на жовківській дільниці під проводом о. рад. Туркевича; 3) на стрийській дільниці під проводом п. М. Стеця і 4) на городецькій під проводом п. М. Стефанівського. Всі дільничеві комітети поділили свої округи між мужів довіря, що мають нагляд над приділеними їм районами.

В усіх тих передмістях відбулися при великій скількости і сильнім заінтересуванні громадян(ок) збори, на яких реферували: о. пр. Кунцький, п. Е. Ігнат, о. Каштанюк, п. Березовський. На всіх зборах ухвалено слідуючі резолюції:

1) в розписаних на день 4. і 11. березня п. р. виборах як до Сойму так і до Сенату взяти громадну участь;

2) подбати, щоби усі громадяни (ки) провірили в рекламаційних комісіях, чи уміщені в виборчих списках і чи їх імена та прізвища не внесені мильно;

3) візвати українське населення м. Львова до сотворення однодільного виборчого фронту згідно з відозвою Українського Народнього Виборчого Комітету;

4) в виборчім окрузі Львів-місто поставити національного кандидата і доложити усіх зусиль до запевнення йому вибору.

Фінансова Секція під проводом п. Чуми працює над придбанням фонду, необхідного для виборчої акції і рішила, що кожний виборець має зложити 1 зол. на „виборчий фонд“ на покриття тих численних видатків, що звязані з виборчою акцією.

Йдучи до виборів виключно власними силами мусимо роздобути і власний виборчий фонд. Генеральним касієром комітету є п. Пашак, директор Н. Гостинниці.

Як бачимо зі звіту — праця Народнього Комітету є в повнім розгарі. Булоб дуже побажаним, щоби усе громадянство більше заінтересувалося виборчою акцією і не давало послуху кільком невідповідальним одиницям, що задумують кирпити між українським населенням міста Львова.

E. I.

Памятайте, що всякі збірки на нагробник на могилі І. Франка треба посилати до Централбанку, Львів, Ринок ч. 10. І. пов. на щадничу книжечку ч. 7910.

НОВИНКИ.

— **На „Рідну Школу“.** Замість уладження Комерсу з приводу 40 літнього ювилею щоденника „Діло“ зложило видавництво 300 золотих на „Рідну Школу“.

— **„Іван Белей у споминах із Олександром Конисьним“.** З найближчим числом „Діла“ почнемо друкувати на повищу тему працю нашого вченого М. Возняка. Вона була призначена для ювилейного числа, але не могла до нього ввійти з технічних причин і з уваги на більший її розмір. — Статті інших авторів, призначені теж до ювилейного числа але з технічних причин у ньому не опубліковані використаємо також у найближчих числах „Діла“.

— **Кандидатура УНДО-ня.** У вчорашній замітці про устійнених уже кандидатів (УНДО-ня) на послів до варшавськ. сойму закрався помилки в устійненій частинно лісті на 53 виборчий округ (Станиславів). Вона має звучати так: 1) проф. **Мих. Галущинський**; 2) Ред. **Дмитро Паліїв**; 3) о. **Мих. Галушевський** (парох Угорник коло Станиславова); 4) Ів. **Василишин** (уч. в Кунисівцях пов. Городенка); 5) **Юра Чукор** (селянин з Печеніжинщини).

— **Ucrainica.** Празьке „Pravo Lidu“ ч. 7. з дня 8. січня 1928 містить „Плуг“ Павла Тичини в перекладі Яна Їжі-го.

— **Льондонська повінь.** Темза у Льондоні перервала величезну гать під мостом Палм. На одній великій площі повстало ціле озеро. Всі вулиці в цій частині міста залиті і є загроза, що повінь піде далі. Населення повідомлено афішами, щоби було приготоване до втечі. Преса каже, що такої повені місто ще не бачило. Підчас великої повені з 1874 року Темза була на чотири палі нижча. Одною із невіджалуваних шкід, які зазнало місто є нарушення славної галерії модерного малярства „Тейт-Галері“, де вода зінсувала велику скількість дорогоцінних образів геніяльного Тернера, якого кожний образ оцінюється на вагу золота. Приплив води був такий нежданий і такий швидкий, що завсіди передбачливі англійці не мали часу охоронити будівлі музею, що стоїть над самим берегом.

— **Офіціяльні свята в С. Р. С. Р.** Окремий розпорядок президії ВЦИК змінив деякі статті трудового кодексу і каже: „Не вільно працювати в такі дні: 1. січня — новий рік, 22. січня — память 9. січня 1905 р., 12. марта — день скинення самодержавія, 18. марта — день паризької комуни, 1. мая — день Інтернаціоналу, 7. і 8. листопада — роковини жовтневої революції. Крім цього „відділ труда“ у порозумінні із губерніяльними совітами професійних союзів може означати на рік ще окремих сім днів відпочинку крім обовязкових; ці дні мусять відповідати місцевим національно-побутовим обставинам.

— **Чудасії.** В московській газеті „Беднота“ з 1. січня читаємо таке (дослівно): „Громадянка села Перемоги, Тульської волости, Івановс-Вознесенської губ., 22-літня Евдокія „відчула в собі мужеські прикмети“. В 1920 р. вона переодягнулася у мужеське вбрання, пішла працювати на фабрику і там звала себе вже не Евдокією, а Евдокимом. Тут найшла собі жінку, з якою почала жити як муж. Три роки пізніше Евдоким вернувся в рідне село; жениться вдруге. Місцеве бюро реєстрації подруж не хоче записати шлюбу. Тоді Евдоким починає вживати заходів, щоби громада дала землю як не йому то його „жені“. Громада відмовилась. Тоді Евдоким звернувся з проханням до міста, щоби воно розсудило справу...“ Нелегкі є справи на цьому світі!

— **Гість, що все европеїзує.** Афганістанський емір, Аманула, про якого ми згадували з нагоди його подорожі по Европі, приїзжає сюди з необнятими намірами. Він хоче стати реформатором і перетворити свою державу на новий лад, европейський. Вже й тепер зевропеїзовано там армію, деякі школи, дороги. Кореспондент „Дейлі Мейль“, що їде з Аманулою порівнює еміра із Гарун-Аль-Рашидом. Він хоче, так само як Каліф із „1001 ночі“ сам усе бачити та перевірити. Емір бореться енергійно з урядовцями, ходячи скрізь інкоґніто для контролі. Він дуже добрий математик, упростив недавно будджет; він є теж... редактором єдиної газети, що виходить у Кабулі. (Не потребує, щасливий, боятись конфіскати!) Сам він приймає прохання своїх громадян і їх вислухує. Шкода, що він не приїде сюди; міг би багато дечого побачити, що міг би завести в Афганістані.

— **Золото з неба.** Америк. астроном Блемгарт, разом із спеціяльною комісією, вернувся після довшого побуту із Вінслов-стейту Орізона, де досліджував велекан-ський аеролит. Цей аеролит упав там багато літ тому, має він 131 м. у пересіч і важить... 10 міл. тонн! Він має в собі багато заліза, нікелю, платини, радію і брильянтів. Для експльоатації взявшись із того основано одну із таких багатих американців. Щасливий край, кризу фінансову самі падають з неба! [illegible] не такі [illegible]

— **Шов і Америка.** Славний англійський письменник Бернард Шов, найбільший сучасний драматург, дістав запрошення приїхати з відчитами до Америки, де йому обіцяють золоті гори. Він відповів на це: „Я боюся їхати в Америку. Мене, бідняка, задержать на Елліс Айленд („Острів сліз“), де переводять перевірку приїжджих і арештують. Коли я дозволив собі висловити сумнів у правдивість біблійної легенди до Елісея та медведів. Правда, що я спеціяліст від іронії, але певно чи видержу видовище… статуї Свободи“.

— **Суперник Ікара.** Англійська преса подає цікаві інформації про винахід російського летуна В. Дибовського: „Орнітоптер“, апарат до літання. Цей апарат здійснює мрію Ікара: людина може літати у воздусі силою власних мускулів. Правда, покищо апарат не [illegible], тільки його нарис, але винахідник певний успіху. Апарат збудований по зразку лету альбатроса. Матиме 3,06 м. довжини і 66 кгр. ваги із алюмінія та сталі. Людина літатиме в горизонтальнім положенні, управляючи апаратом руками та ногами. Швидкість лету залежно від вітру буде від 25 до 40 км. на годину. Головна часть апарату це „площина опірности“, яку винахідчик відкрив при леті альбатросів. Англ. преса поясняє, що Дибовський відомий теоретик і практик; у 1908 р. він дістав золоту медалю за лет із Севастополя в Петербург. Від 1916 р. він працює в Англії і продав англ. авіяції свій винахід як регулювати стабільність з літаків. Не є виключене, що талановитому інжинірові вдалось відкрити тайну, як літають птахи і таму як їх наслідувати.

— **Музично-театральні новини.** Міжнародня радіо-конференція у Вашингтоні прийняла представлений італійським учителем музики Каралью Спатарі міжнародний код для передачі радіо. Цей код оснований на нотах музичної гамми і в силі зробити простішими звязки радіо, виключаючи вживання есперанта. — У Ню-Йорку на протязі театрального сезону дають 250 премієр, та тільки 25 проц. із них мають успіх, а решта пропадає. Автори, що мають успіх своєю пєсою дістають приблизно 2000 дол. тижнево. — У репертуарі опери в Монте Карльо заповідають нову оперу „Хірургія“, музика Ферру, — чий текст? не згадаєте! Антона Чехова!

— **Світова всячина.** В Оксфорді радить зїзд орієнталістів; російські вчені дістали запрошення особисто, а не як представники уряду чи держави. — Студенти католицького університету в Ліль (Франція) проголосили страйк; вони протестують проти надто суворих кар, які дістали деякі товариші. — Радянський уряд купив у Німеччині 50.000 тони рур для будови нових нафтових проводів на Кавказі. Рури поїдуть через Гамбург і Ротердам. — В Англії істнує поважна загроза страйку у бавовнянім промислі, у звязку із збільшенням годин праці. — Пекінський премієр міністрів заявив представникам преси, що має надію на мир між північною і південною частиною Китаю. — У Баварщині, м. Миденвінґ, ледозвал убив кілька осіб, що вибрались у гори на лещетах.

— **Прикрасою кожної хати** — артистичні килими, котари, накидки на отомани, настільники, ліжники з фабрики Хемули в Гаверлах. Склад: Львів пл. Трибунальська ч. 1. 1193

Поможім здвигнути дім-захист для українських письменників і журналістів у Ниній. Засвідчім ділом зрозуміння важної культурної праці і виявім свою вдячність українським робітникам пера! Жертви слати на адресу: Львів, Підвальє ч. 7, Земельний Банк Гіпотечний, вкладничка ч. 1141.

Дописи.

ЧОРТКІВЩИНА. (Примірна праця жіноцтва в Звиничі. — Наслідуйте всюди приклад того села!) Дня 22. XII. м. р. відбулися в селі Звиничі сходини жіночого гуртка, що істнує там при читальні „Просвіти“, на якому вибрано нову управу на будучий рік. Будучи там з рефератом на тему жіночої організації й освіти, хочу поділитися з нашою суспільністю вражіннями, які я звідти виніс, бо гадаю, що вони спонукають неодно село чи місто піти в слід культурної праці Звиняча. Звиняч лежить около 25 км. від культурного центра Чорткова. Гадав би хто, що чим село дальше віддалене від міста, тим воно менше культурне і вдоволяється ідилічним спокоєм, тишиною, безділлям. Одначе так воно не є. Звиняч є одним з найбільше діяльних сіл в повіті. Головно жіноцтво, освідомлене працею п. Анни Ганкевичевої, жінки тамошнього пароха, бере дуже активну участь у всякому громадянському житті. Село, що має ок. 500 родин, має власну домівку чит. „Просвіти“, велику кооперативу з двома філіями й прив. народню школу Тва „Рідна Школа“. Жіночий гурток, який зачав від року формально істнувати (вже й передше істнував такий гурток, але не мав ще своєї формальної управи, лише провідницю п. Ганкевичеву), займився не лише освітою повно дорослим жіноцтвом, але й вихованням молодої генерації в дошкільному і шкільному віці. За час свого істнування гурток вів діточий садок в часі пільних робіт, устроїв свято Миколая для дітей і Маланку для старших. На Маланку відбулося спільне приняття без напитків, яке всім дуже подобалося, бо люди провели час на гутірці без напитків і були з того вдоволені. Зорганізований п. Ганкевичевою діточий аматорський гурток дав у Звиничі 3 драматичні вистави, а крім того 2 вистави в Чорткові: „В чужім пірю“ і „Колобок“. Заходами жіночого гуртка устроєно 3 фестини і 2 драм. вистави для старших. Крім того гурток зібрав на будову плянованої великої домівки читальні 14 долярів, а на писанку „Р. Школі“ 210 зол. від самого жіноцтва. Цікаво, що на писанку „Р. Школі“ жінки принесли під церкву самі по яйцеві. Крім жіночої збірки принесла повну квоту і збірка мущин, так, що збірка „Р. Школі“ зі Звиняча була найбільшою в повіті. Дуже важним ділом гуртка є бібліотека для жінок, яка, дотепер має лише ок. 100 книжок але вже багато читачів, бо зі 120 членів гуртка є 85, що читають книжки. Найкраще представляється стан діточої бібліотеки, що має 188 книжок, куплених за 18,31 зол. теж стараниям жін. гуртка, який і нею опікується. По переведеній статистиці заінтересування до книжки у дітвори представляється ось так: записаних дітей до бібліотеки 253, позичало книжки 233, не користало з бібліотеки 20. В році 1927 прочитано книжок 2.365. Отсі числа говорять самі за себе. Від себе скажу лиш таке: В кожному селі найдеться інтелігентна жінка. Нехай-жеж вона старається наслідувати п. Ганкевичеву, а успіхи праці дадуть їй певно вдоволення і вдячність народу за працю, поминувши вже те, що таким чином врятує вона наше молоде покоління від національного винидіння або й смерти. В. В.

ОПОВІСТКИ.

Зі Спорт. Т-ва „Україна“. Надзвичайні Загальні Збори Спорт. Т-ва „Україна“ відбудуться в неділю дня 22. січня 1928 в год. 10-ій передпол. в залі „Акад. Дому“ при вул. Супінського ч. 21 з таким порядком нарад: 1) Отворення Заг. Зборів, 2) Відчитання протоколу з останніх Заг. Зборів, 3) Уступлення Виділу і вибір нового, 4) Внески членів. — Евген Чучман містоголова, Іван Паньчак секретар.

На „Рідну Школу“ зложили: Т-во „Центросоюз“ 500 зол. на основі ухвали Загальних Зборів, дир. Заліз. Йосиф Перегінсько 100 зол., Т-во „Титан“ Львів 103 зол. як відсотки від проданого вугля, д-р Мар'ян і Ольга Панчишини 100 зол. замість святочних і новорічних побажань, Марія і Михайло Терлецькі Львів 10 зол. замість датків до буфету і вступів на всякі вечерниці. Жертводавцям складає щиру подяку Головна Управа.

ДРІБНІ ОГОЛОШЕННЯ.

РОБІТНЯ сукень „Люцина“ Миколая ч. 18/I п. приймає всілякі замовлення і переробки. 1186 7-10

АДВОКАТ д-р Саф'р в Тлустім глядає самостійного, спосібного конціпієнта. Рефлектуючих просить о присланя условин і референцій. 1204 6-7

ПОШУКУЮ негайно добрего інструктора до 1. і 4. гімназійних клас. — о. Юліян Фацієвич, Стрілиска нові коло Бібрки. 1255 2-3

ГОДИННИКИ тільки найліпших фабрик прецизійні продає за готівку і на рати від десятків літ з найліпшої сторони звісна фірма **Іван Зольтенрайх**, Львів, пл. Марійська ч. 5. 3 52—?

СТЕНОГРАФА (-истки) вправного негайно пошукується. Ласкаві письменні зголошення до Адміністрації „Діла“. 1-2

ТОРГОВЕЛЬНІ КУРСИ И. ПРШИШПРУНГА Личаківська 34 приймає вписи на новий 6-ти місячний торговельний курс. Стенографія. Писання. 1281 1—1

МОЛОДИЙ мужчина, інтелігентний Українець, бувший підофіцер УГА, пошукує якого небудь заняття при Українській інституції також і на виїзд. Ласкаві зголошення прошу звертати до Адміністрації „Діла“ Ринок ч. 10, під „Чесний 30“. 1282 1—1

АДВОКАТ Д-р Левицький в Делятині, глядає самостійного конціпієнта. 1273 1—2

ОКАЗІЙНА ПРОДАЖ 38 моргів в одним кавалку подільського чорнозему, 10 км. від міста, 3 км. від залізничої станції враз з новими муровваними будинками критими бляхою, дахівкою і гонтами, інвентарем живим і комплетним знарядем рільничим (сівалка, трієр, млинок, молотільня, плуги культиватор, планети і т. п.) — Молодий родючий садок, пасіка, взірцеве птаництво, крім того до господарки прилягає 11 моргів співвласного лісовиська та співвласний каменолом білого і червоного каменя на віддаль 500 м. від обори з причини недуги господаря до продажі. Контракт зараз. Здоровому і заповзятливому господареви приносить ся господарка від гаразіцію 1500 долярів чистого доходу річно. Можу віддати 20 моргів і окремо продати. Зголошення до Адміністрації „Діла“ під Оказійна продаж.

ОСОБА середніх літ, інтелігентна, енергійна, працьовита, першорядна кухарка, уміюча взірцево вести сільське господарство — шукає заняття. Ласкаві зголошення до Адміністрації „Діла“ під Незалежна. 1275 1—2

„МОНЮШКО“ вул. Зіморовича 10 поручає фортепяни-піяніна нові і уживані від 1000 зол. на догідні сплати. 257 2-3

ФОРТЕПЯНИ, піяніна, фісгармонії на ріжні ціни, уживані, завше на складі. Продає, купує, міняє готівкою: Ганак, Пілсудського 21, I. п. 1201 7-10

КОЛЯДИ на мішаний хор Ярославенка за 3 зол. в легкому укладі, до набуття в кожній книгарні. 1116 8-10

Шиpіть наш часопис!

ГРОМОЗВОДИ, ХРЕСТИ, вікна до церков, МАШИНИ до виробу цементових дахівок, форми на керничні бетони і всякі шлюсарські роботи виготовляє **Михайло Стефанівський**

12273 ЛЬВІВ, Варстатова 10. 1—1
(між вуличками Риперською і Корденького).

КАВАРНЯ І РЕСТАВРАЦІЯ
„Бельмонт“
в домі „Народної Гостинниці“
вул. Косцюшка 1
влаштовує великий **Маланчин вечір**
Льокаль відкритий через цілу ніч. Кухня чинна до рана, знана вже є П. Т. Гостям наша спеціяльність: як росіл, борщ, курка, угорський гуляш.
1272 2-2

---

8 зол. **ПЕРСТЕНЕЦЬ** 8 зол.
з 14-карат. золота з рубіном, тільки у
Б. ҐРІНБЕРҐА Сикстуська 4.

ПЕРША УКРАЇНСЬКА РОБІТНЯ ВОЛІЧКОВИХ ВИРОБІВ
„ТРИКОТАРНЯ“
у Львові, Косцюшки 3/I.
приймає почавши від 1. січня 1928. замовлення на виріб: светерів, камізельок, пульоверів, гарсонок, костюмів, дитячих комплетів шалів і інших річей, як також переробки і підрібки.
1240 2—2

Меблі на рати і за готівку без підвишки цін, також великий вибір тапіцерованих меблів найдешевше в **„Доротеум“** Льва Сапіги 34, тел. 15-01. 1249 1-4

Конкурс

Виділ Товариства „Український Інститут для дівчат“ в Перемишлі розписує конкурс на посаду управителя приватної жіночої гімназії. Рефлєктують на іспитованих кандидатів, незанятих в державних школах, до 50. року життя. Подання з відповідними алєгатами вносити до 25. січня 1928 р.
1285 ВИДІЛ.

Загальні Збори

ТОВАРИСТВА
„УКРАЇНСЬКА ЗАХОРОНКА“
в Бориславі
відбудуться
на Новий Рік це є дня 14. січня ц. р. в год. 4. попол. в новім будинку Захоронки. Все Громадянство проситься о численну участь.

ЗА ВИДІЛ:
о. Іван Ліщанський, предсідник. Павло Лопата, секретар.

Загальні Збори

ТОВАРИСТВА
„Міщанського Братства“ в Тернополі,
відбудуться
о пятницю, дня 20. січня 1928 р. в год. 11 перед пол. в салі Т-ва
з таким порядком дневним:
1. Отворення Зборів.
2. Відчита ня протоколу з послідних Загальних Зборів.
3. Звіт уступаючого Виділу.
4. Звіт Контрольної Комісії.
5. Вибір нового Виділу.
6. Проєкт адаптації (перестроєння) салі.
7. Внесення й інтерпеляції.

1225 3—3

ЗА ВИДІЛ:
Андрій Фаленцкий, голова. А. Салевич, секретар.

Видавництво Самоосвіта
Антін Крушельницький
Критичний нарис повісти Івана Франка
Boa Constrictor
Головна продажа в
Т-ві „Просвіта“ у Львові Ринок 10/II.
1220 Ціна 80 с. 2—2
Набути можна у всіх книгарнях.

СВІЧКИ ВАЗЕЛІНА ШМІР 1157 4—8
Інж. КОСТЬ КОТЕЦЬКИЙ і С-ка
Львів 16, бічна Кульпарківська 9.

Радикально усуває спеціяльними бандажами найбільші і застарілі пропуклини черева, пупка, уда і пахвини у дітей, жінок і мужчин. Опаски: проти черевної обвислости, проти обниження шлунка сист. д-ра Кобельника, по перебутім полозі і т. д. **Гумові панчохи** проти жиляків і для зреформовання згрубілих ніг. **Прямодержаки і горсети** проти роблення горбу і проти скривлення хребетного стовпа. **Гумові мочники на день для ослаблених на міхур. Бандажі проти випадання матиці сист. д-ра Лявендана. Протези штучних ніг для ампутованих і т. д.**
Бандажист Полячек в Самборі 5.
Тел. ч. 1. 1136 8—8 Цінники даром.

УВАГА!!! УВАГА!!!
Тисячі господарів переконалися, що найліпше можна заміняти своє прядиво на
ПОЛОТНА
ЦАЙҐИ
ОБРУСИ
СУКНА
БАРХАНИ
ХУСТКИ і пр.
в одинокій селянській ткальні
„ВОЛОКНО“
у Львові, Замарстинівська 36.
(коло моста.)
Прібки на жадання висилаємо задурно,
Агентів приймаємо і добре винагороджуємо.
1268 1—1

Найновіші видання „Просвіти“.

Д-р Брик І. Чужі про українську Народню пісню 1927. 8° 16 ст. 0.50 з.
Галущинський М.: Позашкільна освіта з 27 ілюстраціями 1927 8° 43 ст. 2.70 зол.
Галущинський М. „Геть неписьменність“ 1927 16° 25 ст. 0.30
Гребінка Е. Чайковський. Історична повість з кольор. малюнками. 1926 8° 143 ст. 5.00 зол.
Б. Кудрик: Українська народня і всесвітня музика. 1927. Стор. 20. Ціна 075 зол.
ПРОСВІТНІ ЛИСТКИ. Серія II. Наука письма. 1927. 8°, Ціна 0.40 зол.
Раковський І.: Наш всесвіт і його будова. З 11 образками. 1927. 8°, стор. 25. Ціна 0.90 зол.
Стагурський М.: Основа поборювання пошесних хоріб у звірат. З 23 образками. 1927. 8°, стор. 34. Ціна 0.80 зол.
— Про належний догляд за ранами у домашніх звірат. З 9 образками. 1927. 8°. Стор. 8. Ціна 0.20 зол.
Шембинаю С.-Антонович В.: Про життя давніх Словян. 1927. 8°, стор. 16. Ціна 1.30 зол.
Д-р В. Щурат: Початки слави української народньої пісні в Галичині. 1927. 8°, стор. 16. Ціна 0.50 зол.
Чайковський А.: Не було виходу... Історія одної парцеляції. Оповідання з Галицького життя. 1927. 8°. стор. 42. Ціна 1.70 зол.

Т-ВО „ПРОСВІТА“, ЛЬВІВ, РИНОК 10.

В Адміністрації „Діла“
Львів, Ринок 10, II. пов. можна одержати слідуючі книжки:
Е. Чикаленко: **Спогади I—III.** (вичерпується) зол. 8·00
М. Возняк: **Шевченко і княжна Репніна** 1·50
Г. Брасюк: **Безпутні** (сучасна фільма) 0·60
Служба Божа св. Иоана Золотоустого зі службами ріжних намірень *українською мовою* у перекладі о. д-ра Я. Левицького 2·50
Вистане вислати листівку, а вишлемо відворотною почтою за посліплатою.

„Народна Торговля“

Краєвий Союз Споживчий

поручає

споживчі і кольоніяльні товарі

- в продажі гуртовій і подрібній. -

1279 1—1

Земельний Банк Гіпотечний

АКЦІЙНА СПІЛКА
ЛЬВІВ — ВУЛ. ПІДВАЛЛЯ Ч. 7.
Телефон ч. 3-62. Кто в П. К. О. 149.000.
(Власна камениця у Львові, вул. Словацького ч. 14.)

Одинокий Український Девізовий Банк

Полагоджує всі банкові чинности.
Приймає вклади на біжучий рахунок в долярах і золотих і виплачує їх в долярах, або золотих по курсі дня.
Переводить перекази заграничні до всіх країв — зосібна на Україну й до Америки.
Переводить інкасо у всіх місцевостях краю.
Уділює кредитів, позичок, гарантій, акредитив.
Купує і продає цінні папери.
Кожний Українець повинен мати акції Земельного Банку Гіпотечного.
1230 Як їх ще не маєте — пишіть до Банку. 1—

Подаємо до ласкавого відома один похвальний лист, яких маємо багато від наших численних ПТ. Замовців
М. БРИЛИНСЬКИЙ.

ВІДЛИВАРНЯ ДЗВОНІВ
Мих. БРИЛИНСЬКОГО
Львів-Замарстинів,
вул. св. *Михайла* 14.

Похвальний лист.

Ми підписані з приємністю свідчимо, та рівночасно приносимо щиру подяку фірмі М. Брилинського за доброякісний мельодійний і звучний дзвін, відлятий для нашої церкви. Охоче рекомендуємо всім, хто хоче мати добрі дзвони, купувати у вищеозначеній відливарні.

с. Гродиславичі, Томашівського повіту на Холмщині.

1-ого листопада 1927 року.

Настоятель, Протоєрей Іннокентій Косоноцький.
Псаломщик, І. Боровик.
Староста церковний, Ваврищук Іван.
Представники від Братства і парохіян: Степан Редько, Яків Кобецький, Петро Канцер, Степан Карпович, Василь Триндус.
1269 1—1

За редакцію відповідає Василь Мудрий. Видає Видавнича Спілка „Діло". З друкарні Видавничої Спілки „Діло" Львів, Ринок ч. 10.

ІЛЮСТРОВАНИЙ ДОДАТОК „ДІЛА“.

В 40-ЛІТНІ РОКОВИНИ ПЕРШОГО УКРАЇНСЬКОГО ЩОДЕННИКА.

Ч. 1. Львôвъ, Субота 2 (14) сѣчня 1888. Рôчникъ IX.

ДѢЛО

Запросины до предплаты на рокъ 1888.

Зъ Новымъ Рокомъ.

При новôмъ роцѣ.

Перша сторона „Діла“ як щоденника

з 2 (14) січня 1888.

Перший редактор „Діла“ Володимир Барвінський.

Другий редактор „Діла“ д-р Антін Горбачевський.

Третій редактор „Діла“ Іван Белей.

Ч. 59. Львовъ, Середа 30. Липня (11. Серпня) 1880. Рочникъ I.

ДѢЛО

„Діло“ з дня 11. серпня 1880 р., ч. 59.

Редактор „Діла“ і довголітній член редакції Олександер Борковський.

Ч. 8743. Львів, субота 5. вересня н. ст. (23. ст. ст. серпня) 1914. Рік XXXV. Ч. 194.

ДІЛО

До наших читачів.

Вступлення російських військ до Львова.

Відозва Начального Вожда до Поляків.

В окупованій території.

„Діло“ з дня 5. вересня 1914, ч. 8743.

Ціна 30 сот.

Ч. 270 (9.830) Львів, четвер 28 листопада (15 ст. ст.) 1918. Рік XXXIX.

ДІЛО

Наше теперішнє політичне положення.

До урядження Українців у Львові.

Польські інформації для заграниці і дійсна правда.

Польські власти у Львові.

„Діло“ з дня 28. листопада 1918, ч. 270.

Редактор „Діла“ д-р Володимир Охримович.

Редактор „Діла“ д-р Евген Левицький.

Редактор „Діла“ Ярослав Весоловський.

Редактор „Діла“ д-р Василь Панейко.

Заслужений адміністратор „Діла“
проф. Дамян Гладилович.

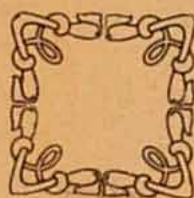

Редактор „Діла“
д-р Льонгин Цегельський.

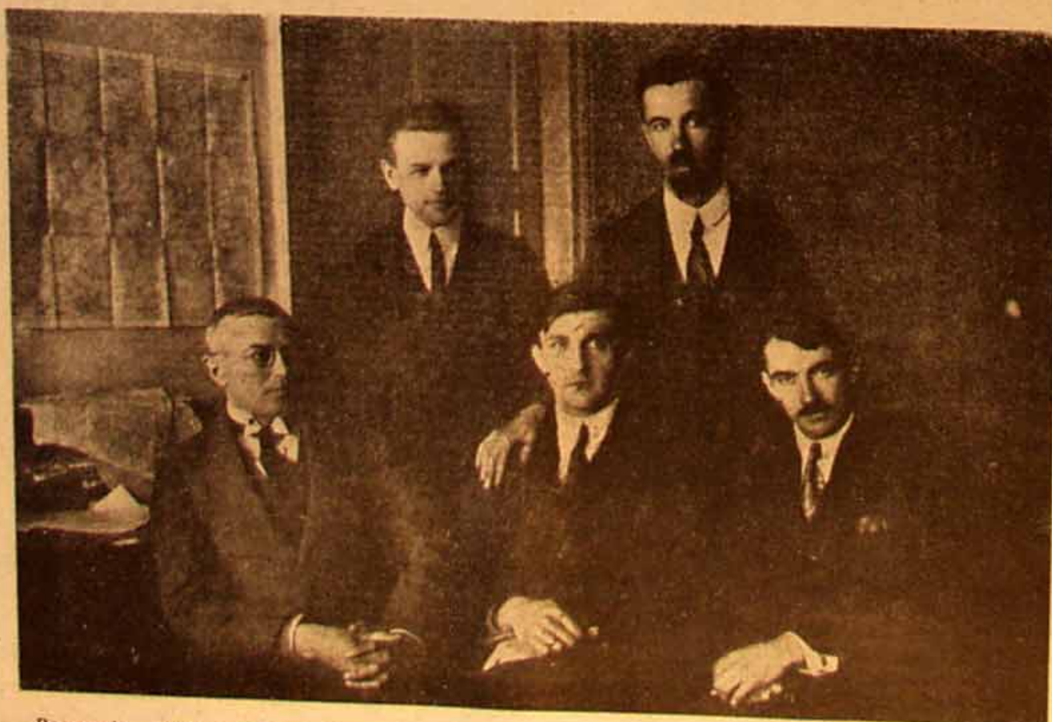

Редакція „Діла“ з 1924 р. (Сидять з ліва на право: Василь Мудрий, Роман Купчинський, Ів. Кедрин-Рудницький; стоять з ліва на право: Федь Федорців, д-р Михайло Рудницький.

З друкарні Видавничої Спілки „ДІЛО“, під управою Порфіра Бунька, у Львові, Ринок ч. 10.